СРПСКИ МАНАСТИРИ У БАНАТУ,

ЊИХОВ ПОСТАНАК, ПРОШЛОСТ И ОДНОШАЈ ПРЕМА РУМУНИМА.

ПРЕМА ОДЛУЦИ

српског правосл. нар. црквн. саборског одбора од 20. августа (2. септембра) 1907. Ad C.O. 4048/404 ex 1907.

НАПИСАО

Архим. ИЛАРИОН ЗЕРЕМСКИ

— Рукопис —

У СРЕМ. КАРЛОВЦИМА
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
1907. — 583.

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/srpskimanastiriu00ilar

У тужби, коју су представници румунске правосл. митрополије у Угарској ове године поднели будимпешт. судб. столу као делегованом суду ради поделе наших манастира односно ради уступања њима Бездина, Св. Ђурђа и Месића наводе они у главном:

1) да се „*сви писци историје слажу у томе*, да је румунски народ који станује у југоисточном дѣлу угарске државе још у доба оснивања ове отаџбине населио исте крајеве и да је још тада исповедао грчко источну веру, коју са малим изузетком (!!) и данас исповеда". Према томе

2) Румунски народ православне вере „имао је своје сопствене цркве, манастире и свештенике још пре него што су се Срби — ослободивши се помоћу наше отаџбине од турског јарма — под вођством пећског патријарха Арсенија Чарнојевића 1690. у нашу домовину доселили и јужне јој крајеве населили и још пре него што је исти српски народ од тадашњих владара добио таке привилегије, по којима је њиховом патријарху дата привремена црквена власт над свима припадницима грчко источне вере, над целим свештенством, свима црквама, манастирима и над имањем истих. На основу тих привилегија потпале су под јурисдикцију и управу српског патријарха и оне грчко источне цркве и манастири, који су још пре сеобе Срба већ постојали. Усљед те нове црквене организације потпали су сви припадници грчко источне вере и све већ тада постојеће грчко источне институције заједно са иметком истих под управу грчко источне карловачке митрополије, на чељу које је стојао заједнички поглавар цркве српски патријарх".

3) У трећем пак заглављу тврде пак, да је „по гласу *историје румунска митрополија* још пре сеобе Срба већ постојала" те да је ре скриптом од 24. дец. 1864. год. „успостављена".

4) Према томе од 1690. г. манастири су постали заједничком имовином те они имају правао на ловину, но они су тражили у *складу* са највишом интенцијом израженом у рескрипту од 24. дец. 1864. г. само оне манастире који леже у *румунским крајевима*, но српски нар.

црквени сабор одбио је то „ослањајући се на фикцију, да су исте манастире тобоже Срби основали“ а „не узимајући у обзир заједнички карактер и опредељење истих манастира“.

Из те и тако намерно извештачене тужбе излазе укратко оваке тезе:

а) *Сви се историци* слажу у томе, да се румунски народ у *доба оснивања Угарске* населио у југоисточном делу њезину, исповедао од вајкада православну веру, имао своју црквену организацију (митрополију, своје цркве, манастире и друге установе.

б) Тако је стање трајало до доласка Срба у Угарску под Чарнојевићем 1690. год. По томе Срба у Угарској пре тога, нарочито у Банату није било.

в) Доселивши се 1690. год. у Угарску Срби су добили велике повластице, па међу осталим српски је патријарх добио и *привремену црквену власт над свима православнима у Угарској без обзира на народност, дакле и над свима* црквама, манастирима и имањем истих.

г) Према томе тада, 1690. г. ступила је у привремену заједницу са српском и румунска канонски организована дотле црква, митрополија заједно см својим црквама, манастирима и имањем. Пошто Срба дотле није било у Банату, румунски банатски манастири прешли су под јурисдикцију српскога патријарха.

д) 1864. г. отцепљена је од српске цркве и успостављена је прећашња румунска митрополија те треба онда и манастири да се врате истој. (Чудно је да не траже све банатске манастире, пошто ни један није основан од 1690. овамо, већ су постојали раније, кад по њихову тврђењу тамо није било Срба пре 1690. г.)

Наведене ставке од великога су значаја и од истинитости или неистинитости њихове свакако ће у многоме зависити исход парнице. С тога је потребно обратити се за помоћ историји, те их по могућности осветлити, што овим и чинимо.

I.

Досељавање Румуна у Угарску.

Тужба тврди, да се *сви историци* слажу у томе, да су се Румуни у време оснивања угарске државе, дакле пре 1000. година, у исто време кад и Мађари, доселили у југоисточне крајеве Угарске.

Овде пре свега морамо нагласити, да је *чиста лаж, да се сви историци у том слажу*, кад је добро познато, да у погледу постанка и досељавања Румуна у Угарску (као и Румунију) на пољу историографије постоје две непомирљиве школе.

Наиме, једни, међу њима румунски историчари (са малим изузетком) почевши од Ђорђа Шинкајија (Sinkay), Петра Мајор-а, Kogälniceanu, Xenopol a и др. тврде, да су Румуни у Угарској и Румунији од вајкада староседеоци.

У времену, наиме, од 101.—107. г. од Хр. рођ. римски император Трајан освојио је Дакију (= данашња југоист. Угарска и Румунија), те, уништивши у силним бојевима већином дачки

народ, колонизовао је римским колонистима из Италије. Заостали Дачани претопили су се у њих и из њих се образовао данашњи румунски народ. Дакија је стојала под римском влашћу до императора Аврелијана, који је 271. год., не могући се одржати против нападаја варвара, повукао војску оданде те напустио Дакију, а границом државе учинио Дунав. С војском се иселио и неки део колониста, но већина је тамо остала а ти потомци старих Римљана знали су издржати најезде Гота, Хуна, Авара, Мађара, Печењега (bessenyők) и очувати своју народност — језик кроз толико векова.[1] Таква историја јесте предмет гордости румунске интелигенције, таким шовинистичким учењем нацаја се њихова омладина и народ и према томе се и шире и развијају њихове народне аспирације за Великом Румунијом. Према томе равна се код њих све и с пуним правом могао је о том духовном стању румунски критичар, некадањи министар просвете Тит Мајореску изрећи ову карактеристику: „Румунска култура у данашњем правду свом јесте највећи грех и лаж; лаж у аспирацијама, лаж у политици, у поезији, у граматици, у свима изражајима духовним.“[2]

Друга школа јесте пак она којој је ударио темељ Robert Roesler у делу „Rumänische Studien, Untersuchungen zur älteren Geschicste Rumäniens“ (Leipzig 1871.) и чију су темељитост многим драгоценим истраживањима на пољу историје и филологије оснажили Hunfalvy Pál,[3] dr. Réthy László,[4] Jancsó Benedek[5] и др. у којој је школи приступило и неколико румунских историчара; међу овима као први присталица Реслеров био је барон Евдокије Хурмузаки у делу: „Fragmente zur Geschichte der Rumänen“ (Bukarest 1878. г.). За њим је даље пошао румунски лингвиста Мојсије Гастер у делу: „Die nicht lateinischen Elemente im Rumänischen“ (Strassburg 1886.—1888.), затим Jon Nadejde (Надежде) у рецензији Ксенополова дела (Istoria Romanilor din Dacia Traiana) која је изашла у Јашу 1888. у часопису „Contemporanul“. К овима можемо убројити и познатога професора коложварскога универзитета Г. Молдована.[6]

По учењу ове школе румунски језик по својим гласовним, лексикалним и граматичким особинама не може се разумети без балканских језика, албанскога, бугарско-српскога и новогрчкога. Румунском језику најближи је рођак албански, те је у његовој најближој близини могао и постати.[7] То исто потврђују и друге особине

[1] B. Hunfalvy Pál, az oláhok története I, стр. V. и д. Jancsó Benedek, A román nemzetiségi törekvések története I, стр. и 3. даље

[2] Hunfalvi, Az oláhok tört. I, стр. XVI.

[3] Дела његова која се односе на тај предмет набројена су у Hunfalvy, Az oláhok tört. I, стр. VI. VII.

[4] Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Második kiadás. Nagy-Becskerek 1890.

[5] A román nemzetiségi törekvések története. Budapest 1896. I.—III.

[6] Опширније о овом в. Jancsó B. I, 84—110.

[7] Gaster, die nichtlat. Elemente im Rumänischen. Cf. Hunfalvy I, стр. X.

румунскога народа, пошто су тесно спојене са животом на Балкану; то потврђује њихова вера као и црквенословенски језик у богослужењу, црквеној и световној књижевности, а и иначе као говор аристократије и државне администрације, и који је у данашњој Румунији коначно истиснут тек у почетку XVIII. века. Најпосле имамо још један важан фактор у том предмету, а то су археологија и непристрасна, слободна од шовинистичких тенденција историја.

Наиме, мишљење румунске шовинистичке школе, да је Трајан по коначном освојењу Дакије (107. г.) населио онамо већином Римљане из Италије скроз је неосновано. Римски историк Дион Касије говори, да је он само *градове населио*, но не говори откуд су били ти досељеници; међутим по Евтропију у јако разређену Дакију настанили су се нови становници *из читаве римске државе*, а из многобројних натписа, нађених на територији старе Дакије, из који се види да су ти досељеници били већим делом из азијских провинција, затим из Паноније, Норика, рудари изДалмације, а најмање их је било из Италије, но ови су били из њезине провинције Апулије дакле Грци те који су говорили грчки; од италијских становника који су говорили латинским језиком није било колониста у Дакији, што је и иначе појмљиво, пошто је Италија у то доба била слабо напучена, те је баш сам Трајан стога и забранио одвођење италијских становника који су говорили латинским језиком из Италије.[1] Заузевши Дакију Римљани нису повукли на север обранбену линију него је ова остала на Дунаву и даље, те су на њу гледали као на провинцију изван исте линије, па за то је и добила слабу војничку посаду. Већ и отуда због слабе сигурности она није била нити је могла бити Елдорадо за праве Римљане. Међутим моћ римске државе стала је на брзо да се клони западу и већ 271. г. имп. Аврелијан (270—275) био је принуђен да повуче војску из Дакије и да је преда на милост и немилост Готима. Наравно да су се и колонисти уклонили оданде барем претежно већи део. Међутим румунска тенденцијозна школа узима, да се за два и по века становништво Дакије романизовало и да је и после 271. год. већи део тога романизованога становништва остао у Дакији, издржао силне најезде у току многих векова и одржао се до данас и да су то данашњи Румуни. Но то не стоји већ и због тога, што римски писац Vopiscus одређено говори, да је Аврелијан заједно са војском иселио оданде и становништво и населио их у Мезији на Балкану.[2] Но и кад бисмо узели, да је неки део колониста и остао у старој Дакији, није ни најмање веројетно, да би се одржали у току векова при судбини која је постигла Дакију, у она времена, кад је толиких народа тако нестало да нису оставили никаквога трага за собом. А што је најглавније

[1] Hunfalvy, Az oláhok tört. I, 83. и д. Jancsó, A román enmzet. törekv. I, 19. и даље.

[2] Hunfalvy, Az ol. tört. I 96.

и кад би се допустила и могућност тога, ти становници не би говорили румунским језиком већ неким другим, пошто је овоме очигледно колевка Балкан.

Дана судбина провинције Дакије била је ова: Њу су заузели и настанили се у њој Готи и Гепиди, први у источном, други у западном делу њезину. У првој половини V. века потпада Дакија заједно са Панонијом и другим крајевима под власт Хуна, но ова није дуго трајала. После Атилине смрти (453. год.) удруже се Готи и Гепиди, победе Атилине синове и сломију Хуне тако, да овима скоро не остане ни трага. Но 488. год. оду Готи на запад, а њихова места заузму Гепиди. У половини VI. века сломију Гепиде Лонгобарди уз помоћ Авара, и пошто Лонгобарди набрзо после тога оду на запад, у Италију (568.) потпадне Дакија и Панонија под власт Авара, која је трајала све до 795. год., дакле пуних 227 година. Са Аварима дошао је и настанио се у Панонији и један део Бугара, но главни елеменат становништва аварске државе били су Словени, преци данашњих Срба и Бугара. Словена је у тим крајевима било већ у доба Хуна у великом броју, и остаци Дачана претопили су се у Словене. Да некадањег латинског становништва није било види се из тога, што већ у доба Атилино није било ни у Панонији ни у Дакији становника који би говорили латински. Дакле од некадање римске владе није остало никаквог етнографског трага.

Пошто је била разбијана моћ Авара потпадне Панонија под франачку власт, а Дакију заузме бугарски владар Крум.[1] Но власт Бугара није се дуго одржала у источној Дакији, пошто су кроз неколико деценија дошли у близину к њима Мађари (источно одатле), па су се у другој половини IX. в. раширили и по источној Дакији. Но пошто бугарски цар Симеон удружен са Печењезима око 892. год. опустоши земљиште на ком су тада живели Мађари (Atelköz), напусте они исто и освоје Панонију и западну Дакију (данашњу угарску краљевину), а источну Дакију, данашњу Румунију, заузму Печењези и тако је стање остало све до 1061. год., а затим, за владе мађ. краља Соломона (1061.—1074.) дођу са истока Кумани, нападну на Печењеге, победе их и настане се у њиховој држави. Пошто су пак били сродни са Печењезима, стопе се набрзо та оба народа и живели су и господарили су тамо све до XIII. в.[2] Кумани као и Печењези су били некултурни, сточарски народ, а за то им је стара источна Дакија била као наручена. Као што се види из каснијега пресељења њихова у Угарску, куманski народ

[1] Да ли је он заузео сву Дакију, као што мисли Јиречек није нам сасвим тачно познато. Сигурно је. да је под Бугаре потпао источни део (данашња краљевина Румунија.) У погледу јужноисточне данашње Угарске историци се не слажу. но вероватно је, пошто се Крумова држава простирала далеко на запад и граничила са франачком државом. Свакако је један део Дакије потпадао под Бугарску дуже времена (и под Симеоном).

[2] Hunfalvy I, 135.—207.

није био многобројан, те је њихова држава била ретко насељена.

У читавом том периоду времена све до XII. века нема спомена о Румунима ни у Угарској ни у данашњој Румунији,[1] а то се никако не би дало замислити, да су Румуни постојали и живели у тим крајевима. Пролазило је тим крајевима више путника са запада и нема сумње да би их заинтересовао народ који говори романским језиком. Тако је на пр. св. Бруно провео читаву годину дана у Угарској 1006. год., а затим је прошао кроз земље у којима живљаху Печењези, па ни једном речи не спомиње о румунском народу.[2] Но и осим тога да су Румуни живели у тим крајевима, или да су барем од X. в, живели у југоисточној Угарској, као што то тужба тврди, морало би остати трага у називима места, река, потока, планина и долова и др., но тога ничега нема, дочим баш у југоисточној Угарској као и иначе у читавој Угарској има безброј словенских назива који јасно доказују, да су до доласка Мађара у Угарску, живели у њој Словени.[3] Према томе о Румунима као староседеоцима у крајевима старе Дакије не може бити говора, међутим како њихов језик тако и *историја* упућује нас да их тражимо на Балкану.

Румунски језик развио се на Балкану на овај начин. Праседеоци у северном и западном Балкану били су Илири и Трачани; први су живели на западној половини, а последњи на североисточном делу. Кад су Римљани заузели Балкан, почео је у тим крајевима јако да осваја латински језик, нарочито у приморју, у данашњој Далмацији и Истри, где је набрзо почео да цвета римски живот. У току векова римска култура и језик улазила је све дубље у унутрашњост Балкана. Када је Аврелијан 271. г. силом прилика био принуђен да повуче из Дакије војску и да исели тамошњи романизовани елеменат, населио је ове на југ од Дунава у Мезији. Тај придошли елеменат наравно да је много допринео романизовању Балкана. То романизовање илирскога и трачкога елемента било је нарочито јако у VI. и VII. веку, кад је већ и латински језик у Италији почео да се мења и да се од њега образује италијански језик, као што нам то потврђују извесне особине румунскога језика сличне са италијанским. Но на стварање тога новога романизованога језика и народа био је од грднога утецаја још један језик, а то је био словенски. Словени су се, као што смо видели, рано појавили у некадањој Панонији и Дакији и сасвим је природно, да их је у оно доба већ јако културни Балкан привлачио и они су се испочетка полагано као мирољубив елеменат спуштали на југ тако да их је у V. веку већ било доста на Балкану, као што то несумњиво потврђују историјске

[1] О хроници Anonymus-a краља Беле као о производу из много каснијега доба (после досељења Мађара у Угарску), те у ком је писац судио о многом чему према савременим му приликама види Hunfalvy, I, 220.—240.

[2] Hunfalvy I, 199 и даље.

[3] В. опширније о томе код Jancsò B. I, 51 - 55. 131.

чињенице. Од VI. века продиру они у већим масама и са освајачким циљевима и продиру чак у јужне крајеве Балкана и настањују се стално. У полсвини VII. века насељење Словена на Балкану већ је завршено. „Заузимљу," вели Јанчо, сву „данашњу Бугарску до Haemus-a (Балкана планине), данашњу Србију и Стару Србију скоро чак до Пинда. Један део разређенога романизованога становништва претапају у себе, а други потискују у планине и према обали Јадранскога мора. Пошто су се Словени стално настанили на балканском полуострву, дошло је између њих и романизованих Трачана према природи ствари до живљега додира. Нови латински језик који је римска власт, романизовавши Трачане, створила на балк. полуострву, није био сасвим још ни образован кад је потпао под јак словенски утецај. Отуда је пак дошло то, да је словенство све своје биће као неки жиг утиснуло на чело румунства." Они су примили од Словена њихове обичаје, одело, музику и друге карактеристичке црте. Исто тако ударили су Словени печат и на њихов језик тако да су $^3/_8$ њихова језика словенске, а са увођењем словенскога језика код Слевена у цркву као богослужбенога силом прилика продро је исти и код Румуна.

Како је од IX.—XIII. в. са неким изузетком постојала на Балкану јака бугарска држава, која се у већем делу простирала и на крајеве у којима су живели Румуни, како је даље у данашњој Румунији још пре њихова доласка било доста побугарених Словена, и како су најпосле у својој данашњој домовини према природи положаја долазили у најживљи додир са Бугарима, — раширила се код њих она редакција која има у себи многога специфички бугарскога, т. зв. бугарска редакција словенскога богослужбенога језика као што нам то сведоче рукописи и записи писани на земљишту румунском као и црквени слов. књиге штампане код Румуна. Наравно да су се у току векова поред бугаризама увлачили у исти и румунизми.

Исто тако и други подаци, чисто историјске природе, показују на балканску колевку румунскога народа званога иначе Власима. Први спомен о њима датира се из свршетка X. в. Кад су се, наиме, против Византије на почетку владе Василија II. Бугароубијце побунила браћа Давид, Мојсије, Арон и Самуило, прича Кедрин да су Давида на путу између Касторије и Преспе убиле неке влашке скитнице. Из тога доба познат нам је већ и један влашки назив кланца (Кимбалонгу). После тога нижу се многи историјски подаци који говоре о Румунима као становницима Балкана.[2] У XII в. налазимо већ на Балкану читавих покрајина у којима живе у густим масама Румуни те дају свој тип истима. У то доба Тесалија се назива Великом Влашком, Етолија и Акарнанија Ма-

[1] Jancsó I, 115. 116.

[2] B. Hunfalvy, Az oláhok tört. I, 267 и даље; Jancsó I 119—130; dr. Réthy L., Az oláh nyelv es nemzet megalakulása, II, kiadás, 63—130.

лом Влашком, а југоисточни Епир — Горњом Влашком. Сем тога налазимо их у гушћим масама у планини Балкану (Haemus), у Старој Србији и другим крајевима, каошто нам о овом сведоче многи документи српских владалаца.[1]

На наведени начин образовани на Балкану румунски народ почео је затим да се креће према северу. Какви су узроци изазвали то неда се за данас још тачно утврдити, пошто се историја Византије и Балкана саразмерно налази још у повоју и тек у последње доба почео је на том пољу живљи рад. Свакако румунском елементу као сточарском народу који није привезан за земљу, него га што више такав живот баш принуђава на сељакање због паше, као што нам то још и дан данас такав начин живљења румунскога народа у многим крајевима показује, — сељакање није тешко падало. То премештање Румуна трајало је вековима и ишло је у два правца: претежно већа маса кретала се пут североистока, у Ердељ и у данашњу румунску државу, већим делом преко доњега Дунава, поред Кладова и Турн-северина, као што нам то показује онај ланац румунскога живља у источној краљевини Србији, други мањи део пак пошао је на северозапад преко Босне и допро је чак до Истре. На том путу претрпео је румунски језик силом прилика извесне измене и тако су се, у главном, образовала три румунска дијалекта, дунавско-карпатски, истријски и маћедонско-румунски или цинцарски (код данашњих Румуна у Маћедонији, који су се задржали тамо у незнатном броју).[2]

Време кад су Румуни отпочели селити се са Балкана у Румунију неда се тачно утврдити, пошто нам писци из тога доба не спомињу ништа о томе. То ће пак рећи, да они нису у густим масама напуштали стара седишта и одлазили на нова, него се то вршило у малом броју те неприметно. Почетак тога пресељавања мора се пак ставити у оно доба кад је румунски језик и живот добио свој балкански завршени облик, а то никако није могло бити пре X. века, нарочито кад узмемо у обзир примање словенскога језика у црквену употребу. Код Румуна балканских, који су примили хришћанство много пре Словена, те код којих је богослужбени језик првобитно био где грчки а где латински (свакако већином), није се могло увођење словенскога језика спровести тако глатко и брзо као код Словена особито кад додамо томе утецај бугарскословенскога елемента на њих. Словенски богослужбени језик могао се почети ширити на Балкану тек за владе буг. цара Симеона, који је држао у својој руци већи део балканских земаља, дакле и крајеве, у којима су живели Румуни. Но требало је исто тако и нешто времена за образовање бугарске редакције. Према томе исељавање Румуна није могло отпочети пре половине деце-

[1] Miklosich, Monumenta serbica.

[2] Dr. Réthy L. сто. 9. и даље.

тога века или још пре тек после пада прве бугарске државе као што узима Jancso,[1] чему је свакако повода дало тешко стање под Византијом.

Први спомени о Румунима у данашњој Румунији датирају се из XII. века.[2] Но и у то доба број исељеника није могао бити велики. Повољније прилике за исељавање настале су тек за другога бугарскога царства (од почетка XII. в. (1186.) кад су се развили особити пријатељски односаји између бугарске државе и Кумана, који су у то доба још господарили у данашњој Румунији. XIII. а затим XIV. век са доласком Турака може се сматрати као доба интензивнијега досељавања Румуна у данашњу Румунију. У прилог томе говори и то, што се уједињавање национално и државна организација почиње да спроводи тек у XIV. веку[3] позајмивши све облике и достојанства као и називе истих од Бугара.[4]

О Румунима као становницима Угарске налазимо трага тек у почетку XIII. века, наиме, у повељи краља Андрије II. од 1222. године. У њој он даје немачким витезовима одузети им пред тим крај око Брашове (Bárczaság) у Ердељу па их међу осталим ослобађа плаћања царине, било да путују кроз земљу Сикуљаца било крок земљу Влаха, но тешко да се под овом влашком земљом има разумевати који крај у Угарској.[5] Но затим из истога века имамо више исправа из којих се даде насигурно утврдити, да је Румуна у то доба било у Угарској.[6] Као пастирски народ, навикнут на путовање са овцима и стоком те на сељакање, румунски народ у току некога времена јавља се по свим скоро ердељским планинама, које су већином биле ненастањене, пошто мађарски народ, као што је опће познато, не живи радо у планини (görbe ország). Но сличних и слабо настањених планина има доста и у самој Угарској (ван Ердеља) око Ердеља, односно које састављају једну целину. Ердељ пак у то доба није био одељен од осталих земаља угарских, те за Румуне није било никакве сметње да се појаве и у пограничним са Ердељом планинама. Тако налазимо спомена о њима у бихарској жупанији већ на свршетку XIII. века, а у XIV. веку имамо о њима више спомена и видимо их где се у истом као и у XV. веку полагано настањују у планинским крајевима исте жупаније.[7] У равници пак њеној није било Румуна све до краја XVI. в.[8] У то пак доба јављају се у већем броју, дакле у исто доба кад и ердељски сабори изражавају жаљење због усељавања Румуна.[9] То исто видимо у зарандској и арадској жупанији. И овде се Румуни појав-

[1] I. 106.
[2] Jb I, 141 и даље.
[3] Hunfalvy, II, 1 и даље. Jancsó, I, 215.
[4] Réthy стр. 192.
[5] Jancsó I, 196. Hunfalvy I, 332 и даље.
[6] Jancsó I, 196 и даље, 204 и даље. Hunfalvy I, 332 и даље.
[7] Bunyitay Vincze, Biharvármegye oláhjai стр. 3 и даље.
[8] Исти стр. 20 и даље.
[9] Исти стр. 28.

љују у планинама у XVI. веку и то не у великом броју, а у равнице спустили су се много касније.[1] Слично томе било их је и у угарским планинама северно од Ердеља, но ти се крајеви нас овде не тичу, пошто онамо Срби нису допирали. Но у толико нас се више тиче етнографска карта у прошлости у крајевима у јужној Угарској, који леже између Ердеља. Мориша, Тисе и Дунава и које неправилно назваше у почетку XVIII. в. Банатом. Пограничи са Ердељом источни део, који одговара данашњој крашовскосеверинској жупанији и малом источном делу темишв. жупаније, брдовит је, западни пак део је равница. У источном делу као планинском у некадашњој крашовској и северинској жупанији јављају се у XIV. веку Румуни у појединим местима и у XV. веку образовало се овде 8 румунских, донекле привилегисаних дистрикта.[2] Слично томе налазимо и у брдовитом крају темишв. жупаније. И овде је 1453. год. било пет румунских округа.[3] На западу, у равници пак не налазимо ми за дуго спомена о Румунима. Етнографска историја о тим крајевима није још изучена у детаљима, но што знамо, говори у прилог томе, да Румуна у већем броју у западном крају, у равницама до XVIII. в. није било. Тако и câm Bárány у делу „Temesvármegye emléke“,[4] иако се држи још старе школе о пореклу Румуна т. ј. узима их као староседеоце у југоисточној Угарској, говори, да су они живели до мухачке битке у планинама. Много је пак одлучнији у својој монографији „Torontálvármegye emléke“;[5] где научним аргументима доказује, да Румуна у торонталској жупанији није било до мухачке битке. За северни део данашње торонталске жупаније изнео је, нарочито на основу турских тефтера, непобитне доказе др. Боровски у својој монографији чанадске жупаније, да Румуна у том крају до XVIII. века није било.[6] Многа места у којима 1717. године није било становника јављају се касније насељена самим Румунима.[7] С друге стране у попису села из тога доба нема ни трага многим каснијим местима, која су после тога постала и у којима затим живе Румуни искључиво или измешани.[8] Така су места на пр. Petrovoszelo, Vég Szt. Mihály. Ozora, Bánlak, Jankahid, Kécsa, Ecska и др. Појава Румуна у већим масама на западу, у равницама, у половини XVIII. в. стоји даље у вези са колонизационим планом тадашње темишварске администрације, по коме се крај између Мориша, Тисе и Бегеја, нарочито пак крај између Темишвара и

[1] Márki S., Aradvármegye története I, 499 и д.

[2] Pesti Frigyes, a szörény vmegyei hajdani oláh kerületek. Pest 1876. стр. 2—23.

[3] Schwicker, Geschichte des Temeser Banats, стр. 440.

[4] стр. 165.

[5] Nagy Becskerek. 1847. стр. 148.

[6] Csanád vmegye története I, 125 и даље. II. k. код појединих места.

[7] Szentkláray, Száz év Dél-Magyarország ujabb történetéből, I, стр. 27—29.

[8] Исти I, стр. 21 и д. Испореди са данашњим стањем.

Арада, имао населити Немцима.[1] Имајући то пред очима издала је 14. јулија 1765. г. царица Марија Терезија наредбу. по којој се румунске општине што стоје на сметњи колонизацији Немаца имају преселити у друге крајеве.[2] И тако су 1767. године исељени Румуни из Севдина, Кишфалуда и Сакалхазе на запад на пустаре Клек, Велики Торак и Мали Торак.[3] Слично томе исељени су они и из других поморишких крајева на исток од Темишвара на западну страну, те је на тај начин постало у току XVIII. в. много румунских села у банатској равници. Но у почетку XVIII, века тога ничега још није било у равници; етнографска карта тога краја, т. зв. Баната, изгледала је друкчије, наиме, док су у источном, планинском делу били у претежној већини Румуни, дотле су у западном, равнинском делу дуж западнога Мориша, Тисе и Дунава па до Темишвара и даље на југ живели Срби, због чега источни крај називаху румунским (oláhság), а западни — српским (rácz ság).[4]

Потребно је да се још мало задржимо код овога питања. Према реченом изгледало би, да је источни део Баната у ком становаху Румуни, био јако насељен, кад су се Румуни оданде могли спустити на запад у равницу у толиком броју за неколико деценија, па да се опет на истоку то и не осети. Но de facto у почетку XVIII. в. тај је источни крај као и западни био доста слабо насељен[5] и то продирање Румуна на запад у масама има се тумачити на други начин. Наиме, у почетку XVIII. века допадне у Влашкој и Молдавској власт у руке Фанаријота, који су немилице цедили народ тако да је овај на брзо почео долазити до просјачког штапа. Отимање и прогањање имало је последицу, да се силан румунски свет почео селити у Угарску, тако да се у току неколико деценија доселило њих неколико стотина хиљада. Тако се на пр. за војводе Михаила Раковице (1741—1744) иселило уједаред 15.000 породица. За кратко време спао је тамо број становништва више него на петину.[6] Да се добар део истога настанио у Угарској, очигледно нам показују статистички подаци из тога доба, који нам износе изванредно множење румунскога живља како у Ердељу тако и на запад од њега, дочим је иначе утврђена ствар (према каснијим подацима), да се Румуни сразмерно врло слабо множе.[7] Така досељавања у масама потврђују и други подаци. Већ 1716./1717. приликом пописа порезовника силни су се Румуни разбежали из арадске жупаније на југ преко Мориша,

[1] Szentkláray, Oláhok kölztetése Délmagyarországon a mult században. Bpest. 1891. стр. 10. 11.

[2] Исти стр. 9.

[3] Исти стр. 18. и даље.

[4] Szentkláray, Száz év Délmagyarország újabb tört. I, 82 прим. 2. Jancsó I, 757.

[5] Исти I, стр.

[6] Од 735.000 пореских глава иселило се 660.000. B. Jancsó, I, 760.

[7] В. опширније о томе код Jancsó, I, 750—766.

у Банат.[1] Кад је Мала Влашка 1738. г. опет потпала под Турке, доселили су се оданде силни Румуни у Банат; међутим се румунско становништво у Малој Влашкој за време док је била под Аустријом (1717.—1738.) *устројило* (наравно досељавањем из Велике Влашке). Може се из тога замислити, да је добар део тога становништва претпоставио да и на даље живи у уређеној држави него под Турцима.[2] Непрекидно досељавање Румуна у то доба потврђује нам најпосле и то, што је бечка влада била на крају крајева принуђена да предузме кораке, да стане на пут том усељавању (1765. год.) Но те су мере слабо користиле.[3] А да су доиста слабо користиле, види се најбоље из ових статистичких података. По попису од 1774. год. било је у арадској православној епархији 12.711 породица, а 1798. год. 49,085,[4] а то ће рећи, да се становништво за 24 године скоро учетворостручило. Срба је тада већ било овде мање, а и исељавање њихово одавде било је у већем броју после 1774. год. у тада основани великокикиндски дистрикт. У толико се још боље види рапидно умножавање румунског елемента досељавањем.

Ето томе нас учи непристрасна историја о Румунима у Угарској. Према томе *није ни најмање оправдана ни истиниша тврдња њихова у тужби, да су они населили Угарску у исто доба кад и Мађари, него кроз много векова касније.* Но истини за љубав мора им се признати, да су у том погледу у нечему попустили према прошлости. 1791. тражили су ердељски Румуни од ердељскога сабора односно од краља, да им као *римским поданицима* те староседеоцима поврати сва пређашња незаконитим и насилним путем одузета права.[5] Тако мишљење, као што смо пређе навели, о пореклу Румуна имају са врло малим изузетком они сви. Међутим у данашњој тужби, као што изгледа напуштају то становиште, или су они можда данас мудрији и политичнији од оних 1781. г., па неће са тим да излазе пред мађарске судије, него су изнашли неки средњи излаз, да су се они крајем IX. в. населили у ове крајеве, дакле не пре Мађара?

Као што, међутим, не стоји, да су се они већ у то доба населили, још мање стоји, *да се сви писци у томе слажу*, као што се то јасно види из наведенога досад. Нити се у томе т. ј. да су Румуни тада населили југоисточне крајеве у Угарској, слажу румунски историчари, пошто претежна већина истих гуди сасвим друкчије, нити пак други, нерумунски, а још мање сви, јер од ових тек неки допуштају, да се у X. в. *могло отпочети досељавање*, никако пак да су се у то доба *населили*, а присталице ру-

[1] Acsády, Magyarország népessége a pragm. sanctio korában. Bpest 1896. стр. 73.

[2] Jancsó, I, 756. 757.

[3] Исти I, стр. 767.

[4] Márki, Aradvm. tört. II, 741.

[5] Representatio et humillima preces universae in Transilvania Walachicae Nationis se pro regnicolari natione, qualis fuit, auctoritate Regia declarari etc. B. Jancsó I, 90.

мунске шовинист. истор. школе узимају пак да су Румуни овд. *автохтони*.

II.

Досељавање Срба у Угарску.

У својој тужби веле тужиоци, како су они одавна живели у Угарској и имали ту своју организовану цркву пре него што су се Срби под Чарнојевићем 1690. год. у Угарску досе лили. Према томе изгледа, као да Срба дотле није било у Угарској. Овака тврдња је свакако намерно тако нејасно и лукаво стављена с једне стране стога, да ако им се тако што пребаци, могу евентуално рећи да они нису то рекли, него да су само хтели да истакну главну себобу, с друге — што је баш и најважније, да тиме код надлежних фактора a-priori набаце уверење, да је онда сасвим природно, да су манастири у Угарској, овде специјално у т. зв. Банату као такви, који су постали пре наведенога времена те досељавања Срба, eo ipso били румунски, па су их тек 1690, г. Срби присвојили. Стога пре но што пређемо на поље црквене историје, специјално на поље историје манастира, као и црквених односаја између Румуна и Срба, потребно је да изложимо укратко историју досељавања Срба у Угарску, пошто ће нам тиме ти односаји постати много јаснији.

У другој половини XIV. века почела је српска држава под ударцима османлијске силе брзо да се клони свом паду и при крају тога века губи своју самосталност. Српске земље изложене су све више и више турским нападајима и пљачкању. Међутим у борби и опасности од Турака биле су упрте очи читаве Европе на Угарску, у толико су се пак више Срби могли надати многоме од Угарске, чији је краљ у ово доба (Жигмунд) био у исти мах и краљ Чешке и цар римски. Деспот Стеван Лазаревић да спасе остатке своје државе, од које је већ знатно већи део стењао под Турцима, признао је над собом власт угарскога краља те постао тиме један од првих угарских великаша. Као такав добио је од краља Жигмунда многа добра у самој Угарској, међу овима властелинства бечејско и бечкеречко у тадањој торонталској жупанији, те како је на тај начин имао већи део територије у својим рукама, био је од 1414. године почевши велики жупан те жупаније.[1] Год. 1426. склопљен је познати уговор између краља Жигмунда и деспота Стевана, по ком се он признаје вазалом угарске круне и после његове смрти имају се утело вити Угарској Београд и Мачва, зашто опет признаје право наследства Ђурђу Бранковићу, синовцу Стеванову, кога за сад Жигмунд увршћује у број барона; ако би Ђурђева лоза изумрла, прелази сва држава његова угарској

[1] Dr. Csánki Dezső, Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában II. k. стр. 124. 125. 130. Исто видимо и у сатмарској жупанији. Испореди Pesty, Brankovics György birtokviszonyai стр. 52.

круни.[1] Узмемо ли у обзир такав тесан односај између угарске круне природно је, вели Салаји, „да су држава и краљ врло радо насељавали и у средини мађарске државе Србе, које је турско беснило покренуло с њихових места, и који су како као борци, тако исто и као земљеделци и трговци обећавали држави корисне услуге.[2] Уз то, како је Србија тада била саставни део угарске круне, сматрали су се њезини владари донекле дужнима, да се брину и потпомажу српски елеменат као своје поданике.

Први историјски тачно установљен податак о досељавању Срба у јужну Угарску јесте повеља краља Жигмунда од 1404. год., којом даје извесне повластице Србима досељеницима у Ковину (Keve) према Смедереву.[3] Према овоме као почетак досељавања Срба можемо узети почетак XV. или свршетак XIV. в. Са народом почињу затим да прелазе и појединн српски племићи и властелини, тако, да од XV. в. почевши у историји угарскога ратовања са Турцима наилазимо врло често и на Србе као заповеднике појединих одељења. Први такав познати српски властелин јесте Дмитар, син краља Вукашина, који је 1404. год. постављен за великог жупана зарандске жупаније и за кастелана вилагошварскога.[4]

Но на крајњем југу Угарске постало је наскоро опасно живети, пошто су турске чете почеле већ и овамо да упадају и кроз кратко време Срби из Ковина селе се на север и настањују се на острву чепељском, као што се то види из повеље Владислава V. од 1455. г.[5]

После смрти деспота Стевана Лазаревића (1427. год.) према споразуму од 1426. год. Београд, Мачва и још неки градови утеловљавају се угарској круни, но зато Стеванов наследник поред добара, која је већ Стеван уживао, добија и друга силна добра (сукцесивно) у Угарској, међу њима и Zalankamen. Kölpéuy, Száva-Szent-Demeter, Zimony, Erd-Somlyo као и грдно вилагошварско властелинство са 110 вароши и села (1439).[6] Тешке прилике на Балкану, у крајевима под Турцима где Срби живљаху, даље турски упадаји у тадању српску државу, остатак некадање српске царевине, особито онај од 1438—1441. године као и после тога доносили су собом, да су се Срби све у већем броју досељавали у Угарску. Овде су пак, сасвим природно, налазили склоништа пре свега на деспотским добрима, нарочито на онима у јужној Угарској, у подунављу и поморишју, на вилагошварском властелинству, у арадској и зарандској жупанији, где се у ово доба они већ појављују.[7] Да су та досељавања

[1] Szalay L., A magyarorsz. szerb telepek birtokviszonya az államhoz. Pest 1861. стр. 2—4.

[2] Исти стр. 4.

[3] Szalay, o. c. стр. 4. 5.

[4] Márki, Aradvármegye tört. I, 142. Pesty, Brankovics György birtokviszonyai, стр. 15.

[5] Szalay, стр. 5.

[6] Szalay, стр. 6. Pesty, Brankovics György racz despota birtokviszonyai Magyarországban, стр. 15. и д. 19. и д. 37. и д.

[7] Szalay, стр. 7.

рано отпочела види се и из тога што је 1439. год., кад је деспот Ђурађ добио вилагошварско властелинство, у исти мах донесен и закон (25. зак. чл.), по коме кастелани могу бити само Мађари, никако пак странци.[1]

Коначни пад Србије под Турке 1459. год. подстакао је још живље досељавање Срба у јужноугарске крајеве и то је трајало дуже времена, особито од кад је Вук Гргуровић српски деспот дошао у Угарску (1465.) и нарочито откад га је краљ Матија утврдио у деспотском достојанству (1471. год.) са резиденцијом у Сланкамену или у Беркасову.[2]) Са верности и храбрости краљ Матија га је јако ценио и штовао. У то доба, за његова деспотства († 1485), због срећног ратовања на Балкану биле су код Срба најживље наде на ослобођење Србије од Турака, те су се око њега окупљали Срби из свих крајева српства.

Око 1464. год. добивају од краља Матије велико властелинство нађлачко у чанадској жупанији браћа Стеван и Дмитар Јакшићи, који се одиста и показаше наскоро достојни те милости, зашто их је краљ затим још у више прилика богато даривао.[3]) Како је са њима дошао и добар број српскога живља, природно је да су се они прибијали уз своје славне властелине [нарочито њихови кметови (јобађи) у Србији], као што је то и иначе бивало. Поседи браће Јакшића брзо и јако су се умножавали тако, да су у првој половини они држали преко 80 добара (од ових 52 у чанадској жупанији, 25 у темишварској, 2 у арадској и т. д.).[4]) На тим имањима множио се број српскога живља из године у годину, док на крају крајева није скоро свуда постао искључиво српски.

Год. 1481. Павле Кињижи у заједници са Вуком Гргуровићем и Дмитром Јакшићем пређе Дунав код Харма, допре с војском чак до иза Крушевца и пресели из тих крајева око 50.000 српских породица и настани их у темишварском грофовству.[5]) Да задржи српске досељенике а и да олакша даље досељавање, по својој прилици на посредовање деспота Вука, донесе краљ Матија 1481. г. закон по коме се Срби и други схизматици ослобађају плаћања десетка (на неко одређено време, док се коначно не настане да се тим приволе и други турски поданици на досељавање.)[6])

Год. 1502. војвода Јован Корвин и тамишки гроф „Somy" продру преко Србије у Босну, одбију Турке од Јајца а одатле одведу многе православне Србе заједно са стадом и населе на земљишту између Београда и Темишвара у т. зв. јенопољском округу.[7])

[1] Szalay, o. c. стр. 7. Márki, Aradvm. tört. I, 49 .

[2] Szalay, o. c. стр. 7. Pesty, Brankovics Gy. deszp. birtokviszonyai стр. 58.—60. Bőhm, Délmagyarország tört. 1. K. стр. 391 прим. 28.

[3] Borovszky, Csanád vm. története I, 124 и даље. A nagylaki uradalom tört. стр. 16 и даље.

[4] В. списак тих добара код Боровског (A nagylak uradalomi története стр. 30—50).

[5] Borovszky, Csanad vm tört. I, 130. Szalay стр. 8.

[6] Szalay стр. 8.

[7] Bőhm, Délmagyarország története I, 178.

Као што видимо, поред колонизација које су изводили у крајевима између Дунава, Тисе и Мориша српски деспоти и Јакшићи, и досељеници српски приликом споменутих већих сеоба насељени су већином у те крајеве, а то је било и природно. Скоро кроз читав XV. век тај је крај највише патио од турских упадаја те је добрим делом био и опустошен. Добар део мађарскога становништва или је изгинуо или је одведен у ропство, а један се део пак повлачио према северу. Међутим ти пусти крајеви нису смели тако остати, пошто би се тиме олакшало Турцима продирање још дубље у Угарску. Стога је тај крај са Темишваром на челу у XV. в. добио велики *стратегијски* значај особито после пада Голупца и Смедерева, а још *више* касније у првој половини XVI. в. после пада Београда (1521) Како је пак краљ Матија особито ценио војничке врлине српскога народа, створио је од њих отприлике оно што се после развило у војничку границу. Зато су српски досељеници и смештани у већем броју и у првом реду у тај крај тако да је он у почетку XVI. имао српски тип. Срби су били заузели читаву равницу између Дунава, Тисе и Мориша, а у мањем броју раширили су се и на исток у брда, јер у XVI. веку и касније наилазимо чак на српске насеобине, на српске чете и на Србе официре у Липови, Карансебешу, Лугошу, Оршави и у другим крајевима, па чак и у Ердељу.[1])

Наравно да су се Срби у исто доба насељавали и у друге пограничне крајеве, наиме у Срем. Но по свему судећи овде је на југу, дуж Дунава било Срба и од пређе.[2]) Међутим Сремска жупанија у ово доба није била изложена упадању турских чета, пошто су у то доба били у рукама Мађара тврди градови Београд и Шабац. Опасност је наступила тек после пада Београда (1521. г.) Посавље у Славонији пустошено донекле од Турака насељавали су српским досељеницима из Босне. У жупанијама бачкој и бодрошкој у XV. веку, по свему судећи, Срба још није било. Дакле државни стратегијски интерес је захтевао у то доба, да се Срби досељеници смештају у југоисточне крајеве, на исток од Тисе. Ту је већ крајем XV. в. било највише српскога народа, у најгушћим масама.

Пад Београда (1521. г.) изазвао је ново досељавање Срба у Угарску. Исто тако и мухачка битка (1526.). Ти су догађаји довели до тога, да су се Срби почели ширити према северу и у току XVI. в. и касније заузимају бачку и бодрошку жупанију и дуж Дунава насељавају се у барањској, толманској, стонобеоградској и пилишкој жупанији и допиру чак до Комарана.[3]) Кроз кратко време жупанија бачка и бодрошка постају скоро искључиво српске као и на истоку од Тисе. Од

[1] Тај се српски живаљ у току векова нарочито у XVIII. и XIX. веку у румунском мору претопио у Румуне. B. Rétky, Az oláh nyelv és nemzet megalakulása стр. 149.

[2] Dr Csánky, Nagyarország tört. Földvajza II, 278.

[3] Szalay, стр. 10.

Сегедина на југ, вели историк Ачади, (у доба турске владе у Угарској) „mar a ràcz világ kezdődött, mely áttarjedt a dunántuli megyékre is.... főleg Budo, Fehérvár o Kanizsa könnyékén a rácz salvak száma nagyra emelkedett.“[1])

Да су Срби у Банату живели у великим масама види се из тога, што су они 1594. ступивши у преговоре са ердељским кнезом Ж. Баторијем и не сачекавши им крај смели да дигну устанак против Турака. Овај је испочетка био успешан. Од Панчева до Нове Паланке читава линија била је бојно поље. Заузму Вршац и дочекају и потуку темишварскога пашу заједно са беговима ђуланским, чанадским и липовским.[2] (Уз њих, изгледа, пристане и нешто источних суседа Румуна?) Затим усташи освоје Велики Бечкерек и опустоше тај крај. Темишварскога беглербега потуку затим у четири пута и посеку му 25.000 момака. Турци наравно нису могли оставити ствар на томе и са Балкана се спремала грозна сила под Синан-пашом. Стога се Срби, а на челу им бан Сава, Велимировић и владика Тодор, у име *свега хришћанскога сриства* обрате за помоћ Баторијеву војсковођи М. Секељу. Но пошто је устанак био прерано отпочет овај није смео да им притече у помоћ; међутим и сам устанак није захватио сав Банат већ само јужни део му, потуче их до ноге темишварски беглербег Хасан са помоћним четама великога везира и будимскога паше код Бечкерека. Устаници се склоне на север од Мориша у Јенопоље (око Boros-Jenö) и у Ердељ, но после се већином врате натраг.[3] Њихове редове попуне други досељеници те тај крај одржи и на даље српски карактер, као и кроз цео XVII. в. као што смо видели горе према истраживањима ученога историка Ачадија, а такав је карактер имао и у почетку XVIII. в. после ослобођења Темишвара.[4]

Последња велика сеоба Срба изведена је приликом великога рата за ослобођење а на основу претходних преговора са царем Леополдом (позив од 6. априла и повластица од 21. августа.[5]) 1690. год. под вођством патријарха Арсенија III. Том приликом дошло је у Угарску 37000—40000 српских породица (са нешто Арнаута), који се првобитно привремено сместе у Араду, Сегедину, Печују, Мухачу, Стоном Београду, Будиму, Сентандрији, Јегри, Великом Вараду, Острогону, Ђуру, Коморану и по другим местима.[6]

[1] Dr. Acsády Ignácz, Magyarország Budavár visszafoglalása korában, Bpest 1886. стр. 50. Испор. Szentkláray, Százév Délmagyarország történetéből I, стр. 10: „1542-ben Lippa és Temesvár környéke egészen le a Dunáig „ráczság“ nevezettel külön parancsnokság alatt állatt“.

[2] Böhm, Délmagyarország története I, 251.

[3] Исти I, 252—254, Szalay стр. 13—15.

[4] Schwicker, Geschichte des Temeser Banats. 2. Aufl. Pest 1872. стр. 308. In den südlichen und westlichen Theilen an der Theisz und Donau wohnten Serben... die Walachen... die östlichen und südlichen Gebirgsgegenden besetzt hielten.

[5] В. исте код Szalay, o. c, стр 22—30. и др. дела.

[6] Szalay, стр. 33. Schwicker Polit. Geschichte der Serben in Ungarn стр. 3.

У погледу сталног смештања Срби су тражили Кунску (Kúnság) и крајеве у Славонији, но ратни савет одреди крајеве између Дунава и Тисе. Но и ово се није могло сасвим спровести, пошто се многи не дадоше покренути (они у Срему и у неким градовима), но знатно већи део буде настањен у бачкој бодрошкој, зарандској, арадској и чанадској жупанији.[1] Таку колонизацију захтевао је државни интерес. Ти су крајеви у већини били без становништва које због тога што су стојали пређе под Турцима, које због тадашњих ратова. Ратна опробаност Срба пружала је заштиту против пограничних Турака, који су још држали крајеве између Тисе и Мориша. Од ових досељеника организоване су касније војничке границе, потиска и поморишка.[2]

У привилегијама од 21. авг. и 11. дец. 1690. као и од 20. авг. 1691. према тадашњем схваћању бечкога двора, да су ново освојени крајеви у Угарској непосредна својина цареве куће, што је затим изазвало силне трзавице између ратнога савета и уг. дворске канцеларије, осигуравају се Србима као особитом ратном материјалу извесна права (да зависе непосредно од цара т. ј. егзимирани су испод угар. устава те угарски магистрати немају власти над њима него да живе под својим магистратима, патријарху се даје и црквена и световна власт, даривају се и потврђују се народу све њихове цркве, манастири и друга добра, ослобађају се од давања десетка римокатол. свештенству и др.[3] Те привилегије дате су само српском народу (gens, natio Rasciana), и протегнути су не само на данашње досељенике него и на пређашње, на све Србе који су живели у Угарској, као што се то види из самих Леополдових привилегија, из примене и из каснијих конфирмација истих.[4]

Према горњем ова сеоба није стојала ни у каквој вези са крајевима између Мориша, Тисе и Дунава. Њих онамо нису могли насељавати, пошто ти крајеви још нису били освојени од Турака. Међутим као што смо раније видели, српски елеменат био је тамо од пређе у великом броју. Овом приликом могли су се тамо населити од ове сеобе само појединци незадовољници.

Даља историја Срба у Угарској не познаје више већих досељавања (нешто 1789 — 90). Од XVIII. в. даје се више говорити о пропадању и расељавању српског народа. Кад је, наиме у почетку XVIII. в. букнуо Ракоцијев устанак, Срби силом прилика у којима су се

[1] Szalay, стр. 36—38. Schwicker, Pol. Gesch. der Serben in Ungarn стр. 22.

[2] Schwicker, Pol. Gesch. d. Serben стр. 22.

[3] Szalay, o. c. стр. 27. и даље.

[4] Szalay, стр. 42. Конфирмација Јосифа I. од 1706. г. „tekintetbe vevén a rácz ok patriarchájának és érsekének Csernovicsnak, valamint a rácz fajnak vagy népnek, az uralkodó ausztriai ház érdekében Szerzett jeles érdemeit, midőn tudnillik a mondott faj vagy nemzet minden viszonyok között, az iszonyatos ellenséggél, a törökkel folyt háborúk... közt tüségét csorbitatlanul megörizvén.... Испореди Schwicker, Polit. Gesch. der Serben in Ungarn стр. 45.

у то доба налазили те односаја према Бечу, били су принуђени. да се боре у редовима аустријске војске против усташа, иако је било међу њима, доста таких који су симпатисали с њима.[1]) Каква је била то несрећна борба добро је познато. Стога није ни чудо, што су њене последице и за српски живаљ биле ужасне, јер је у најмању руку 120.000 Срба изгубило живот у њој — према рачунима непристрасних мађарских историчара. Осим поморишке војничке крајине у северним крајевима од Мориша, у арадској, бихарској и зарандској жупанији нестало је тада Срба скоро сасвим.[2])

Кроз два — деценија после тога отпочиње исељавање Срба у Русију и то испочетка у мањим масама (1727. 1737.)[3]), но кад се отпочело разрешавање поморишке и потиске границе наступи код Срба тамошњих велика узрујаност и врење, потенцовано неправедном контрибуцијом и држањем жупанијских и градских магистрата, и у току 1751—1753. год. исели се у Русију велики број Срба из Угарске. Колики је тај број био неда се тачно одредити. Неки узимају на 100.000. Иако је сумњиво да се толико иселило, ипак је број, њихов морао бити велик, кад се узме у обзир, да су из њих у Русији у новим насеобинама могли нешто касније образовати четири хусарска и четири пандурска пука.[4]) Најпосле један део граничара оде на југ од Мориша, где их прими као граничаре заповедник војске темишв. округа барон Енгелсхофен.[5])

Са тим можемо завршити овај одељак, пошто се пред крај XVIII. в. кретање Срства сталожило и они од тога времена заузимају оне крајеве у којима и данас живе. Пређе је српски живаљ, као што смо видели, заузимао много већи простор, но на том простору остало их је после наведених прилика незнатан број, но и ти су се затим које помађарили које порумунили. Особито је приличан број Срба порумуњен на земљишту данашње крашовскосеверинске, темишварске и арадске жупаније, а затим у Ердељу, као што се тај процес лако даје опазити кад узмемо преда се званичне пописе па их испоредимо.

У току XIX. в. опажа се особито у крајевима између Мориша. Тисе и Дунава полагано али стално пропадање и исељавање српскога живља у Србију, а њихова места заузимају Румуни и ови, као што је познато полагано али сигурно приближавају се Тиси, крајњој западној граници некадање Дакије. Том процесу који они данас свесно спроводе и кад и кад не устежу се то и исказивати, имају да допринесу и да се принесу на жртву и српски манастири, које данас судски потражују.

Као што се из досадашњега види, Срби су се почели настањивати у маси у Угарској

[1] Borovszky, Csanád vm. tört. I, 266

[2] Acsády, Magyarország népessége a pragm. sanctio korában 1720—21. стр. 8. 35. 176.

[3] Schwicker, Polit. Gesch. der Serben in Ungarn стр. 126;

[4] Исти, стр. 127—132.

[5] Исти стр. 129.

наскоро после Румуна, а можда и у исто доба или чак и пре њих у мањем броју, јер Срба је у Угарској било и пре XV. в. Трагови српскога живља у Угарској датују се још од XI. века (1044. год.), но ми то овде нисмо хтели да узимамо у обзир због свакако њихова малога броја, већ смо обратили пажњу на досељавања у гушћим редовима.

Према свему томе не стоји тврдња Румуна у тужби, као да су они до 1690. г. т. р. искључиво живели у југоисточној и јужној Угарској, имали своје цркве, манастире и др., а Срба као дотле да није било, да нису имали својих цркава и манастира и т. д., па да су 1690. г., кад су се овамо доселили под Чарнојевићем, преузели све дотадање румунске цркве и манастире.

Допуштамо, да су они пре 1690. г. имали своју цркв. организацију али у вези са тим потребно је да се установи у исти мах и то, да ли су и Срби имали на земљишту Угарске до 1690. год. какву своју црквену организацију? Према њиховој тужби изгледа да Срби тога нису имали. Но кад узмемо да се Срба у Угарску у прошлим вековима много доселили, може се већ a priori узети да они нису могли живети без икакве црквене организације. Да се то тачно утврди, потребно је у кратким цртама да изнесемо историју румунске, а затим и српске цркве у Угарској до краја XVII. в. или према њиховој тужби до 1690. год.

III.

Румунска црква у Угарској до 1700. г.

О румунској цркви у најстарија времена, од IV. в. почевши знају румунски црквени историчари, нарочито они из Угарске, чуда да причају.[2] Но ми не налазимо потребним, да се у то и упуштамо, пошто све то иде у бајке. О цркви може бити говора тек онда, кад су се они у већој маси доселили у Угарску. Од велике је важности овде то, што знамо тачно, кад је основана угровлашка митрополија (у данашњој Румунији, где су се Румуни раније населили него у Угарској). Она је основана тек 1359. год. (а ово знамо на основу сачуваног записника цариградскога Синода).[3] До тога времена Румуни у Влашкој и Молдавској нису имали црквене организације ни манастирâ. Постанак манастира у Влашкој датира се из истога доба. У то доба појавила се у Румунији личност која је стекла грдних заслуга за румунску цркву. То је био Србин калуђер Никодим, који је између 1360—1372. год.; уз материјалну помоћ српскога краља Лазара, осно-

[1] B. Schwicker, Gesch. des Temeser Banats стр. 446. 447

[2] На пр. Никола Попеа карансебешки владика (Vechia metropolia orthodoxa romana a Transilvaiei-Sibiniu 1870. В. о свему томе опширно код Jancsó-a „A román nemzetiségi törekvések története". I, 403—407.

[3] Miklosich, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, Vindobonae 1860. I, 383 и даље. Испор. Голубинскій, Краткій очеркъ исторіи правосл. церквей болгарской, сербской и румынской. Москва 1871. стр 349. Jancsó I, 417.

вао водички (vodiczai), а између 1372—1380. г. тисменски и кимполуншки (tiszmenai és cimpolungi), а 1386—1387. котменски и козјашки (kotmenai és koziai) манастир.[1] Тисменски и водички манастир обдарио је касније син Лазарев Деспот Стеван Лазаревић 1407. год. са неколико села у Србији.[2]

Друга митрополија, северинска, основана је 1370. год. и била је потчињена првој; но ова није дуго трајала, свега нешто преко тридесет година, те је остала само она прва.[3]

Молдавска митрополија основана је 393 394. год.,[4] а по Јанчó-у 1395. год.[5]

О организовању румунске цркве у Угарској немамо сигурних података све до почетка XVI. века, јер нагађања за нас не могу имати вредности.[6]

Барон Шагуна, први митрополит румунске данашње митрополије у Угарској, узима да је познати нам документално најстарији митрополит румунски у Угарској био Јоаникије, који се у повељи краља Матије од 1479. год., којом ослобађа марамарошке румунске свештенике, спомиње под именом „Jovanychik"; митрополит „Nandoralbensis".[7] То је свакако у најмању руку неспоразум, јер се по себи каже, да је тај митрополит, био београдски митрополит (Nandor-Fehérvár), а никако митрополит града Alba Julia (Gyula-Fehérvár) у Ердељу.[8] Така претпоставка није оправдана ни стога, што до XVII. в. не може бити ни говора о рум. владикама у Gyula Fehérvár-у, пошто је, по признању и неких румунских писаца, тек око 1600. год. влашки војвода Михаило саградио у Gyula-Fehérvár-у митрополитску цркву и резиденцију, те се митрополит преместио тек тада овамо. Дотле су пак резидирали у Felek-у (Feleac). [В. Јевсевија Поповића литограф. предавања из историје правосл. цркве. Черновци 1905. г. V. период стр. 383]. Наводимо ово већ и примера ради, да се види како Румуни кују своју историју.

Београд се у то доба налазио под Угарском (од 1427. год.), те дакле и митрополија београдска. Представници исте имали су духовни надзор и дисциплину над православним Србима у својој Угарској. Да ли се њихова јурисдикција простирала и на остале православне у Угарској који у то доба по својој прилици још нису имали својих епископа, не да се на сигурно узети; но под просвећеним краљем Матијом, који је уз то био велики пријатељ Србима, могло је и то бити. Но и без тога могао се он заузети за

[1] Hasden, Istdria critica 139 и даље . . . The Travels of Macarius. London 1836. Cf. Летопис Матице Српске 1896. Св. I стр. 19. и даље.

[2] Публиковао ту повељу први Hasden 1864. у „Историјском Архиву Румуније", поново и тачније Ч. Мијатовић у Летопису Матице Српске 1896. год. св. I, стр. 21.

[3] Голубинскій, Очеркъ, 351—354.

[4] Голубинскій. Очеркъ 371 и даље.

[5] Jancsó, A román nemzetiségi törekvések tört. I, 417.

[6] В. о томе Jancsó, o. c. стр 420. 421.

[7] Siaguna, Istoria bisericéska Sibin 1860.

[8] Jancsó, o. c. стр. 421. То прихваћају и неки румунски историчари.

православне румунске свештенике у Угарској.

Кад је организована румунска црква у Угарској, нас се овде много не тиче. У XVI. веку знамо да постоји и да јој је на челу стојао епископ, који се касније назива час епископом, час митрополитом, час пак и архимитрополитом. Резидирао је по свој прилици у Felek у. а од 1600. године у Gyula-Fehérvár-у Из XVI. в. позната су нам имена неколицине, а у XVII. веку по свој прилици свију румунских ердељских епископа.

Дали је ердељска рум. митрополија имала и својих суфрагава-епископа, као што румунски историчари узимају, за нас у овој прилици није од интереса. *Факат је, да је у XVI. и XVII. веку ма епископија или, по њихову, митрополија постојала, дакле, они су у то доба имали своју организовану цркву.* За нас пак има вредности још да одредимо положај исте као и њезин одношај према вишој црквеној власти.

Ердељски румунски епископ вршио је јурисдикционалну власт над Румунима како у самом Ердељу, тако и у осталој Угарској. То примају и румунски усторичари. Ту власт у XVI. и XVII. веку било му је у толико лакше вршити, што су у то доба под власт ердељскога кнеза (fejedelem, princeps) осим Ердеља спадали и многи други источни крајеви Угарске (partes adnexae). Границе истих нису биле истина стални, као што је познато, час су се ширили, час сужавале у корист час Беча, час Турске, но можемо рећи, да су под Турску одилазили они делови, у којима су становали Румуни. Наиме, од мухачке битке и касније под Ердељ су потпадале жупаније: Közép-Szolnok, Kraszna, Máramaros, Bihár, Békés, Arad, Zaránd и Kővár vidéke)[1], а на југ од Мориша северинска жупанија (Szörény),[2] дакле добар део данашње крашовскосеверинске жупаније, а то баш и јесу крајеви, у којима су добрим делом и Румуни живели. Крајем XVI. в. ердељски кнез Жигмунд Батори срећним ратовањем умножи те крајеве освојивши чанадску жупанију и поједине крајеве на запад од Темишвара (Facset, Lippe, Solymos, Tótvaradia, Boksán и др.[3]

Год. 1606. осигурао је бечки мир ердељском кнезу сав Ердељ заједно са оним деловима Угарске, које је Ж. Батори имао у рукама; али је предметом спора било чанадско земљиште за владе Бетленове. Поверење које се састало у Нађкарољу 1619. г. оставило је in suspenso питање о томе, коме су подвласне жупаније зарандска, арадска и чанадска.[4] Но то се стање није дуго одржало. Мало по мало улазили су Турци у посед појединих места и покрајина, (чанадска, добрим делом арадска жупанија и др.) а са вашварским миром (1664.) прећоше њима Велики Варад, Липова (Lippa), Јенова (Boros-Jenő), северински банат (Szörényi bánság) и др.[5]

[1] Szilágyi Ferencz, Az erdélyi únió. Pest 1861. стр. 5

[2] Pesti, a Szörényi bánság és a Szörény vmegye tört I, 433 и даље.

[3] Szentkláray, Száz és Délmagyarország tört. I, 13

[4] Borovszky, Csanád vm. története I, 218 - 221,

[5] Acsády Magyarország Budavár visszafoglalása korában 1886. стр. 17.

Положај правосл. румунске цркве у Ердељу у то доба није био погодан. Њихова црква и вера вековима није признавана у Угарској и све до 1791. а у Ердељу до 1848. г. спадала је само у број трпљених (tollerata). Као такови не само сви чланови но већином и свештеници, као и обични људи, били су принуђавани да плаћају десетак у корист католичкога, касније у Ердељу калвинскога свештенства; свештеници су плаћали државни порез и друге обавезе према спахијама као јобаџи (B. Schaguna, Gesch. d. Griech. Orient. Kirche in Ungarn 1862, стр. 121. 166 и др. Hintz, Gesch. des Bisthums der gr. n. u. Glaubensgenossen in Siebenbürgen 1850. стр. 16. и др.). Неке олакшице уживали су кадикад благодарећи Србима (на пр. ослобођење од десетка 1481. год., ослобођење марамарошких свештеника од пореза на заузимање београдског митрополита 1479. и др. В. о том раније). Реформација, која је била захватила и Ердељ, овде је пожњела врло леп успех тако, да је постала државном вером. Није остала без утецаја и на православне Румуне тако да су неки примили нову веру. Осим тога и сама државна власт ишла је за тим да спроведе реформацију потпуно и међу Румунима, те је положај епископов био врло тежак особито кад се узме у обзир да је био стављен под власт калвинскога суперинтендента. С друге опет стране тиме је државна власт доста допринела буђењу свести и просвети код румунскога становништва. Наиме, влада је ишла за тим, да истисне из богослужења црквенословенски језик и на његово место да унесе румунски као разумљив маси, и у том је у главном и успела; давала је преводити богослужбене књиге и Св. Писмо на румунски, а исто тако састављати на том језику катихизис и друга дела.[1]

Румунска црква у Угарској стојала је од свога постанка у зависности од угровлашкога митрополита. Још пре оснивања епископије о румунским православним вернима у Угарској водила је бригу иста митрополија рукополажући или шиљући им свештенике и др. Са оснивањем ердељске епархије наравно да је тај одношај остао стари; угровлашки митрополит пренео је добар део својих агенда на ердељскога епископа, но њега је увек он постављао.[2]) Међутим видели смо, да је угровлашку митрополију крејирао цариградски патријарх 1359. год. Добивши те године засебну цркву и митрополита војвода Александар свечано и са заклетвом обећао је за се и за своје наследнике, да ће у будуће Угровлашка увек признавати власт цариградскога патријарха. Но то обећање није дуго држано, јер се у времену између 1389—1394. угровлашка митрополија налазила под јурисдикцијом архиепископа

[1] В. о томе опширније Jancsó, A román nemzetiségi törekvések tört. I, 503—543.

[2] Melchisedec, Biserica orthodoxa 63. 64. Cf. Jancsó, o. c. I, стр. 527. 529. 655. Итд. Nilles. Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis II, 1 стр. 347. Schaguna, стр. 48. Hintz, стр, 19.

охридскога.[1]) Но то је трајало свега три-четири године и 1393. или 1394. год. стоји та митрополија опет под цариградским патријархом.[2]) Неки румунски писци узимају, да је угровлашка митрополија стојала још неко мало време под охридским архиепископом, наиме после флорентијске уније, на којој је тобоже био и угровлашки митрополит, потписао записник о унији, те кад се вратио, Румуни га више нису хтели признавати за митрополита, а у вези са тим иступили су испод заједнице цариградске патријаршије и признали над собом јурисдикцију охридскога архиепископа као такога који је стајао далеко од уније. Но тако мишљење нема оправдане подлоге и могло се створити путем аналогије са другим неким правосл. црквама. Сам угровлашки митрополит није био ни позван на Флорентијски сабор, према томе није могао ни њему ни бити.[3]) Но кад бисмо то чак и прихватили, то је могло трајати свега до 1450. год. кад је цариградски синод одбацио унију.[4]) После тога угровлашка митрополија стоји и даље под влашћу цариградскога патријарха. И после тога остаје исто стање, само што је положај митрополита подигнут у виши ранг и носи и ту титулу егзарха патријарха цариград.[5]) У том својству, под јурисдикцијом цариград. патријарха стојао је све до ослобођења Румуније од Турака у XIX. веку. Према томе *исто је тако и румунска црква у Угарској од свога постанка* са врло незнатним изузетком (од 1389— 1393. или 1394. г. и евентуално од 1439—1450) *стојала непрекидно до краја XVII. в. т. ј. до свога престанка под јурисдикцијом цариградскога патријарха.*

Остаје нам још да у кратко изнесемо последње дане и прелаз на унију те престанак румунске цркве у Угарској.

Још за време великога рата за ослобођење, пошто су неки крајеви већ били ослобођени, рад на покатоличавању односно на унији, коме је душа био знаменити тадашњи острогонски митрополит Колонић, настављен је и у овим ослобођеним крајевима. 23. августа 1692. год. упутио је Леополд I. наредбу угарској влади у којој изјављује, да ће сваки православни свештеник, који прими унију са Римом, постати равноправан са свештеником римокатоличке цркве. Истина та се наредба није односила и на Ердељ, но на основу исте отпочели су неки језуити, који су већ били дошли у Ердељ са римокатоличким ердељским епископом и нешто касније, да раде у Ердељу на спровођењу уније међу Румунима. У то доба по-

[1] В. повељу цариградскога патријарха Антонија војводи Мирчи у делу: Miklosich, Acta Patriarchatus Constatinopolitani II, 230. Испор. Голубинскій, Очеркъ стр. 363.

[2] Miklosich, Acta Patr. Const. II, 235 cf. 291. Голубинскій, Очеркъ стр. 363.

[3] Syropuli Hist. Concil. Florent. ed. Creyght seet. III, c. 2 p. 44. cf. Голубинскій стр. 355.

[4] Испор. Eusebius Popowicz, Allgem. Kirchengeschichte. Cernowitz 1905. V. Periode стр. 364. 365. (литограф. издање). Он сам прихваћа то са резервом.

[5] В. исто стр, 365. Голубинскій, Очеркъ стр. 364—366.

стао је (1690. год.) румунским ердељским епископом Теофан, кога је (као и дотле) изабрао састављени од *прота* синод ердељске румунске цркве и посветио, као и претходнике му угровлашки митрополит у Букурешту.[1]) Око овога отпочну језујити одмах да облећу, нарочито Барањаји и кроз неколико година постигну и успех. У фебруару 1697. год. сазове Теофан мали синод од *12 прота* и на њему приме познате 4 тачке (примат, filioque, хлеб без квасца при евхаристији и purgatorium) које су се захтевале код прелаза на унију. Тај декрет потпише владика Теофил и пошље га краљу у Беч, но оданде га набрзо врате због тога што га је само владика потписао. Стога Теофил сазове синод поново те овде потпишу декрет и проте и он га пошље горе. Но наскоро после тога умре Теофил, те ствар уније дође у опасност. Год. 1698. синод од прота изабере Атанасија и овога посвети за епископа угровлашки митрополит 1698. год. Но како су се у Букурешту бојали, да и Атанасије не пође трагом Теофиловим, приморају га, да поред обичне епископске заклетве прихвати и још један специјално за њега састављени напутак, што он уз свечану заклетву и учини.[2])

Тек што се повратио из Букурешта дође из Беча рескрипт Леополда I. односно наредба (као одговор на декрет) упућена ерд. влади (kormányszék) у којој обећава православним свештеницима изједначење са римокатоличкима ако признаду папу.[3]) а наскоро затим и Колонићев манифест у предмету уније, скопчан чак и са озбиљним претњама. Према томе рад на унији био је у највећем јеку, те је у толико и тежи положај био новога владике Атанасија. Уз то иако је био посвећен за епископа требала му је још и потврда царева, а ову према свима знацима судећи, може добити само тако, ако настави рад свога претходника Теофила. Унаточ свечаној заклетви он се наскоро на то и одлучи и сазове синод за октобар 1698. год. На синод дођу 38 прота и заседања су трајала од 7.—24. октобра. У синоду буде одлучено да приме унију и у том смислу издаду изјаву и потпишу је владика и свих 38 прота. Изјаву одмах пошљу у Беч, а као одговор на њу изађе декрет Леополдов од 16. фебруара 1699. год. (уз потпис Колонићев), којим изједначава положај унијата са положајем римокатолика у свему. Но ердељски сабор заузме одлучно становиште против повлашћивања Румуна и дуже времена у Бечу нису знали шта да раде. Да стану на пут том колебању у Бечу сазове Атанасије за 4. септембар 1700. велики синод „totius ecclesiae Transilvano-Valachicae et partium ei adnexarum".[4]) У синоду су учествовале *све проте* са свештенством и по 3 световна изасланика из свакога протопопијата. Сабор прихвати унију (оне 4 тачке)

[1] Jancsó, A román nemzetiségi törekvések története I, 610.

[2] Исти I, 616—621.

[3] Nilles, Symbolae I, 195.

[4] Nilles, Symbolae II, 246.

под уветом, да остану стари календар и обреди. Сутра дан сви присутни потпишу тај прелаз,[1]) и то 54 проте[2]) са 1563 свештеника, од ових 3 проте са 59 свештеника из марамарошке жупаније.[3])

После тога оде Атанасије у Беч са својим *викаром протом Меленшијем*, и пошто одређена комисија проучи све тужбе, подигнуте против њега, буде потврђен и 21. марта 1701. г. положи заклетву. Касније га потврди и папа.

Међутим поред свега насиља, са којим се спроводила унија[4]) ипак се нашла неколицина свештеника и верних, који су имали толико смелости, да протестују да не приме унију (прости свет није знао о том ништа). Уз то јерусалимски патријарх Доситеј, који се у то доба бавио у Букурешту, дође са *неколико калуђера* у околину Брашова и Фогараша и почне одговарати свет од уније, но њих наскоро брахијално протерају оданде. Исто тако уђуткају насилним путем и већину незадовољника. Међутим угровлашки митрополит Теодосије као екзарх ердељски прокуне 3. маја 1903. год. Атанасија, а нешто касније и цариградски патријарх.[5])

Поред Ердеља самога унија је захватила и придодане Ердељу крајеве. Видели смо да су на синоду од 4. септ. 1700. г. потписали унију и 3 проте са 59 свештеника из марамарошке жупаније. То је после ишло и даље поред свега отпора и незадовољства појединаца. Из извештаја владике Атанасија, који је 20. јулија 1701. год. упутио великоварадском проти, види се (или он само то на своју руку изводи), да где год се унија изван Ердеља, у Угарској *рашири*, да сви ти крајеви односно становници исти унијати зависе од ердељског унијатског епископа, те нарочито спомиње оне у бихарској жупанији, стога га позива, да спроведе свуда унију.[6]) Међутим овде се још раније отпочео трудити око ширења уније великоварадски владика Benkovics Ágoston и то са нешто успеха, но рад на томе зауставио је Ракоцијев устанак или још боље речено отргао је већ многе дотле у унију обраћене Румуне. Исто тако на сметњи је била унији у то доба и српска црква,[7]) пошто се један део српских насељеника, као што смо видели био сместио чак у те крајеве.

Дакле 1700. год. нестало је румунске православне цркве и на њено место дошла је унијатска румунска црква као призната црква. Од православне цркве остали су истина по неки свештеници и по нека места, једном речи нешто верних, но државна власт у то доба не само да их није признавала као такове, него их није ни трпела као religio tollerata, него их је само према приликама трпела и гледала кроз прсте. Она је њих као и Русине убрајала

[1] Nilles, Symbolae, II, 246 и даље. Jancsó, o. c. стр. 622—638

[2] Jancsó (o. c. I, 638.) узима 58 прота.

[3] Nilles, Symbolae II. 247.

[4] Опширно о том в. Jancsó, I, 647 и даље

[5] Jancsó I, 648—655.

[6] Nilles, Symbolae, II. 387.

[7] Bunyitai, Biharvármegye oláhjai s a vallás-unio стр. 34. 35.

све у крило римске цркве источнога обреда; појединци незадовољници нису ту значили ништа. Они су били отпадници које је требало духовно лечити и свето дело уније до завршетка довести. Зато православних Румуна од прелаза њихове јерархије на унију 1700 у очима државне власт није више било По себи се разуме, да то вреди и за црквени иметак, који је постао сад својином унијатске цркве. Може бити да су понеке општине, које су у целини остале у православној вери, и задржале свој црквени иметак (цркве), који у осталом код Румуна тада није био велик. но таких је била знатна мањина, пошто је насилни начин спровађања уније, који је био спојен и са кажњавањем, био улио велики страх у све. Иначе у којим је местима било и унијата, иметак црквени био је прешао њима. То се чак може рећи и за места, у којима је само свештеник примио унију, пошто прости народ о томе у огромној већини није ни слутио шта се догодило.

Даља повест о православним Румунима, који не хтедоше да приме унију или који је касније напустише, стоји у вези са историјом српске православне цркве у Угарској.

IV.

Српска црква у Угарској до 1690.

У смислу румунске тужбе организована српска црква у Угарској датира се тек од 1690. год. Према томе српска црква на земљишту угарске круне дотле није постојала, а то ће рећи, да је постојала само румунска, те дакле све црквене институције из времена пре 1690, год. — румунске су и као такове прешле су после у српске руке, у руке привилеговане српске цркве.

Кад се узме у обзир, да је Срба и до 1690. год. у току неколико векова на земљишту Угарске круне било у знатном броју, по својој прилици у већем него Румуна, као што то можемо слободно изводити из тога какзу су видну улогу играли Срби у повесници Угарске у XV., XVI. и XVII. веку, као и из тога, што су Срби већ у XVI. веку живели у Угарској на већем простору него Румуни, — јасно је на први поглед, већ по аналогији са румунском црквом *да толики број православних Срба није могао бити без црквене организације.*

Прво време у том погледу покривено је копреном заборава. Но ипак можемо са великом веројетношћу узети, да су Срби крајем XIV. или од почетка XV. века у верском погледу потпадали под јурисдикцију српске пећске патријаршије, која је као такова и као сасвим независна постојала од 1346. год. (као призната од царигр. патријарха од 1375. год).[1]) Ово је сасвим веројетно стога, што је од почетка XV. в. српска држава стојала у вазалном односају према угарској краљевини, те према томе такав црквени односај није стојао на сметњи државним интересима Угарске, него се баш по-

[1] Голубинскій, Очеркъ стр. 472—475.

клапао са истима, пошто је српска православна црква била у исти мах и угарска православна црква, те је такав одношај био сасвим природан; неприродан пак био би, да је српска црква у Угарској стојала под јурисдикцијом цркве стране државе, на пр. цариградске, у то доба још под Византијом, или охридске, у то доба под Турцима.

Кад је после смрти деспота Стевана Лазаревића 1427. год. потпао непосредно под Угарску Београд и добар део тадање вазалне српске државе (читава Мачва и други крајеви), потпала је и митрополија београдска непосредно под Угарску и за све доба под Угарском та митрополија није укидана, већ је постојала и за то доба.)[1] Како је веројетно да су београдски митрополити и до 1427. год. као најближи водили бригу над православним Србима на земљишту краљевине Угарске у толико је још веројетније, да је то стање остало и после 1427. године.

Обично се узима, да се у то доба у Угарској није трпела друга вера осим римокатоличке. Нема сумње да је римокатоличка црква ишла за тим увек, да тако што не допусти, но појединн примери из историје Угарске показују нам, да се државна власт није увек одазивала захтевима римске цркве или бар не увек радо и својски. На пр. у половини XIV. века под краљем Лајошем настанио се руски кнез Теодор Корнјатовић са повећим бројем својих сународника (Русина), подигао православни манастир и спровео извесну црквену организацију. Они су даље вековима живели као православни у Угарској и потпуно очували своју веру све до половине XVII. века. То нам пак наочигледно показује, да у Угарској није владала така верска нетрпељивост, као што се обично мисли. Утолико је пак мања морала бити та нетрпељивост за време опасности од Турака, нарочито је краљ Матија у том погледу био либералан, а особито према Србима које је он као храбре и верне високо ценио и који су у лепом броју били заступљени у његовој црној чети.

Да је београдска митрополија одиста постојала у току XV. века, имамо за то и доставерних података. Тако се у повељи краља Матије од 1479., као што смо већ видели, спомиње београдски митрополит Јоаникије.[2] Исто тако у рукописном јеванђелију, које се данас налази у библиотеци хиландарскога манастира у Св. Гори под бр. 42. вели се, да је написано 1481. године у дане благочастивога и христољубивога деспота Вука и при митрополиту београдском Филотеју.[3]

У XV. в. Срби пресељеници и после пада српске државе живели су у нади, да ће Турци бити прогоњени и да ће се обновити српска држава те и они се повратити у напуштене крајеве. Та је нада особито била жива за витешкога

[1] Муравьевъ, Сношенія съ Востокомъ I, 14 и даље

[2] Jancsó, I, 421 Pesty, a szörényi bánság története. I, 348. и други.

[3] Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи. (Издање С Кр. Академије Наука) I, 111.

краља Матије и његова сретна ратовања, те свакако нису ни помишљали на то, да се сместе што удобније у новој домовини и да се тешње организују. Но смрћу краља Матије и скорим продирањем Турака чак у Угарску та се нада почела гасити. Стога су били принуђени, да спроведу бољу организацију цркве, која је крајем XV. века у Угарској већ била многобројна, те се приступило поступном оснивању српских епископских катедара на земљишту краљевине Угарске. Прва такова епархија односно митрополија јесте сремска митрополија, која је основана у почетку XVI. века, за живота деспота Јована († 1502.).[1] Први митрополит исте био је брат деспотов Максим, који је за тим неко време био и митрополит угровлашки, па после опет митрополит сремски са седиштем у манастиру Крушедолу, који је он сам крајем XV. в. основао и богато обдарио.[2] Да ли је још која епископија у Угарској основана у времену од почетка XVI. века до мухачке битке тешко је рећи, пошто немамо сигурних података.

Међутим од 1521. год. постизавају Угарску трагични ударци т. р. из године у годину. Те године пао је Београд, а с њим и добар део данашњега Срема, између 1526. и 1541. год. крајеви између Тисе и Дунава као и с оне стране Дунава, а са падом Темишвара (1552.) и Ђуле (1566.) освајање делова Угарске, у којима у великом броју живљаху и Срби, било је довршено. И тако се у половини XVI. века нађе сав српски народ (са незнатним изузецима) под Турцима. Према томе и нада на ослобођење и повратак у некадашњу своју домовину морала се угасити, пошто су свуда око њих били Турци. Међутим српски народ био је у великом броју настањен у јужним и централним крајевима Угарске и да се задовоље духовне потребе народне, морало се приступити даљем оснивању српских православних епископија. Највећа пак заслуга на том пољу припада без сумње великом реформатору и организатору српске цркве патријарху пећском Макарију. Стога пре но што пређемо на набрајање српских епископија на земљишту Угарске у XVI. и XVII. веку, потребно је да бацимо поглед на прилике у српској цркви уопће у XV. и XVI. в.

Пад српске државе под Турке (1459. г.) као и Босне наскоро затим (1463.) поред других тешких последица изазвао је велике неприлике и за српску цркву. Дотадашња самостална српска црква изгуби своју независност, патријаршија буде укинута (1463. г.) и српска црква подложена охридској самосталној архиепископији. Прави узроци запушћењу пећске патријаршије нису до данас још испитани и установљени. Још мање су нам познате погодбе, под којима је српска црква подложена охридској. Тежак намет који је Турска ударила на пећску патријаршију, биће најпре да јој је дошао главе. Силно ратовање дотле, турско пљачкање

[1] Miklosich, Monumenta Serbica стр. 541.
[2] Miklosich, Monumenta serbica, стр. 541.

било је изнурило српску државу и народ био је осиромашио. Патријаршија је била принуђена да намет разреже на митрополије и епископије, ове опет нису биле у стању да тај разрез покупе, с друге стране турско варварство допринело је томе да патријаршија и многе митрополије и епископије запусте. То је било доба страхоте, коју нам наши летописци из тога доба најцрњим бојама сликају. Тако је стање трајало до половине XVI. века. Па ипак је било покушаја, да се српска црква отргне испод јурисдикције грецизиране охридске архиепископије. Наиме позната су нам два пећска архиепископа из тога деба: Јоаникије (1506.) и Марко (1524. г.), али се не зна тачно, да ли су били независни од Охрида или не. Осим тога 1531. год. неки епископ Павле завлада пећском патријаршијом и прогласи се српским патријархом. Тадашњи охридски архиепископ Прохор, немајући снаге да га прогони, затражи помоћи од цариградскога патријарха Јеремије и овај реши, да се Павле свргне, и српска црква да остане и на даље под јурисдикцијом охридске архиепископије.[1]

Тако је стање трајало све до 1557. године. Те године знаменити епископ српски Макарије (родом Херцеговац), брат чувеног великог везира Мехмеда Соколовића, свакако уз моћну помоћ и заштиту братовљеву, буде од султана признат за пећскога патријарха, при чему су патријаршији враћена и сва пређашња права, односно добије од Турака повластице које су уживали и цариградски патријарси. У смислу истих патријарх пећски био је поглавица свега српскога народа, његов заступник и заштитник; он је имао у рукама не само духовну већ и световну јурисдикцију над српским народом, те је, дакле, био отприлике оно што су пређе били српски деспоти. Трагове такога великога положаја српских патријараха видимо у Леополдовим привилегијама патријарху Арсенију Црнојевићу, јер је било сасвим природно да је он у преговорима тражио, да му се осигура онај положај у ком се налазио под Турцима и делокруг који је бар дотле имао.

Патријаршија се на брзо под Макаријем оснажи. Он је био велики прегалац и трудио се свим силама, да успостави црквено благољепије и дисциплину, да подигне у народу религиозност и морал, те је погореле и опустеле манастире поново оправљао и подизао, епархије без епископа попуњавао, а где је потребно било и нове подизао.[2]

У то доба спроведена је и даља организација српске цркве на земљишту Угарске и основано је више епархија, тако да већ крајем XVI. века беху онде ове епархије (поред сремске, која се час јавља као самостална, час као спојена са београдском или са славонском):[3]

[1] Архим. Никифор Дучић, Историја српске православне цркве. Београд 1894. стр. 166—168.

[2] Исти, стр. 169. 170.

[3] Као сремски митроп. спомиње се у сопоћанском поменику Јоаким, који је живео у другој половини XVI. в. (в. Голубинскій, Очеркъ, стр. 608.)

1.) *Будимска.* Као први будимски епископ спомиње се митрополит Матеј (у једном рукописном јеванђелију запис[1]) у години 1552. За тим су нам познати и ови митрополити: Севастијан[2] (умро 1662.), Кирил[3] (умро 1679. г.) и Виктор[4] у год. 1680.

Сегединско-бачка. Први познати нам сегедински митрополит био је Георгије (спомиње се у годинама 1578.[5] и 1579.[6], а у 1581 год. спомиње се као „бивши" митрополит.[7] На синђелији патр. Јована издатој марчанском владици Симеону Вретањи 1609. год. потписан је и сегедински митрополит Мардарије.[8]

3.) *Варадинска или хрватска, марчанска епископија.* Марчанска се звала по манастиру Марчи, где је било седиште епископа. Овај манастир, седиште епископа, основао је по свему судећи, митрополит Василије крајем XVI. века.[9] После њега био је владика Гаврил,[10] затим Симеона Вретања (од 1609. год.),[11] тобожњи унијат и др.[12] За тим Данило, па Максим Предојевић, па Гаврило Предојевић (1642—1644), Василије (1644—1648), Сава Станисављевић (1648—1662), Гаврило Мијакић (1663—1670), Павле Зорчић (1671—1685) први прави унијатски епископ.[13] Даље је ова епископија (већином без верних) унијатска.

4. *Јанопољска* са седиштем у Boros Jenő. У овом крају, као што смо видели, живели су Срби у великом броју. Постоји мишљење, да су Срби основали ту епархију још у XV. в.[14] те стога г. Марки узима, да је ово прва српска епархија у Угарској.[15] Јанопоље или Јенопоље игра значајну улогу у српској народној традицији, а исто тако налазимо касније и титуку „јанопољски" код темишварских и арадских владика, те на основу тога могли бисмо узети, да је та епископија одиста могла рано постати. Али, на жалост, немамо за дуго времена никаквих сигурних података, јер онај списак епископа који се чува у храму јеновском и кога наводи Марки поред нетачности сразмерно је из каснијега времена.[16] У почетку XVII. в. од 1605. године спомиње се у званичним списима

[1] Стојановић, Стари српски записи, I, 180.

[2] Исти III, 61,

[3] Исти I, 425.

[4] Исти, I, 424.

[5] Исти, I, 226.

[6] На истом месту. Испор. Schaffarik, Gesch. d. Literatur B. 3 (Prag 1865.) стр. 219.

[7] Исти, I, 203.

[8] Препис те синђелије ,транскрибован латиницом, налази се у загребачкој надбискупској архиви. (Epistolae missiles originales I, бр. 66—70.). Исписао га је оданде Д. Витковић и изаћи ће у издању Матице Српске.

[9] Грбић, Карловачко владичанство I, 195 и даље.

[10] Исти, I, 196.

[11] Исти, I, 196.

[12] Ред ових владика у XVII. в. познат нам је, само се ово владичанство званично сматрало као унијатско, и ако није било тако. Иначе му, према тадашњим приликама, није било опстанка.

[13] Грбић, Карл. владичанство I, 207—215.

[14] Голубинскій, Очеркъ, стр. 610. Испор. Márki, Aradvm. története II, 238.

[15] Arad vm. tört. II, 238.

[16] На истом месту.

владика Сава (Бранковић). Он је учинио 1605. г. великих услуга Бочкајију приликом освајања Липове (Lippa), те 1606. добије од кнеза Ж. Ракоција као уздарје варош Szabadhely.[1] Пада у очи да га називају час липовским, час јенопољским,[2] те по томе изгледа да су те две епархије у ово доба биле спојене. Резидирао је прво у Јенови, па после у Липови, кад је освојише од Турака.[3] Наследник његов био је синовац му Лазар,, у калуђерству Лонгин, који је после пада Липове под Турке морао да премести своју столицу у Борош-Јене. Око 1640. године напусти епархију и повуче се у манастир.[4] После њега је, како изгледа, ова епархија укинута, а Борош-Јене постало седиште окружнога протопрезвитерата.[5] Касније јенопољска епархија долази у духовну заједницу са темишварском епархијом и као јанопољско-темишварске владике спомињу се у сопоћанском поменику Никанор и Јосиф,[6] но биће свакако да су они имали резиденцију у Темишвару, а не у Јенови. Под крај XVII. в. изгледа као да Јанопоље опет има свога епископа, али овај је у то доба седео далеко од своје епархије, у Срему, у манастиру Крушедолу, Тако је 1686. г. долазио у Москву ради милостиње Јован јановски (= јеновски, јанопољски) који је резидирао у Крушедолу.[7] У истим приликама видимо и његова последника Исаију Ђаковића. Дали су они у исти мах управљали и сремском епархијом, не знамо, но могуће је и то, да су они живели у Крушодолу просто због политичких прилика.

5.) *Арадска епархија.* Основана је, по Рајићу, у исто доба кад и јанопољска,[8] но биће да није дуго постојала, пошто немамо никаквог спомена о њој. На свршетку XVII. в. је спојена са јанопољско-темишварском епархијом у особи Исаије Ђаковића, после њега је самостална (спојена са јенопољском).

6.) *Пожешка.* Основао ју је патр. Макарије (после 1557. год.) за санџакат пожешки или цернички. Седиште је било у манастиру Ораховици. Као митрополити пожешки спомињу се у записима манастира Ораховице 1585. год. Јосиф[9] 1591. и 1594. год. Василије[10]. Са овим Василијем у вези је досељавање Срба у то доба у вараждински генералат, јер је њему, декретом од 15. октобра 1595. надвојвода Фердинанд дозволио, да може становати у генералату и да му се даје војводска плата.[11] Осим споменутих у сопоћанском поменику наводи се

[1] Márky, II, 54. По Рајићу (IV, 67) претходник му је био Матеја (Бранковић).

[2] Márky, II, 239.

[3] На истом месту.

[4] Исти, II, стр. 236—241.

[5] Као такав спомиње се у половини XVII. в. протопоп Григорије. В. Márky, II, 241.

[6] ГолубинскіК, Очеркъ, стр. 611.

[7] На истом месту.

[8] IV, 69.

[9] Љ. Стојановић. Стари српски записи I, 234 (бр. 778).

[10] Исти, I, 241. и 249 (бр. 813 и 861).

[11] Stárine XIX, 67 и д. Cf. Шематизам епарх. пакрачке за 1898. о. стр. 5.

Софроније а у рачанском Григорије, обојица из XVII. века.[1] Најпосле 1667. год. долазио је у Москву по милостињу митрополит српскословенски Јоаким.[2] У рату за ослобођење крајем XVII. в. у ком је пропало врло много Срба, нестало је и ове епархије.

7.) *Вршачка.* Да је ова епархија постала још у XV. веку као што неки узимају (на пр. Böhm)[3], тешко је прихватити, пошто се нема за то никаквих сигурних података, но да је у XVI. в. постојала, не може бити сумње. Тако у једном запису читамо о устанку и погибији Срба 1594 год. у јужној Угарској. Из истога види се даље, да је у том устанку учествовао и вршачки владика (не спомиње се по имену), па га је темишварски паша по освојењу Вршца одерао („на мехъ“)[4] Год. 1619. управљао је вршачком епархијом Симеон и као такав приложио је манастиру Студеници јеванђелије.[5] Симеон затим напусти епархију и на његово место патријарх пећски Пајсије постави Антонија који је 1622. год. ишао у Русију ради милостиње[6] 1662. год. вршачки митрополит Теодосије отишао је исто тако у Русију ради милостиње, али се оданде није ни враћао.[7]

8. *Бечкеречка.* О овој епархији немамо скоро никаквих спомена. Први познати бечкеречки владика био је можда Теодор Тиводоровић до 1594. год. но то је само наше домишљање. Иначе у почетку XVII. в. на преписи синђелије патријарха пећског Јована, издатој 1609. г. марчанском владици Симеону потписан је и бечкеречки владика Висарион.[8] Најпосле према натпису у манастиру св. Павла у св. Гори 1687. год. бечкеречки епископ био је Михаил и на његов је трошак израђен један део живописа у храму тога манастира.[9]

9.) *Липовска,* Кад је основана ова епархија, не знамо, но постајала је већ 1563. год. Као што сведочи златом извезени запис на надбедренику, који се чува у манастиру Крушедолу, био је те године липовски митрополит Данило.[10] У почетку XVII. в., (в. јанопољску епархију) спојена је ова епархија са јанопољском, но то је могло трајати свега десетак година, док Липова није опет дошло под Турке. 1651. год. ишао је по милостињу у Русију липовски митрополит Софроније и тамо је исказао, да

[1] Шематизам пакр. еп. ва 1898. стр. 5.

[2] Голубинскій стр. 608.

[3] Geschichte des Temeser Banats I, 414.

[4] Стојановић, Стари српски записи. II, 221. Према овоме владика Теодор Тиводоровић, који је играо велику улогу у том устанку, није био вршачки, него можда бечкеречки владика, пошто се он, како изгледа, спасао у Ердељ (Szalay, стр. 15.).

[5] Исти, I, 295 (бр. 1070.).

[6] Глас Српске Крал. Академије LVIII. 226—228.

[7] Исто, стр. 271 и даље. Умро је 1671. год. као митрополит белгородски и обојански.

[8] В. стр. 33., прим. 8.

[9] Стојановић, Стари срп. записи I, 442 (бр. 1873).

[10] Исти, I, 199. Према овоме не стоји мишљење Маркишево, да пре владике Саве (1607) у Липови није било српскога епископа. (Aradvm. tört. II, 239.).

му је седиште у манастиру *Ходошу*.[1] Положај липовских епископа у почетку XVII. в. био је врло леп.. Имали су лепу резиденцију на ћошку између дарабошке и варошке улице (Darabos es Város-utcza) Сава је уживао воденицу на Моришу, 3 села и властелинство сабадхељског града. У липовској православној цркви и данас се чува епископска енголпија, одјејаније и друге драгоцене утвари.[2]

10.) *Темишварска.* Кад је основана није нам познато. Изгледа, да је у прво време била саставни део јанонољске епархије, но у почетку XVII. в. јавља се већ као засебна епархија. Према натпису који се налазио над папертним вратима у цркви ман. Хопова 1608. год. био је темишварски митрополит Неофит, а спомиње се и у 1613. години. На синђилији издатој 1609. године Симеону Вретањи потписан је и он.[3] У половини XVII. в. управљао је том епархијом митрополит Јосиф, који је 1655. гдо. напустио Темишвар те живео неколико година у ман. Партошу.[4] У једном недатираном запису (на јеванђелију) спомиње се исто тако темишв. митр. Јосиф;[5] он ће по свој прилици бити иста личност с првим. Год. 1686 или 1687. (25. фебр.) спомиње се темишв. митр. Михаило,[6] а 1688. год. митроп. Василије.[7] Овај сигурно није дуго живео, јер патријарх Арсеније Ш. предлаже цару 1694. г. за темишварског епископа Исаију Ђаковића.[8]

11. *Хоповска.* Време оснивања није познато. Из њене прошлости знамо само, да је 1541. г. ради милостиње долазио у Моску митрополит хоповски Неофит, а 1648. Михаил. 1654. г. долазио је већ архимандрит хоповски, а тако је било и после;[9] те године дакле у Хопову није било епископа. А да је Хопово одиста некад било седиште епископско, потврђује сачувани до данас архијерејски округ. Могуће је, да је у Хопову на неко време била резиденција сремскога митрополита.

12. *Мохачка* или *сигетска.* Не зна се кад је основана. Варади држи да је основана пред великим ратом за ослобођење (од 1683.).[10] За сад нам није познато име ни једнога епископа.

Осим наведених спомињу се још и ове епархије: 1.) *чанадска*, 2.) *булска* (седиште у граду Gyula) и 3.) *великоварадска* и *јегарска*, но ти спомени нису довољно јасни ни сигурни.

[1] Прибавленія къ изданію твореній св. Отцевъ въ русскомъ переводѣ. Ч. 48. 496. Cf. Српски Сион 1904. г стр. 143.

[2] Márki, Aradvárm. tört. II, 239. Српски живаљ у околини Липове у почетку XVII. в. јако је оснажен (на истом месту).

[3] В. стр. 33., прим. 8.

[4] Записи на књизи ман. Сењурђа В. прилоге.

[5] Стојановић. записи II, 438.

[6] Поклонио штамп. ирмологију ман. Крушедолу. Стојановић, Стари српски записи I, 443 (бр. 1875)

[7] На његов трошак начињена је десна певница од ораховине, ишарана садефом, у ман. Хиландару. Стојановић I, 475. (бр. 1888)

[8] Летопис М. С. 1904. год. св. 223—4 стр. 203.

[9] Голубинскій 613. 614.

[10] Baranya multja és jelene. Szerkesztette Várady Ferencz. II, 561.

Може лако бити, да су у том тешком времену јанопољски и арадски епископи кад год на краће време становали у тим местима, па се отуд сачувало, као да су то биле резиденције дотичних епархија, а може опет бити и то, да се то извело према титулама јанопољских (арадских?) епископа. Великоварадска епархија до велике српске сеобе тешко да је постојала, пошто у том крају по свој прилици није било или је било мало Срба; они се онде појављују тек на свршетку XVII. в. Велики Варад пао је под Турке тек 1660. г. те би се свакако сачувао неки спомен о српским епископима, да су они одиста тамо живели. Први спомен о владици Србину у В. Вараду имамо из 1664. год., но он није био тамошњи епископ, већ изасланик цариградскога патријарха ради укупљања епископскога прireза као и ради снажења верних у вери.[1] Но тај владика тешко да је био Србин, а што је главно он није био из подручја српске патријаршије, већ цариградске, камо је румунска црква у Угарској одиста и спадала дакле он је дошао да посети верне Румуне, а не Србе.

Из наведенога видимо, да је српска црква у Угарској била добро организована. Организација је спроведена у главном у другој половини XVI. в. Кад је патријарх Макарије 1557. г. обновио српску патријаршију[2] и као што видимо обухвата све крајеве Угарске, који су у то доба били под Турцима било посредно (у Ердељу и у додатим му крајевима) било непосредно и у којима су Срби живели. У то доба постојале су под Турцима три сасвим независне једна од друге цркве: цариградска патријаршија, охридска архиепископија и српска црква са седиштем срп. патријарха у Пећи. Источни део Балкана заједно са румунским црквама у Молдавској и Влашкој као и у југоисточној Угарској стојао је под влашћу цариградскога патријарха, југозападни део под охридским архиепископом, а северозападни део (Балкана) као и крајеви Угарске, где су живели Срби, налазио се под јурисдикцијом српскога пећскога патријарха. Свака од тих автокефалних цркава имала је своје привилегије у којима су биле означене односно признате дотадање границе, власт и делокруг истих био је утврђен, те је свака од њих ревно штитила своја права у толико више што су иста била у тесној вези са финансијском страном т. ј. са питањем о издржавању. Ту пре свега треба узети у обзир, да је свака од тих цркава морала да плаћа порти велики годишњи данак, а тај је био такав, да су се све три прегибале под тим теретом.

[1] Bunyitay, Biharvármegye oláhjai стр. 31. 32.

[2] То је сасвим у складу са оним што наводи Јајић (стр. 32—35. Márki. Arad vm. tört. II, 240) да су српске владике у доба раднанскога гвардијана Андрије Јанића т. ј. у другој половини XVI, в. израдиле код порте дозволу да могу узимати од сваке куће 7 крајцара димнице, па су чак и од римокатолика хтели то да узимају. То је израдила српска црква у особи свога предстојника патријарха Макарија. Марки неоправдано у то сумња на основу тога, што у то доба није постојала липовска епархија (њему није било познато да је ова већ 1563 я.

Осим тога за издржавање црквених поглавица према високом положају који су заузимали требало је не мало новаца. То су све имали да подносе верни, те је са свим појмљиво да је сваки патријарх будним оком пазио на границе свога рејона, да му се не смањи приход. Дакле у овом периоду не може се никако допустити, да је српска црква ишла за тим, да подвласти угарске Румуне или један део од њих, пошто би томе умео одмах стати на пут цариградски патријарх, који је и иначе по свом црквеном положају и рејону био надмоћнији код порте од српскога патријарха, а уз то је живео у Цариграду, па је био у ближим и тешњим везама са турским властима. Јасно је, да би пећски патријарх таком агресивношћу могао доћи у велику опасност. Према томе о каквој црквеној заједници између Срба и Румуна за та време не може бити говора; Срби су стојали под својом црквеном влашћу, а Румуни под својом. Румунски ердељски митрополит водио је бригу или непосредно или посредно преко својих суграђана епископа бригу о Румунима на територији Угарске, а то је у толико лакше могао чинити што су и ердељски кнезови били турски вазали, а уз то знамо, да су они крајеви у Угарској у којима су Румуни поред Ердеља живели, час већим делом час са свим били под влашћу ердељских кнезова. Тако је баш онај крај, који лежи на исток од Темишвара, тадашње лугошке и карансебешке бановине (bánság), у главном дакле румунски крај, био под влашћу ердељских кнезова све до 1658. год. и тек је онда према споразуму између Барчајија и будимског паше одузет од Ердеља и прешао непосредно под турску управу.[1] Дакле дотле је тај крај био безусловно под јурисдикцијом ердељског румунског митрополита, а и после тога иако бисмо допустили, да је изузет испод његове духовне управе, не може се никако допустити, да је прешао тада под власт српске патријаршије, већ, ако у то време није била попуњена карансебешка румунска епископија, непосредно под епископа Мале Влашке, јер тако што тек на чисто турском земљишту не би допустио цариградски патријарх. Према томе сасвим је појмљиво, зашто је *ерд. кнез Жигмунд Ракоци, у чијој је држави било и српских* (јанопољсколиповска, у то доба, а може бити и арадска) *и румунских епархија, 15. јануара 1608. год. регулисао начин избора румунских епископа*,[2] дочим није имао повода да то чини код постављања српских епископа, они нису подлежали избору од стране епархиота, него их је постављао пећски патријарх. Исто тако са свим је у реду, *што 1664. год., године долази у Велики Варад и у околину му један епископ као изасланик цариградског патријарха да купи патријарашки данак*,[3] *јер су православни Румуни и у том крају стојали под духовном влашћу цариградских патријараха.*

[1] Böhm, Délmagyarország külön történelme I 274.

[2] Уг. држ. архива IV. L. R. 239ab—241a. Cf. Márki, Aradvármegye tört. II., 239.

[3] Bunyitay, Biharvármegye oláhjai. Bpest 1802. стр. 31.

Очигледно је према досад реченом, да Срби и Румуни на земљишту круне св. Стевана нису стојали у духовној заједници као што то не тврде ни представници данашње румунске цркве у Угарској. Они су имали своју засебну цркву, која је стојала под духовном влашћу цариградскога патријарха, а Срби су били под пећским патријархом. Наведене пак горе српске епархије из тога доба биле су српске, пошто су фактички постојале на оном земљишту на ком су Срби живели као што смо то на дотичном месту историјским подацима утврдили. Таио су дакде и епархије, које су биле у суседству са Румунима, вршачка темишварска, липовска, арадска и јанопољска, *биле српске епархије*. Истинитост тога потврђује на пр. и то, *што за вршачку епархију знамо позитивно, да се у XVII. веку није распростирала на исток до Ердеља дакле, и на Румуне као XVIII. в., пошто је правосл. становништво северинске жупаније стојало под црквеном влашћу ердељскога румунскога епископа*, као што се то види из потврдне дипломе Ђорђа Ракоција II., издане 28. дец. 1656. г. новом епископу ердељске румунске цркве,[1] као и из поновне конфирмације источне од 9. јануара 1659. г. и која се налази у будимпешт. држ. архиви (Liber Regius XXVII) и коју је издао Добреску.[2] Но то ипак није сметало појединим претерано родољубима румунским историцима, који узимају да је све румунско што год је било и што год је на територији старе Дакије — румунско. Но прагматичка историја говори противно томе, као што то морају да признаду и поједини трезвенији њихови историчари.[4] Но ми нећемо да идемо путем њихових историчара, напојених великом дакороманском идејом, па да тврдимо, да на територији наведених епархија апсолутно није било и румунскога елемента. Ми држимо да их је било, јер су били у суседству, а зближивала их је и вера. Они су признати као добри пастири, те је веројетно, да су их као такове имућнији Срби радо држали, као што је то било и по другим крајевима у Угарској. Но број је њихов као и имовински цеиз *био незнатан*, те они ни најмање *нису могли слабити српски карактер тих дијецеза*. Таким појединцима, који су тражили духовне хране од српских свештеника, није могла српска црква као једноверна то одрицати. То је по себи појмљиво, и они на основу тога не могу имати никаквога права према српској цркви, јер бисмо и ми онда могли биги можда

[1] Czoernig, Ethnographie, III., Beilagen стр. 64. Ciparin. Arhiv стр. 648. Откуд код Цернига 1655. год: уместо 1656. није нам познато.

[2] Dobrescu, Fragmente privitoire la istoria bisericii romane. Budapesta 1905. стр. 3[illegible] - 38.

[4] В Eusebius Popowicz (проф чернов. универзитета), Allgem. Kirchengeschichte. V. Periode (литограф издање). Czernowicz 1905. стр. 384 : „Dagegen waren Jenopolis (Boros Jenő), Temesvár (Arad), Grosswardein (Oradea mare), Gyula, Lippa и Versetz, die, von den romänischen Historikern oft als romänische Bischofs, — beziehungsweise Metropolitansitze bezeichnet werden, in der Zeit, aus welcher ihrer Erwähnung geschieht, Residenzen nicht romänischer sondern serbischer Stühle..."

у много већој претензији према њиховој цркви, пошто је на истој, како у Ердељу, тако још више на земљишту данашње крашовско-северинске жупаније, било у то доба Срба у приличном броју тако да су многи свештеници бивали Срби, па чак и епископске катедре заузимали. То није гола тврдња већ факат, који се даје силним доставерним подацима доказати, и порицати то, држимо, било би детињасто. Но ми нећемо на том темељу ништа да зидамо, пошто је та црква била румунска и Срби су било користећи се њеним даровима било чинећи јој знатне услуге чинили то као румунској цркви.

Да су наведене епархије биле одиста српске и да су као *такове* постојале и непосредно пред досељењем Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем, потврдићемо још једним савременим податком који се односи на српску цркву на земљишту Угарске уопће.

Године 1688. дошао је у Москву скопљански митрополит Јевтимије и молио је, да му се дозволи да живи у Москви, пошто на српску земљу иде с једне стране немачка војска, а с друге венецијанска, те су се становници његова града чувши о томе разбежали по другим градовима. У својој молби, поднесеној цару, описује митрополит свој јадни положај и патње његове пастве, а затим додаје: С једне стране немачки је цар подложио подасе *седам српских епископа:* првога — *будимскога*, другога — *пожешкога*, — трећега *липовскога*, четвртога — *темишварскога*, петога — *вршачкога*, шестога — *црногорскога*, седмога — *бачкога*“...[1] Као што видимо под именом *српских* наводи Јевтимије епархије које су се налазиле на земљишту Угарске. Те су епархије као такове постојале и од прије, а постојале су, дакле, и непосредно пред великом српском сеобом, т. ј. 1688.г. Овде је једино у питању, откуд *црногорска епархија* у Угарској? Ово ће бити или преписивачка погрешка или тим називом назива Јевтимије коју од епархија у Угарској, које не спомиње, на пр. мохачку или сремску (Фрушкогорску). У осталом како било да било, једна погрешка не мења ствар; осталих шест епархија као такове и *као српске* познате су нам и од прије.

V.

Српски манастири у Угарској до 1690.

Представници данашње румунске цркве у својој тужби наводе, како је срп. нар. црквени сабор (1865.) одбио њихово потраживање манастира који леже у румунским крајевима *„ослањајући*

[1] Каптеревъ. Пріѣздъ въ Москву за милостынею сербскихъ іерарховъ разныхъ каѳедръ и настоятелей разныхъ сербскихъ монастырей въ XVI. XVII. и въ началѣ XVIII. столѣтій. Штампано у часопису Прибавленія къ изданія твореній святыхъ Отцевъ въ русскомъ переводѣ. Документат се налази у великој московској архиви министарства спољашњих послова.

се на фикцију, да су исте манастире тобоже Срби основали[1].

Па да ли је то одиста фикција и ко је у таком случају могао основати те манастире? Пошто они потражују те манастире, биће свакако да они то приписују својим прецима, као што то неки њихови историчари и тврде. У питању су наравно манастири у југоисточној Угарској или, да се тачније изразимо, у крају који лежи између Мориша, Тисе и Дунава, а у првом реду манастири које они специјално потражују као такове, у чијој околини живе Румуни у претежном броју — Месић, Св. Ђурађ и Бездин. Ми од своје стране додајемо и Ходош, који је већ потпао под јурисдикцију њихове цркве и који они већ сматрају као свој.

Из онога што смо у пређашњим одсецима изложили налази већ јасно, да њихова тврдња не стоји. У XV. веку тај је крај као изложен честим турским упадима био прилично опустео; становништво је у њему било јако разређено. Тај пусти крај почели су Срби да засељавају и он се крајем XV. в. и кроз XVI. и XVII. век сматра као *српски крај* (ráczország). У XVI. в. образоване су се и српске епархије вршачка, бечкеречка, темишварска и липовска, на север од Мориша јанопољска и арадска, а на територији истих постали су и постојали су и споменути манастири, као и други који леже и који су лежали у истим крајевима. Према томе како у етнографском тако и у црквеном погледу ти манастири нису никако могли бити румунски, већ *чисто српски*. Ти крајеви пре досељења Срба, као што смо на свом месту то већ доказали, нису били насељени Румунима, већ су у њима живели Мађари, па кад је један део ових изгинуо а други се стао повлачити према северу, њихова су места почели заузимати Срби, који су се исто тако са југа повлачили испред Турака. Кад су Срби населили те крајеве, постали су српскима и таки су остали до поч. XVIII. века, кад су Румуни почели у већим масама да засељавају прво источни планински крај, а затим да се спуштају у равницу.[2] Но манастири у том

[1] У овој тужби својој не упуштају се они у даље тврђење, да су манастири одиста румунског порекла, но у меморандуму, поднесеном 1902. год. Њ. Величанству, када су кушали да административним путем, противно одређењу IX. в. ч. од 1868. г., дођу до банатских манастира, упуштају се и у то, па тврде, да су ти манастири постали „у времену између XI—XVI века верском ревношћу румунскога становништва, које тада већ становаше ту у маси и православних хришћана другога порекла, ради потреба православнога хришћанскога народа из околице", дакле да су „постојали (специјално банатски манастири) већ пре, него што су се Срби у већим масама доселили у нашу домовину и себи установили јерархију; но све те фундације учињене су за православни народ из околине без икаква обзира на народност (Како су били великодушни!) Пошто ти манастири имају мисију чисто верску, хришћанско-културну и добротворну, ни мало не мења ствар та околност, да се доцније и у тим манастирима утврдио нарочито старословенски језик (!), правије опћи црквени језик" (?!) В. „Српски Сион" 1902. г., стр. 181.

[2] B. Schaguna, Geschichte der griechisch-orientalischen Kirche

крају, као што ће се то ниже још боље видети, нису постали у XVШ. веку, него много раније и то на територији коју су Срби заселили и у доба кад су они овде живели у већем броју но данас, у равници и најисточнији манастири као Св. Ђурађ, Партош, Шемљуг и Месић лежали су још у тој равници под планинама, на којима је *тек отпочињао* румунски живаљ. Уз то су баш ти манастири т. р. у непосредној близини Темишвара и Вршца, седиштâ српских епископа, да се никако не може допустити, да они нису потпадали под црквену власт њихову. Ти се крајеви у XVI. веку баш и истичу као најсрпскији, у њима су српски деспоти имали својих добара, у те је баш крајеве, као што смо видели, населио тамишки гроф Павле Кињижи 1481. год. оних 50.000 српских породица које је довео из околине Крушевца. Зато су ту и могле постати две српске епархије. Докле су оне допирале на исток односно где су се граничиле са румунском угарском црквом, данас је немогуће тачно одредити, но земљиште на коме су постали ти манастири, неда се већ ни географски елиминирати, да не говоримо, да се према топографији тога краја даје с већим правом изводити, да су Срби заселили бар и окрајке тих планина, те се и границе темишварске и вршачке епархије у XVI. и XVII. веку лако дају преместити и даље на исток у планине. Но ми нећемо овом приликом да се упуштамо у оно што још није довољно проучено, него се ослањамо на оно што је испитано и тачно утврђено, а тога нам је доста, да можемо поставити као сигурно, *да је земљиште, на ком су постали споменути манастири, било српско и у опсегу српске цркве, а у границама ове постали су и могли су постати само српски манастири.*

Да се још рељефније истакне српски постанак и карактер тих манастира потребно је, да бацимо летимичан поглед на српске манастире и на постанак њихов уопће.

И у данашње доба у свим крајевима где живе Срби, као што то мора пасти сваком у очи, има много манастира. У краљевини Србији има их близу 60, у Босни приличан број, у Херцеговини, Старој Србији и Маћедонији сразмерно много више, има их неколико у маленој Црној Гори, а у Далмацији на 100.000 правосл. Срба — десетина. Исто то видимо и код Срба у Угарској, где нема епархије без манастирâ, и где их само у архидијецези (у сремској жупанији) има 14, од којих су 13 нанизани т. р. један до другога. А шта тек да рекнемо о манастирима, које је турски фанатизам и варваризам обратио у рушевине? Тих рушевина поред Србије пуно је у Босни и Херцеговини, а у Старој Србији, у средишту старе српске државе, ни броја им се не зна. Па и на земљишту круне св. Стевана било их

in Oestreich стр. 165: Sobald die kaiserliche Regierung wiederhergestellt war, verlisz das romanische Volk die Gebirge und kam aus den Waldungen der Karpaten in die väterlichen fruchtbaren Ebenen herunter

је више, него један део истих укинут је 1787. г. по наредби царице Марије Терезије.

Така множина манастира мора имати свога узрока. Тај узрок пре свега треба да тражимо у тесним додирима српске државе са Византијом, извором, на ком се српска држава напајала како у духовном погледу тако и иначе. Међутим монаштво је у Византији умело да се успне на врло велику висину нарочито приликом иконоборачких ратова, а у доба стварања српске државе оно је било на врхунцу силе и славе своје. У то доба повлачи се у манастирску тишину син Стевана Немање Растко у монаштву Сава. Пун искрене и дубоке религиозности, прожет љубављу према свом народу и држави посветио је све своје снаге на подизање просвете, религиозности и морала у свом народу. Према тадашњим приликама манастири су били извори за то, они су били и оно што су данас школе. Стога је он прегао да подигне што више таких расадника у држави, а то му је ишло у толико боље од руке што је он постао први автокефални предстојник цркве своје, а на краљевском престолу седела су браћа његова. Тај су посао наставили и последници његови и на једном и на другом трону и у току од два века пропојаше силни српски манастири у свим крајевима српства. Владари су се надметали да један другога надмаше, на владаре се пак угледала крупнија властела, а уз то су ревно прионули, да што богатије обдаре како своје задужбине тако и друге манастире.[1] За њима пак није заостајао и побожни народ.

Кад је српска држава пропала и силан се народ иселио у Угарску као дотадашњи вазали угарских краљева прешла је и деспотска породица овамо и наставила дотадањи рад као српски деспоти у Угарској. Љубав и поштовање према монаштву и манастирима пренео је српски народ и деспоти му овамо. Нема сумње да су с њима прелазили и монаси. Дали је одмах и подигнут и који манастир у Угарској, не знамо на сигурно, пошто се нису сачували подаци из најстаријих времена. Историјско предање о појединим манастирима говори томе у прилог и то је веројетно, пошто су монаси, који у то време прећоше овамо, морали потражити каквог склоништа, но они су по свој прилици узимали своје живљење овде као привремено, пошто је скоро до краја XV. в. у народу живела нада на ослобођење српских земаља од Турака. Но свршетком XV. в. нарочито после смрти краља Матије, кога су Срби толико љубили и поштовали и од кога су се многоме надали, изгубила се свака нада на ослобођење те повратак у стару своју домовину и онда дође уверење, да је њихова домовина краљевина Угарска.

Сад се осетила жива потреба да се уведе леп црквени ред и организација. И већ на сврх

[1] То нам потврђују силне листине. B. Miklosich, Monumenta serbica стр. 4 и даље. Деспот Ђурађ Бранковић поред подизања и украшавања манастира и храмова у Србији чинио је то и на својим добрима у Угарској. Тако је подигао храм у месту „Сири“, који Србин Валика, заповедник града назива „наш храм“, а по свој прилици и у Халмађу: B. Márki, Aradvm. tört. I, 446.

шетку XV. в. подижу деспоти српски Ђурађ и Јован манастире Хопово и Крушедо и 1496. г. деспот Јован поклања Крушедолу много добра.[1] Са именом деспота Јована, који се јако одликовао својом побожношћу, доводи предање у везу постанак многих српских манастира у Угарској, међу њима и ман. Св. Ђурђа и Месић (исто тако и укинутих манастира Партоша, Шемљуга, Средишта и др.) у темишварском банату, што је и веројетно, пошто су српски деспоти у том крају имали велика добра. Уз то треба узети у обзир и то, да је манастир Сенђурађ посвећен крсном имену деспотâ, а ман. Месић посвећен је опет св. Јовану Крститељу, чији је имењак био последњи српски деспот из лозе Бранковићеве. Но и иначе је то сасвим веројетно, јер се темељи на ономе шта су прећашњи српски владаоци чинили за манастире. Тај аманет св. Саве и предака на престолу морао је увек лебдети пред очима последњих српских деспота. А кад су они могли основати у исто доба два највећа српска манастира у Срему и то у такој непосредној близини, а уз то у крају који је био у непосредној близини Београду те манастиру у њему и онима у околини (и то под влашћу угарскога краља), — у толико је лакше допустити, да су то чинили и у другим удаљенијим крајевима, нарочито пак у темишварском банату, где је била језгра српства. Према томе предање о постанску банатских манастира има у себи много веројетнога и није ни најмање оправдано једноставно га одбацивати. Ово се може у толико мање чинити, што се понеко тако предање даје довести у свезу са сигурним историјским подацима, а нека се баш сасвим и потврђују. Тако је на пр. сасвим веројетно што старо предање доводи постанак укинутога манастира Шемљуга у свезу са српским деспотима, пошто је то земљиште, на ком је лежао некада град Érd-Somlyó, било деспотско добро.[2] Предање пак, да је ман. Св. Ђурђа саградио деспот Јован Бранковић потврђено је 1760. год. приликом зидања нове цркве, кад је у темељу старе нађена спомен-плоча о зидању старе цркве.[3] Исто тако не сме се одбацивати ни предање о манастиру Ходошу, да су га основала браћа Јакшићи. У том крају била су њихова грдна добра, па кад су они могли чинити задужбине и изван Угарске као на пр. светогорском ман. Хилендару[4], чудновато би било, да не подигну задужбине себи и овде пруже утехе тамошњем српском народу.

И тако крајем XV. в. почеше да се дижу по Угарској српски манастири и у току XVI. в. налазимо их већ расуте дуж читаве јужне па чак и у средњој Угарској тако да је у већини епархија било по више манастира. Тако су на земљишту сремске митрополије у XVI. и XVII. веку постојали манастири: Крушедо, (осн. крајем XV. в. најстарији помен 1540. г.),

[1] Miklosich, Monumenta serbica 541.

[2] Pesty, Brankovics rácz deszpota birtokviszonyai. стр. 36. 37. Cf. Pesty, Krassó vármegye története II. köt. 2. rész, стр. 168.

[3] В. прилоге ман. Св. Ђурђа

[4] Гласник срп. уч. друштва XXV, 278.

Хопово (осн. између 1496—1502.. најст. пом. 1541.) старо и ново, Велика Ремета (пом. 1534.), Гргетег (пом. 1619.), Врдник (п. 1589.), Јазак (пом. 1522. г), Бешеново (п. 1467. и 1569.), Шишатовац, (1540. г.), Кувеждин, (п. 1569.), Привина Глава (пом. 1607), Беочин (1622.), Раковац (1557.), Фенек (1563.), Мала Ремета, Обеда, Ђипша, Петковица и женски манастири: Крушедо и Јазак. У сегединскобачкој: Ковиљ и Бођан. У будимској: Ковин (у другој половини XV. или у почетку XVI. в.),Грабовац (осн. 1589 г.). У мухачкој: Бранин. У Хрватској и Славонији (марчанској и пожешкој) еп.): Ораховица (спом. 1594. г.), Лепавина, Пакра (спом. 1556.), Марча (у поч. XVII. в.), Гомирје (у поч. XVII. в), Дреновац. Св. Ана. Комоговина. На север од Мориша близу Арада, у арадској (јанопољско-арадској) епархији: Ходош (крајем XV. в.). У Банату (темишвар.-арадска, липовска, вршачка и бечкеречка епарх.) Бездин (основан 1539. г.), Војловица (пом. 1542. г.), Св. Ђурађ (осн. крајем XV. в. најст. п. 1623. г.), Месић, (п. 1694.) Партош (пом. 1571. г.), Шемљуг, Кусић, Средиште, Златица и Базијаш. Дакле у преко 40 манастира славили су Бога српски калуђери на српскословенском језику, јер све богослужбене књиге, записи, летописи и друге белешке у тим манастирима у то доба писани су на том језику. Да је који од тих манастира био румунски (а то се не може допустити и већ због тога што Румуни у Угарској нису стојали под влашћу српске патријаршије), употребљавали би књиге румунскобугарске а не српско-слов. редакције, но богослужбене књиге су свуда српско-слов. Исто тако да је који манастир био румунски одржавао би какве везе са румунским манастирима, но томе овде нема ни трага, него баш обратно томе видимо овде: и банатски манастири, око којих *данас* има доста Румуна, стоје у живом опћењу са манастирима у Србији и Срему. Тако је на пр. манастир Хопово у Срему давао богослужбене књиге на послугу манастиру Партошу (сад се налазе у ман. Св. Ђурђа) и т. д. Исто тако калуђери пишући књиге у поговорима спомињу обично тадашњега српскога патријарха као и свога дијецезана српскога епископа и др. Српски патријарси пак постављали су за српске епархије у Угарској епископе и долазили су кад и кад чак и у ове крајеве. Тако је на пр. патријарх Пајсије посетио бечкеречку епархију 1626. г.,[1] а темишварску 1629. г.[2] Разуме се да су они то могли чинити зато, *што су ти крајеви потпадали под њихову духовну власт, те су, дакле и манастири на територији тих епархија били српски.*

Најпосле потребно је још и ово да наведемо.

Српска држава под Немањићима уздигла се сразмерно према тадашњим приликама на велики ступањ благостања и културе, као што нам то јасно потврђују многи сачувани трагови исте, особито пак законик цара Душана. Кад

[1] Љ. Стојановић, Стари српски записи I., 314. (бр. 1180.).
[2] Исти, I, 317. (бр. 1208.).

су почели Турци да продиру а српска држава да пропада. Срби су се полагано почели исељавати у Угарску, а међу овима свакојако су били највише имућнији људи, који су хтели да спасу своје добро. Са коначном пропашћу српске државе (1459. г.) број имућних исељеника морао се знатно умножити, јер тада се уклонило испред Турака све што је било боље, просвећеније и имућније, а у првом реду поред деспотске породице велика и мала властела, која је после толиких ратова остала у животу и која није хтела да прими ислам, још мање да постане турска раја. Ти људи са доласком у Угарску ступају у службу угарској држави било уз деспоте било иначе и играју видну улогу у служби Угарској кроз другу половину XV. и у XVI. веку и за своју врсну службу бивају богато награђивани. Српски јунаци, као што је познато, били су језгра „црној војсци“ краља Матије[1] и његове симпатије према Србима не могу се никако тумачити платонском љубављу. Други су се опет занимали трговином и радили занате и т. д. Свакако тадашњи досељеници Срби представљали су културни елеменат, а да су многи од њих били и материјално обезбеђени, казују нам очувани из онога доба трагови као и понеки извештаји мађарских савременика. Разуме се, да су од њих много ниже у сваком погледу стојали досељеници из каснијих времена, кад су Турци т. р. збрисали траг пређашњој култури на Балкану. Стога на Србе досељенике из ранијих времена ваља гледати са свим друкчијим очима. Појмљиво је, дакле, да су њихов укус и њихови захтеви били друкчији, просвећенији и да су ишли за тим, да у новој отаџбини створе бар донекле такове погодбе за живот, у каквима су живели у пређашњој домовини. Тамо су се пак, међу осталим, одликовали побожношћу и ревновањем за цркву, за подизање и украшавање велелепних храмова и манастира, за леп црквени ред и т. д., па то су пренели и овамо, као што нам то наочигледно показују и данашњи манастири и храмови из онога доба, храмови чак и у оним крајевима, где су некад живели и где их данас нема, а у којима се данас не слави Бог на словенском већ на румунском језику, као на пр. у Липови (Lippa),[2] Јенови (Boros-Jenő)[3] и др.

Овога, држимо, већ је доста да се види, да ли се може назвати фикцијом наша тврдња, да су наведени манастири у темишварском банату српски. То су они назвали фикцијом позивајући се на извештаје које су, као што сами веле у меморандуму поднесеном Њ. Величанству 1902. год., 1784. поднели наши игумани, позвани да оправдају оснивање и одређење манастира, поднели и „изјаснили се, да немају у том погледу никаква документа“, пошто су погубљени за време турске владе, да су

[1] Schwicker, Geschichte des Temeser Banats. II. Ausg. Pest 1872. стр. 448. Cf. 97—99.

[2] Márki, II, 239.

[3] Исти, II, 241, 745.

старе повеље тих манастира пропале за време турских ратова те да немају никаквих донационих повеља ни из времена до XVIII. в. ни из каснијега доба, па да се постанак и стари карактер њихов т. ј. да су они били српски и до XVIII. в. не може доказати. Изгледа да они нису помишљали на то, да покрај изворних листина могу постојати и други докази. У осталом, како стојм са тим листинама, биће говора касније. Сад ћемо пак још да обратимо пажњу на питање о румунским манастирима у Угарској до свршетка XVII. в.

VI.

Румунски манастири у Угарској.

У претходном одсеку показали смо, какву су Срби љубав вазда показивали према манастирима, подизању и украшавању, као и каква се множина манастира налази у крајевима, у којима живе Срби. Сад ћемо мало да се обазремо на крајеве у којима живе Румуни, па да видимо како је код њих у том погледу данас и како је било у прошлости.

У крајевима у којима живе Румуни по односају према манастирима видимо необичну појаву, видимо нешто сасвим противно ономе што смо видели код Срба, нешто, у чему се они разликују ваљада од свих православних народа, наиме, међу њима налазимо врло мало манастира. Тако у самој данашњој краљевини Румунији има саразмерно мало манастира а и од ових је већина у Малој Влашкој, дакле у крају који се граничи са Србијом и који је у XIV. и XV. веку стојао у живој вези са Србијом, исто тако и у Буковини (где су манастири малоруски), а на земљишту Угарске краљевине немају православни Румуни, осим српскога Ходоша који је недавно прешао под јурисдикцију њихове цркве и чија је власност још у питању, ни једнога манастира. Но што њихова православна црква нема манастира даје се појмити, пошто се пре 200 год. њихова црква претворила у унијатску, но чудновато је то, што је и унијатска њихова црква тако оскудна у манастирима. Они, наиме, имају данас у Угарској свега два манастира, један у Ердељу у Балажфалви и у сатмарској жупанији (у самошујварској епархији) и један у Биксаду. Но први у почетку XVIII. в. није постојао и основан је тек 1738. год. или касније, пошто је епархијски савет тек те године донео одлуку да се оснује у Балажфалви манастир.[1] Што се тиче другога, није нам познато, дали је постојао и пре прелаза на унију или је тек касније основан.

Питање је, дали су Румуни у Угарској имали својих манастира пре прелаза на унију?

На то је питање тешко одговорити, пошто имамо врло мало поузданих података о томе. Наравно, има румунских историчара који тврде, да су они имали много манастира, но није довољно тврдити на основу нејаснога и несигурнога предања без икакве документалне подлоге.

[1] Jancsó, A román nemzetiségi törekv. tört. I, 688.

У самој старој Влашкој у доба, кад се међу Србима одавна већ на све стране дизали величанствени манастири, није још било ни једнога манастира. Тек на свршетку XIV. в., кад је српска држава почела да се клони паду, почео је да диже у Влашкој прве манастире српски калуђер Никодим[1] уз богату помоћ српскога кнеза Лазара. Разуме се да у то доба још није било нити је могло бити румунских манастира у југоисточној Угарској, пошто су они у то доба овде живели у малом броју а без икакве међусобне организације и где као сточарски народ нису имали ни сталних места, дакле, стојали су на врло ниском ступњу културе. А у таком стању налазили су се они вековима. Ево шта вели о њима писац XVI. в. Веранчић сликајући нам тадашње стање у Ердељу: Они су расејани по својој земљи ретко на отвореним местима, већ највише по планинама и шумама крију̇ући се са стоком живе прегаво. Носе мрке дороце које чак и на главу навлаче. Носе браду и дугачку неочешљану косу, због чега им је лик црн".[2] Исто тако у извештају једног млетачког посланика из почетка XVI. в. читамо: „Они су снажни али су дивљи и необразовани и хране се скоро једино месом. Ако немају стоке, онда просто краду". У таком полуномадском стању налазили су се они још дуго после тога и у Угарској су их до свршетка XVIII. в. сматрали као елеменат који не поштује нити својину појединаца, нити државноправне установе нити друштвени ред.[3] Тако још Јосиф II. у инструкцији кр. окружним повереницима вели о Румунима ово: Власи су још јако навикнути на притешњавање и на роп̃ско поступање, да су сасвим равнодушни према местима свога становања, те су дакле наклоњени несталности и свакој разузданости."[4] Код народа у таком стању не може бити говора о подизању величанствених цркава и манастира и што је тога донекле било, има се пре приписати словенском, бугарском и српском елементу, који је још у XVI. и XVII. в. био заступљен у великом броју у јужној Угарској и из чије су средине обично добијали и свештенике.[5] Слично томе видимо и у почетку XVIII. в. у источном делу бихарске жупаније, где налазимо код Румуна многе свештенике русинске народности.[6] Свештенички приходи пак били су врло незнатни; у том погледу упућени су били на погађање.[7] Какве су им пак цркве биле у то доба (1725.) показује нам извештај Павла Ласло-а, унијатскога мисионара: „Цркве су им већином од дрвета и од плетера и покривене су сламом... Путири

[1] Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche. Wien 1883 стр. 138.

[2] Szamota, Régi utazások, стр. 496. и 497. Cf. Jancsó, I, 294. Réthy 143. Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche, стр. 148.

[3] Jancsó, l. c. Cf. Réthy, A román nyelv es nemzet megalakulása стр. 143.

[4] Schwicker, Geschichte des Temeser Banats стр. 444.

[5] Réthy, l. c. стр. 140. 144.

[6] Bunyitay, Biharvármegye oláhjai, стр. 44.

[7] Исти, стр. 45.

су већим делом од олова, меди, но има доста и дрвених, од глине, а у једном селу (Kis-Ujfalu) од камена. У Секељтелеку пак лажица (кашичица за евхаристију) је од воска. Позлаћене или баш сребрне путире имале су само цркве у Белењешу, Лешу и Великом Иргеду (Nagy-Ürögd). Звона су у то доба била велика реткост, а где их је овде онде било била су предмет поноса дотичних села."[1]

Узмемо ли у обзир тако стање румунскога народа у току векова, можемо са потпуним правом дати израза сумњи, да су Румуни у Угарској имали својих манастира или бар манастира у правом смислу, онаквих какви су су били у великој већини код угарских Срба, са величанственим храмовима и зградама, са великим имањима и у њима по неколико десетина калуђера. За издржавање великих манастира потребни су велики приходи, велика љубав и материјално благостање народа у околини, пошто су се, као што знамо, и српски манастири у Угарској, поврај великих добара која су у пређашња времена носила мањи приход но данас, издржавали у главном прилозима хришћана. Па како да и замислимо таке манастире међу Румунима у Угарској, кад су њихови свештеници морали да приносе св. жртву у путирима од олова и глине а у храмовима од дрвета и плетера, покривенима сламом, а сами мање више да гладују! Није ли зар општепозната ствар, да и данас штогод има у Угарској код њих драгоценијих црквених старина, да све то већином доводи свој постанак од Срба и Грка?! Сами Румуни као да уопће нису имали ни смисла за то, пошто су они, да се послужимо речима њихова историчара Хаждеу-а, „између свију хришћанских народа *најмање побожни; они немају ни једнога свога, националнога светитеља, ни једно њихово место не назива се по ком светитељу, они немају никаквих моштију, са изузетком може бити двеју, но и ове су пореклом словенске.*[2] Но да они одиста нису имали нити да су могли имати манастира у правом смислу на земљишту Угарске, покушаћемо да докажемо и на основу других разлога.

Споменули смо већ, да о оснивању манастира код угарских Румуна неможе апсолутно бити говора пре свршетка XIV в. на основу тога, што их дотле није било ни у Влашкој, где су они били гушће насељени и где су већ у то доба имали своју државу и државну организацију. А да их у Влашкој пређе није било и до их је тек на свршетку XIV. почео оснивати српски калуђер Никодим, то је историјска чињеница коју признају и румунски историчари. Дакле о румунским манастирима у Угарској могло би бити говора много касније, пошто су они у XV. веку живели у Угарској у омањем броју уз то *расејани* по Ердељу и крајевима око Ердеља, који су у XVI. в. постали саставни део (partes adnexae) ердељске вазалне кнежевине.

[1] На истом месту.

[2] Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche. Wien 1883. стр. 138.

Положај Румуна у Угарској био је од вај када такав, да му се не може завидети. Државна власт није их никад сматрала за грађане равне другима, већ као скитнице и кметове.[1] Они су били обвезани да плаћају десетак римокатоличкоме свештенству и да сносе друге тешке терете, а грађанских права нису уживали никаквих. Ако се појединац међу њима и истакао војничким заслугама и добивао племство, није га могао добити друкчије, већ да претходно пређе у римокатоличку веру, пошто православна вера није била призната.[2] Они дакле нису имали својих православних магната и богаташа, који би били у стању оснивати манастире. Но да је било и таких, ишла би ипак та ствар врло тешко, пошто би државна власт то тешко дозволила; римска би црква већ знала то спречити. Та и код Срба у Угарској у XV. в., који су стајали на много вишем ступњу културе и који су имали своје деспоте, властелу и друге богаташе, не оснивају се манастири пре свршетка XV. века, дакле, у доба, кад је Угарска већ била на прагу да пусти у себе Турке, те кад им је српска мишица била добро дошла. Па ипак је још и онда, на свршетку XV. в. могао калочки арцибискуп Павле Вардаји онако оштро да одговори српском деспоту Јовану Бранковићу.[3] Кад су, дакле, привилеговани Срби имали да воде таку борбу са свемоћном тада римском црквом, шта тек да се рекне онда о православним Румунима.

У половини XVI. в. образована је ердељска кнежевина са прикопчаним јој крајевима (partes adnexae). О оснивању румунских манастира тешко да може и у ово доба бити говора. кад узмемо у обзир одвратност калвинске цркве према монаштву, затим тежње ердељске владе, да спроведе реформацију и међу Румунима, као и то да румунска црква у Ердељу и у придодатим му крајевима и у ово доба није била призната већ само трпљена.[4] Једном речи о већим манастирима код Румуна у Угарској тешко да може бити говора, јер би свакако било чудновато, да тако нестану да им т. р. не остане ни трага. Јужна је Угарска, као што је добро познато, била много више изложена турском пљачкању у току од почетка XV. века па све до прве половине XVШ. в. него Ердељ и делови му, српски су манастири по више пута били паљени и разоравани, па су ипак увек обновљени и сачували су се до данас, дочим у крајевима, где Румуни живљаху, тога не видимо. Из тога се већ даје изводити, да они нису имали љубави према манастирима или да ни један манастир није играо код њих улогу такога просветнога средишта, није дошао до такога угледа и положаја, да је становништво дотичне околине сматрало светом дужношћу да га обнавља. Према свему томе и оно неколико румунских манастира, о којима се сачувао по неки спомен,

[1] Réthy, стр. 135. Jancsó, I, стр. 301.

[2] Jancsó, I, 301.

[3] Szalay, A szerb telepek birtokviszonyai стр. 35

[4] Approbatae Constit. Pars I. X. Гл. XШ. art. 1 Cf Jancsó I, 424.

могли су бити мали, незнатни, које су подизали у *скривенијим местима* појединн калуђери из Влашке и у којима је живело врло мало братства, може бити и по један — двојица, отприлике као што је у половини XVIII. в. у Чори у шуми један калуђер основао мали скит и живео сам у њему, а око себе имао је троје или четворо деце коју је учио.[1] Веројетност тога потврђује се и тиме, што у историји румунске цркве врло ретко сретамо калуђере, већ свуда бело свештенство, а калуђерство код њих не игра никакву улогу. Каква ли је у томе погледу разлика у делатности калуђерства у историји румунске и српске цркве у Угарској? Ти манастири тешко да су били дуга века, јер их брзо нестаје.

Најстарији спомен као о румунском манастиру био би онај из 1491. год. у повељи цариград. патријарха Антонија, која је изложена у листини краља Владислава II., од 1494. г., из које се види, да су тада војвода Балица и брат му Драгош основали у Мармарошу манастир посвећен св. Михаилу и да су га ставили под непосредни надзор цариград. патријарха.[2] Но питање је, да ли је тај манастир био одиста румунски, пошто и сами оснивачи истога, судећи по именима, могли су исто тако бити и Русини. Осим тога у марамарошкој жупанији и данас су Русини у претежној већини, још више у крајевима на које се распростирао егзархат истога манастира, а у оно доба морало је Румуна бити још мање него данас. Дакле и према своме положају исти је манастир пре био русински, него румунски.

У половини XVI. в. спомиње се румунски манастир у Felső-Diód-y,[3] но овај тешко да је био дуга века, пошто му се касније губи траг. Манастир у Ђулафехервару који је подигнут на свршетку XVII. в. биће да се називао манастиром само као епископска резиденција у којој је могло бити по један или два калуђера уз епископа, пошто ништа не знамо о настојатељима истога. По свему изгледа, ако је и било два три манастира у XVI. и XVII. в., да ти манастири нису играли никакву улогу у животу румунске цркве у то доба. Тако је ерд. сабор у Торди 1579. год. (чл. 3.) дао румунским свештеницима (управо „поповима“) право да бирају епископа, кога затим кнез потврђује.[4] Већ из израза „попови“ види се, да се овде не подразумевају калуђери. Истинитост тога потврђује и стари њихов „Законик“ из XVII. века, који је публиковао Ciparíu.[5] По овом епископа је бирао сабор састављен из протопрезвитера и других свештеника (ваљада изабраних свештеничких заступника). И овде, као што видимо, нема спомена о калуђерима, односно

[1] Писмо ердељских Румуна митрополиту Павлу Ненадовићу 1757. год. Налази се у митр. архиви у Карловцима под бр. 72. ex 1757. Издао га је Р. Грујић у Срп. Сиону за 1906. год. стр. 198—199.

[2] Jancsó I, 418. 419.

[3] од 1577. Jancsó, 424.

[4] Jancsó, I, 424.

[5] Acte si Fragmente стр. 257. Cf. Jancsó I, 425.

о манастирским настојатељима (игуманима и архимандритима), а то ће рећи, да их није ни било, јер се тек неможе допустити, да се они подразумевају под оним и други свештеници, пошто се положај мавраст. настојатеља у свима православним црквама увек сматрао као врло частан, те су стога увек и играли видну улогу у животу цркве.

Год. 1692. *синод, састављен од протопрезвитера* изабрао је Теофана за ерд. владику.[1] Он сазива 1697. г. синод од 12 прота и прима унију. У истој ствари састао се синод и 1698. г. за владике Атанасија, а састављен је био из 38 прота. Исто тако на великом синоду од 4. септ. 1700. г. потписују унију 54 проте и 1563 подређена им свештеника. У исто доба викар влад. ке Атанасија није калуђер, као што би се могло очекивати, већ прота Меленције.[2] Као што видимо, нигде нема ни речи о калуђерима, дакле изгледа, да их није ни било. А да одиста у то доба у подручју румунске ердељске цркве тешко да је било манастира, уверава нас најбоље та чињеница, *што нити је и један манастир прешао на унију нити је остао у православној вери*, јер од тога доба по свему изгледа, да православних румунских манастира тамо није било као што нема ни данас. Да је који био и да је показивао отпора према унији па да је тада укинут, то би се знало, а да је прешао на унију, не би га укидали, те после, као што смо видели, нов оснивали. Истина, румунски историчари знају много шта да причају, али по свему реченом, тешко је веровати у то. Ми смо бар као Срби навикнути на друкчију улогу калуђерства, дакле, могло је бити само незнатних манастира, скитова, који нити су играли какву улогу у то доба, нити сведоче о румунској слави и дарежљивости румунскога народа.

Према реченом можемо, дакле, слободно тврдити, да су Румуни уопће у прошлости показивали слабу вољу и ревност за подизање и издржавање манастира, а најмању на земљишту ердељске епархије, пошто је овде било најмање погодаба за то, па стога и оно неколико незнатних манастира није могло да се одржи. У толико је онда мање оправдана и чудновата тврдња њихова, да су они основали и издржавали више од десет српских манастира на малој територији у западној половини Тамишкога Баната у опсегу српске цркве у XVI. и XVII. веку, док међутим у источном Банату, у коме су они у претежној већини живели, нема скоро никаквога трага румунским манастирима. У осо том ће још бити говора касније.

VII.

Српска црква у Угарској од 1690.—1700. год.

Велики рат за ослобођење (1683.—1698.), у ком су Срби узимали живо учешће, текао је испочетка врло срећно. 1689. г. био је у царским рукама већи део Угарске, Београд и по-

[1] Jancsó, t, 610.

[2] Jancsó, I, 630. 640,

бедоносна царска војска продре чак у Стару Србију. Тај успех пробуди у српском народу живу наду на коначно ослобођење од Турака и у њему наступи живо врење. Бечки двор, изнурен многогодишњим ратовањем, реши се да се тиме окористи па да уз помоћ српску и других балканских народа прогони Турке из Европе. Са том намером изда цар Леополд 6. априла 1690. г. проглас, у ком их позове да пристану уз њега и устану против Турака обећавајући им у будуће свако добро, као слободу вере, избор поглавице црквенога и војводе, дозвољавајући и поклањајући им сва имања која поседују. Да се овде Леополд обраћа управо на српски народ иако набраја све провинције које су, по његову мишљењу, некада стојале под круном Св. Стевана и које наочигледно показују на слабо познавање тамошњих прилика, види се јасно пре свега из тога, што су пред тим као и после тога вођени преговори са представником српскога народа и цркве, затим отуда што су се у исти мах, истога дана, засебним позивом обраћа на патријарха српскога Арсенија Чарнојевића, у ком му изражава своје признање на помоћи, коју је дотле пружио царској војци, и позива га да дигне народ српски (заједно са Арнаутима!) на оружје. Међутим 1690. год. била је несрећна и царка је војска била принуђена да се повлачи према северу па чак изгуби и Београд. Разуме се да су и Срби из крајева, у којима су се били придружили ћесаревцима, већином из Старе Србије, морали да се повлаче према северу. Патријарх је међутим послао владику Исаију Ђаковића у Беч да изрази цару благодарност на милостивом позиву, да му предложи и у будуће услуге српскога народа, а у исти мах и да изрази жеље српскога народа односно да углави погодбе, под којима ће српски народ живети у освојеним крајевима у Угарској. Иако кратко време и прилике нису доаволиле, да се српски устанак рашири по свим српским крајевима, чему је по свој прилици шкодило и заробљење грофа Ђорђа Бранковића, који се био издао за потомка некадање деспотске породице те за српскога деспота, па као такав ставио се на чело српском устанку, иако, дакле, српска помоћ није била довољна да се заустави победоносно продирање турске војске, Леополд је са раширеним рукама прихватио српске досељенике, пошто му је било потребно да засели прилично опустеле у рату јужноугарске покрајине као *таке*, који ће му помоћи одбранити јужне границе од Турака. У исти мах рачунао је, да ће му добро доћи и у борби са Текелијом.[1] Стога он изда 21. августа 1690. год. толико значајни рескрипт или привилегију. Та је привилегија упућена *Арсенију Чарнојевићу, архиепископу православних Срба (graeci ritus Rascianorum), православ. владикама српскога народа, свим црквеним и световним сталежима.* Цар узима у њој на повољно знање њихове изјаве верности и спрем-

[1] О свему томе в. Szalay, A szerb telepek birtokviszonyai стр. 18—26. Schwicker, Pol. Gesch. der Serben стр. 23.

ности на борбу са вековним непријатељем хришћанства, о чему се уверио из писма које му је предао Исаија Ђаковић као и из усменога казивања његова. Даље их извештава, да је најмилостивије одлучио, да се могу држати слободно старога календара *према обичају православних Срба* (juxta ..... Rascianorum consuetudine) и да им **као и дотле** тако и у будуће ни црквени (римокатолички) ни световни сталежи (у Угарској) не чине никаквих неприлика, даје им слободу *да из своје средине сами постављају за архиепископа* **српске народности и језика** (ex propria fakultate, ex natione et lingua rasciana constituere archiepiscopum) *онога кога црквени и световни сталежи изаберу између себе, а архиепископу ће бити слободно да управља свим правосл. црквама, да посвећује епископе, да располаже са манастирским свештенством, цркве, где је потребно, самоваласно* (propria fakultate) *да подиже, у градове и села* **српске свештенике** *да поставља* (rascianos sacerdotes subordinandi) *једном речи: да може* **као и дотле** *стојати на челу православних цркава и читавој заједници те вере, и у смислу црквене власти и према снази од наших предака, покојних некада краљева угарских, дарованих вам повластица да има власт располагања у свој Грчкој, Србији, Бугарској, Далмацији, Босни,* **Јенопољу**, *Херцеговини,* **као и у Угарској и Хрватској** *где сада живе,* у колико и до год нам заједнички и појединце буду верни и послушни. Даље црквени сталежи, наиме, архиепископ, епископи, калуђери и сви други православнога обреда свештеници нека су слободни да у манастирима и црквама тако располажу ..... Исто тако даривамо и потврђујемо грчкога обреда храмове, манастире (Conferimus etiam et confirmamus gracei ritus templa, monasteria.....) и сва какве врсте било добра, која овамо припадају, тако која се односе на архиепископа и на епископе и која ће они поседовати према привилегијама наших предака, које је пак храмове отео од вас непријатељ хришћанскога имена Турчин, одредилисмо, да вам се поврате натраг кад их повратимо. Најпосле нећемо трпети ни то, да ико, било црквени било световни, чини сметње архиепископу или епископима, кад према потреби буду обилазили манастире и цркве у градовима или селима или кад поучавају свештенике и опћине".[1]

Из саме привилегије види се јасно, да је она издана српском народу, који се овде као и пређе у званичним државним списима угарских краљева и од вајкада код Мађара као најближих српских суседа назива natio Rasciana, јер се под тај назив не могу никако подводити и други народи, пошто се он увек као утврђен

[1] Оригинал ове као и других привилегија чува се у Карловачкој митроп. библиотеци. Прво штампано издање привилегија ове и каснијих изашло је у издању Жефаровићеву у Бечу 1743. г. (латински текст и црквенословенски превод). Поново их је издао Рајић (Историја IV. сл.), Керчелић (Notitiae praeliminares) у Загребу 1770. г., Coernig, Ethnographie, III, Beilagen стр. 70. и др. Мађарски превод ове и других привилегија в. Szalay, A szerb telepek birtokviszonya стр. 22. и даље.

употребљавао једино с обзиром на Србе. Тврдити, дакле, да се под њим подразумевају и Румуни, била би бесмислица, пошто се у Угарској још у времена пре турске најезде тачно правила разлика између једнога и другога народа. Тако на пр. XLV. уг. закон од 1495. г. истиче јасно ту разлику између православних у Угарској кад вели: „sunt plurima loca in confiniis Regni sita, in quibus Rasciani, Rutheni, Wallachi et alii Schismatici in terris Christianorum habitant.....“ Румуне искључује даље текст привилегије у оном делу, где говори о покрајинама где Срби живе, јер ту не спомиње ни Молдавску ни Влашку, па ни Ердељ, а прве две могао би навести с већим правом и овде и у почетку у наслову, с већим правом него на пр. Грчку, пошто су и Влашка и Молдавска вековима биле вазалне према Угарској и налазиле су се у титули угарских краљева. Осим тога привилегија је била упућена у првом реду српском архиепископу и српским епископима и другим властима; у њој се говори о постављању српских свештеника, о архиепископу који се има бирати *ex natione et lingua rasciana*. Јасно је, дакле, да је Леополд у овој привилегији имао у виду *само српски народ и да је њему подарио све слободштине наведене у њој*. Према томе говорећи о цркви има он у виду једино *српску цркву и јерархију*, а то је и било са свим у реду, пошто је румунска црква имала у то доба своју засебну црквену организацију и као такова није стојала ни у каквој канонској вези са српском автокефалном црквом, јер је она од увек па и у ово доба стојала под јурисдикцијом цариградске патријаршије, и тако је стање остало код једне и друге цркве и после ове привилегије, Румуни за себе, Срби пак за себе.

Даље Леополд у овој привилегији дарује и потврђује српском народу све цркве и манастире, сва њихова и епископско архиепископска добра, у поседу *којих су се у то доба налазили т. ј. у крајевима који нису били под турском влашћу*, а у исти мах им гарантује и за она црквена добра која ће се у будуће освојити. То јасно показује, да цар у овој привилегији није имао на уму само Србе, који су у то доба дошли овамо под патријархом Арсенијем, него у исти мах и оне Србе који су живели од пређе у јужноугарским крајевима, ослобођенима у то доба од Турака, јер Срби који су те године прешли овамо нису имали још никаквих поседа, него су црквена добра, о којима је овде говор, била својина Срба који су од пређе живели у Угарској и имали своје епископије цркве и манастире. Уз то је и изасланик патријархов био владика јанопољски Исаија Ђаковић, дакле није био из броја досељеника већ угарски Србин, па је као такав у преговорима у Бечу свакако изложио молбе и захтеве срп. народа у оном смислу, у коме су дошли до остварења у овој привилегији. Иначе би било и чудновато правити разлику између једних и других. Цару је било до тога да Србе уопће задобије за се, пошто су му требали као признат, храбар и издржљив вој-

нички народ, а уз то је требало и пусте крајеве колико толико населити. Ти су пак крајеви били на граници Турске те су за колонизацију истих Срби били као врло погодни добро дошли.[1] Из тога пак можемо с пуним правом изводити, да Леополд није примио српске исељенике *само на време;* на то се могло мислити само у тој прилици, ако царска војска продре и на Балкан те освоји и Стару Србију, одакле су досељеници у највећем броју дошли, заједно са патријарашком резиденцијом, но таким је надама у то доба било мало места, пошто су Турци тада већ пребацили царску војску преко Дунава, а добар део Угарске још није био освојен.

Да се олакша насељавање изда Леополд 11. дец. 1690. г. патент преко угарске краљ. канцеларије, у ком потврђује све повластице дате привилегијом од 21. августа и позива угарске власти, да Србима не само не буду на сметњи него на помоћи. И у овоме назива све пресељенике Србима (Rasciani) и архиепископа српским. Но набрзо наступи трвење између угарских власти и досељеника, те патријарх потражи заштите код цара и овај 20. авг. 1691. изда нову привилегију (преко уг. дв. канцеларије), у којој потврђује све пређе дате повластице и „без сумње на молбу самих молилица а нарочито патријарха“[2] додаје и ово:

„*Употребићемо исто тако по могућству сав труд, да победним нашим оружјем, Божјом помоћи, споменути народ српски* (gentem Rascianorum) *што пре у области или станишта, која је пре тога имао, наново уведемо и непријатеље оданде сузбијемо*“ и т. д.

Потпуно се слажемо са мишљењем познатог мађарског историка Салајија, који је то свако на основу јаке подлоге исказао, да су горње речи унесене на захтев срп. народа и патријарха. Стање, у ком су се у то доба досељеници налазили, као што је добро познато, било је врло тешко; њима још није било одређено место за стално становање, залихе које су имали биле су добрим делом потрошене, а угарски магистрати стављали су им разне сметње и чинили репресалије на сваком кораку. Већ у првим данима свога живљења у Угарској осетили су они крив положај, у који су стицајем прилика запали, *живећи на основу привилегија царских у туђој земљи која их није признавала*, а бечки двор баш намерно није допуштао, да их и угарски сабор, дакле уставним путем, инартикулише, као што је то било некад, кад је Угарска била слободна и самостална под својим краљевима. Цар се бојао тога, да се Срби не спријатеље с Мађарима као у прошлим временима, јер су њему Срби били баш добро дошли, да му помогну сузбити мађарски устанак под Текелијом као и кроз кратко време после тога устанак Ракоцијев. Због такога, дакле, кривога и тешкога положаја шта је било природније за Србе, него да по-

[1] B. Szalay, Szerb telepek birtokviszonya стр. 26

[2] Исто стр. 33, 34.

мишљају на повратак на стара напуштена огњишта, касније пак, кад су се коначно уверили, да о повратку више не може бити ни говора, почели су они (од 1708. г.) да траже *инаршикулацију те учешће својих првака у угарском и хрватском сабору*[1].

На основу привилегије од 20. августа 1791. у којој је говор и о повратку Срба на стара огњишта (као и неких каснијих) те одакле се може изводити, као што то неки и чине, да су Срби били настањени у Угарској само провизорно, тврде Румуни у својој тужби и истичу то на више места, да је српски патријарх добио јурисдикциону власт над свима православнима у Угарској, дакле, *привремено и над румунском црквом*[2] Но о тој привремености, као што смо већ видели, не може бити говора. Тако су само Срби себе сматрали, бечки је двор пак о том мислио друкчије. Исто тако види се из наведених привилегија, да је у њима говор *само о Србима*, а ни како и о Румунима. Њихова је митрополија у Угарској још постојала и нема ни једнога податка из тога доба, из кога би се дало изводити, да је њихова црква била подвргнута српској. Тако шта бечки двор не би учинио ни да су то онда тражили и Срби и Румуни заједнички, и то из више разлога. Њему су требали Срби пре свега као добар ратни материјал у држави, нарочито за одбрану јужних граница као и ради даљих аспирација на Балкану. Но не би Бечу ишло у рачун ни то, да се те две цркве споје и тиме оснаже; овако је било лакше управљати. То нам најочигледније потврђује поступак бечкога двора према српској цркви после пожаревачкога мира (1718. г.). *кад је створио на територији једне царевине, Аустрије, две српске самосталне цркве* и кад је стављао све могуће сметње тежњи српскога народа, да се оне споје и слију у једну цркву[3]). Најпосле подвргавању румунске цркве под јурисдикцију српскога патријарха стојали су на путу и интереси уније, за којом је бечки двор тако жудио, а на којој је међу Румунима у то доба већ отпочео живљи рад[4].

Истинитост тога, да се у ово доба па ни касније није ни мислило на спајање румунске и српске цркве потврђују и даљи догађаји.

Видели смо да су Срби 1694. год. стално настањени на местима, која им је бечки ратни савет коначно одредио противно њиховим захтевима, и о чему је известио 11. маја те године лично патријарха Арсенија и подвојводу Ј. Монастерлију, који су због тога били и позвати у Беч.[5] Није било друге до покорити

[1] Szalay, A szerb telepek jogviszonya az államhoz стр. 45. Schwicker, Polit. Geschichte der Serben in Ungarn стр. 48. 49

[2] У последњој тужби њиховој истиче се само та привременост, но из меморандума од 1902. год. види се јасно на чему оснивају они ту привременост.

[3] Schwicker, die Vereinigung der serbischen Metropolien im Jáhre 1731. Wien 1881. стр. 14. и даље.

[4] Jancsó, román nemz. törekvések tört. I, 609.

[5] Szalay стр. 36. и д. Schwicker, Polit. Geschichte der Serben in Ungarn стр. 20. и д.

се царевој одлуци (од 1. маја 1694.) иако се транслокација, као што смо видели, није спровела у свему. Патријарх сада прионе око тога да уреди цркву и јерархију. Према локалним приликама, у крајевима у којима су Срби живели, заокружи он дијецезе на броју осам, поред епископа, који су били већ око њега, посвети још неколико нових, одреди им седишта, па поднесе цару представку, презентирану 28. јунија 1694 год. ради потврде на основу привилегија. У њој моли он цара да потврди Исаију Ђаковића за епископа темишварскога са седиштем у манастиру *Ходошу*, Стевана Метохијца за сремскога са седиштем у манастиру Врднику, Јефтимија Дробњака за сегединскога и јегарскога, Јефтимија Поповића за београдског и будимског са седиштем у манастиру Грабовцу, Јеврема Тетовца за мохачког и сигетског са седиштем у манастиру Бранину, *Спиридона* Штибицу за вршачког и себешког са седиштем у манастиру *Месићу*, Јеврема Бањанина за јенопољског и варадског.[1] Повељом од 4. марта 1695. г., међу осталим, потврди Леополд и предложене епископе али са неким изменама. Тако постане Исаија Ђаковић епископ темишварски и јенопољски, Стеван Метохијац горњокарловачки и зринопољски, Јефтимије Дробњак сегедински, Јефтимије Поповић будимског и стонобеоградског, Јефтимије Тетовац, мохачки и сигетски, Спиридон Штибица вршачки и Јеврем Бањанин великоварадски и јегарски.[2] О епископским резиденцијама не говори се у потврди ништа, а то ће рећи, да се у том погледу *није имало шта приговорити*. дакле, то је просто узето на знање; у ту ствар бечки двор није налазио за потребио да се меша.

Како из патријархове представке тако и још више из Леополдове конфирмације (пошто је у ово доба транслокација српских досељеника већ била сасвим извршена) видимо, у којим су крајевима Срби у то доба живели као и то да се реорганизована црква распростирала само на српски живаљ. Према томе великоварадска епархија није била основана за Румуне него за Србе, који су се тамо настанили, јер би иначе тиме било повређено право румунскога ердељскога епископа, пошто се његова јурисдикционална власт распростирала и на оне крајеве бихарске жупаније у којима су Румуни живели.[3] Један део Срба се, као што смо горе видели, населио и у те крајеве, али их је набрзо (у Ракоцијеву устанку) у главном нестало. А да су овде Срби у то доба одиста живели и да је ова реорганизована црква била чиста српска, види се најбоље из саме ове привилигије, по

[1] Летопис М. С. 1904. г. св. 228.224. стр. 202.

[2] Јован Ђорђевић, Радња благовешт. сабора Н. Сад. 1861. стр. 200. — 203. У повељи издатој у јунију 1695. разјашњава се оно у повељи од 4. марта у погледу црквене јурисдикције, да под патријархову непосредну управу потпадају сремски и пожешки дистрикти (Coernig, III. Beil. стр. 95.)

[3] У конфирмацији ерд. епископа Саве Бранковића од 28. дец. 1656. г. набраја се и белѐњешки округ као саставни део његове епархије. В. Czoernig, III. Beil. стр. 64

што се у њој после наведених имена потврђених епископа додаје одмах и ово: „ . . . *по одређеним им округима, у којима се, наиме, по вољи нашега дворског ратног савета населило и сместило у довољном броју породица* **народа расцијанскога или српскога**“ . . . (. . . *per assignatos sibi districtus, — in quibus videlicet numero competente* **rasciani seu serviani populi** de turcicae. ut memoratum est, servitutis jugo in Nostram devotionem asserti *familiae*, de Consili Nostri Aulae Bellici voluntate *consederunt seseque collocarunt* . . .)

Из истих даље видимо, да је Исаија Ђаковим постављен за *епископа српске епархије темишварске и јеновољске са седиштем у манастиру Ходошу*. Као што смо видели, у ранија времена на територији ово новоаронџиране епархије постојало је више *српских епархија* (јановољска, арадска, липовска, темишварска и бечкеречка). Оне су сад стопљене у једну, да се за кратко време поделе на две, на арадскојеновољску и на темишварску. На територији те нове епархије лежао је манастир Ходош, који је био одређен за становање епископа темишварскога и јеновољскога Исаије Ђаковића. Но кад је Ходош спадао у округе те нове српске епархије, јасно је да је још пре спадао овамо и манастир Бездин, пошто он лежи западније од Ходоша, дакле још даље од крајева, који су потпадали под ердељског румунског епископа. Исто тако спадали су онда у њу и манастир Св. Ђурађ, Шемљуг и Партош, (о Војловици код Панчева да и не говоримо), пошто су лежали близу Темишвара, дотадање резиденције српскога темишварскога епископа, а у крају, који је онда био сасвим српски, а у ком има и данас још доста Срба. То исто вреди и за манастире вршачке епархије, који су се сви налазили у непосредној близини резиденције те епархије Вршца. Да је који од тих крајева те, дакле, и који манастир, потпадао под власт румунскога епископа, било би његово право повређено и он би насигурно гледао да то упадање српскога патријарха у његову цркву отклони, а и сама бечка влада то не би допустила. Но сметње није било никакве, а то значи, да су сви банатски манастири као и у прошла времена, тако и у ово доба били српски и саставни делови српских епархија.

Из представке патријархове и привилегије од 4. марта 1695. г. не може а да се не опази још нешто. Патријарх је, наиме, предложио Спиридона Штибицу за епископа вршачког и себешког, међутим Леополд га је потврдио само као *вршачког*. Узмемо ли у обзир обичај у православној цркви, специјално пак у српској, по коме се титула епископска одређује према градовима или према покрајинама које фактички спадају под епископову јурисдикцију, јасно је, да је патријарх у овој прилици хтео да прошири територију дотадање вршачке епархије. Он је то учинио сигурно због тога, што је и даље на исток од дотадање вршачке епархије, у северинској жупанији, било доста Срба, што је историјски утврђено, па је хтео и њих да

подложи под своју јурисдикцију, *но у томе није успео стога, што су у Бечу знали, да тај крај потпада под ердељског румунског епископа.* За резиденцију одредио је патријарх Арсеније вршачком епископу манастир Месић, но то по свој прилици није било изведено, пошто је у то доба још беснео рат а Темишвар био у турским рукама, те је у Месићу било опасно живети пако лежи близу Вршца, (око 1 геогр. миље упр. 9. km.). Штибица је дакле као и његови претходници резидирао у Вршцу до почетка XVIII. века.[1]

Међутим, као што смо видели, у румунској се цркви у ово доба живо радило на унији и тај је рад на крају крајева био крунисан успехом 1700. год. Дали су патријарх Арсеније и епископи му штогод радили на томе, да оме-ту унију, не знамо, пошто немамо никаквих података о томе. Но ипак је најверојетније да нису предузимали ништа. У ово доба, у Колонићевој ери, имао је сам патријарх поред свих повластица пуне руке посла, пошто се живо радило на унији и код Срба, те је патријарх сву бригу своју заложио на то, да отргне од уније оне који су већ били донекле посрнули и да спречи даље продирање њено. Биће пак и то, да су га и политички обзири приморавали да се држи у страни. Румунска црква није стојала ни у каквој канонској вези са српском, већ са угровлашком, а преко ове са цариградском патријаршијом. Према томе њихова је дужност била да се брину о њој, као што је угровлашки митрополит и чинио, а њему се незадовољници обраћали са тужбама и молбама за помоћ. Стога он, као такав не би им ништа могао помоћи, пошто би му се на првом кораку добацило, да та црква не стоји с њим у вези, па да нема права да се меша у њене послове. А што је најглавније, немамо никаквих података, да су се протенстанти у то доба њемх обраћали за помоћ, него су се обраћали угровлашком, а то је било сасвим природно, пошто између румунске и српске цркве тада није било какве живље духовне везе; поглед Румуна био је упрт на угровлашку митрополију.

Исто тако, држали су се и српски епископи, чије су епархије граничиле са румунском црквом. То судимо по томе, што се поунијаћени владика Атанасије не тужи на њих.[2] Но није ни њима било до тога. Темишварски епископ имао је и сам да се бори са унијом, а добар део епархије му остао је под Турцима. То је исто било и са вршачким, а великоварадски владика Бањанин прешао је сам наскоро на унију те га је патријарх морао уклонити из епархије.[3] На ипак се мора признати, да је већ то, што су се српске епархије налазиле у суседству са румунском црквом, допринело, да је унија у крајевима додатим Ердељу могла у много мањој мери ухватити корена него у самом Ердељу.

[1] У јунију 1700. год. још је био у животу и живео у Вршцу. В. Гласник срп. уч. друштва, Ш, стр. 5. Cf. Milleker, A verseczi gör. kel. szerb püspökség multja. Temesvár 1890. стр. 5.

[2] Испор. Jancsó, I. 689. и др.

[3] Српски Сион 1904. г. стр. 68. и даље.

VIII.

Српска црква у Угарској у XVIII. и XIX. в. и њен одношај према Румунима.

На свршетку XVII. српска је црква као такова добила одређени облик и организацију и у главном у таком је положају живела дуго времена, а са извесним изменама живи и данас, но свој српски карактер очувала је до данас. Није нам овде задатак, да износимо живот српске цркве у свему како је текао, него само оно што је у тесној вези са нашом темом т. ј. одношај њезин према угарским Румунима, пошто је од почетка XVIII. в. почела она да долази у ближи додир са Румунима, а на то су је нагониле прилике и неприлике које су задесиле Румуне.

Године 1700., као што смо видели, примила је румунска црква на великом синоду у Ђулафехервару унију, а то су у Бечу радо дочекали. Тада је нестало православне њихове цркве, а како је код Русина унија спроведена још 1649. год.,[1] и аустријској царевини у то доба постојала је једино српска православна црква, и њу је државна власт једино знала и признавала; *православни Русини и Румуни нису за њу постојали. Сва црквена добра румунске цркве прешла су том приликом у својину унијатске румунске цркве и државна власт их је тако сматрала и водила у евиденцији...*

Но као што de facto још ни русинска унија у ово доба није била коначно спроведена,[2] било је исто тако незадовољника и код Румуна, који не хтедоше да се одреку православља. Али шта су могли да чине, у кога да траже заштите и помоћи кад их власти нису признавале. Истина, пошли су им у Ердељу на руку протестанти, али и та је помоћ била слаба; бечки двор и римокатоличка црква знали су ућуткати какву било реакцију, те је отпор у Ердељу био на брзо сломљен и онима, који су остали верни православљу, није остајало ништа друго, него да се већином скупљају тајно на молитву и да издржавају свештенике, које им је по могућности угровлашка црква постављала и које државне власти као такове нису признавале.[3] Беч и римска црква сматрали су унију као завршени чин, појединци их се нису много тицали, пошто су се уздали, да ће римска црква уз помоћ језуита довршити ту зграду. Више него у Ердељу било је у румунским крајевима око Ердеља таких, који не хтедоше да изневере православну веру, иако је и овде римска црква ревно радила на пољу спровађања румунском црквом примљене и узакоњене уније. Оставши у врло многим местима без својих пастира који преверише, било је сасвим природно, да су тражили верске утехе у српских свештеника, који

[1] Dr. Julian Pelesz, Geschichte der Union der ruthen. Kirche II, 359.

[2] Исти, II, 360—363. 1032—1034.

[3] О отпору у прво време и о верским приликама у Ердељу в. Jancsó, o. c. I, 649 и даље.

су им били најближи, и ови су по својој дужности морали притицати у помоћ стаду које је остало без пастира. Исто тако она места, која су остала у православљу, а чији су свештеници или примили унију или умирали, била су принуђена да се обраћају српским епископима, да им даду односно рукоположе свештенике. На тај се начин почео да ствара неки одношај између српске цркве и обезглављених Румуна.

Такав одношај нарочито се лако могао развити између Румуна на земљишту данашње крашовскосеверинске жупаније с једне, и темишварскога и вршачкога епископа с друге стране. Као што је познато, у великом рату за ослобођење царској војсци није пошло за руком да освоји Темишвар, иако је држала већ у својим рукама градове око њега као Лугош, Карансебеш, Вршац, Липову, Чанад, Бечеј и др. Према карловачком миру (26. јан 1699. г.) крај између Мориша, Тисе и Дунава имао је остати Порти, али свака странка задржава она места, у чијем се поседу она у то доба налазила. Према овоме Турцима би морао припасти само незнатан део земљишта око Темишвара. Но у том уговору налазило се и још нешто, што је било врло ominозно по тај крај, наиме, сви градови на том земљишту осим Темишвара имали су се порушити.[1] Како су споменуте градове наши морали на брзо да поруше, нису се, наравно, могли ни одржати тамо и Турци се без по муке рашире по свему Банату, чему је био добро дошао и Ракоцијев устанак. Чим је био порушен Вршац, владика Спиридон пресели се оданде у Карансебеш те је ситурно неко време водио бригу о тамошњим Србима и Румунима који су тада већ били без јерархије. Шта је с њима после било и докле је живео, није нам познато, пошто је и Карансебеш потпао набрзо под Турке, па је на тај начин тај крај всћим дѣлом дошао под јурисдикцију српског пећског патријарха као и пред тим; куда је потпао источни, румунски крај, не знамо. Он је морао потпасти под римничког румунског епископа, а може бити да је тада сав Банат дошао под јурисдикцију пећскога патријарха. Дали је он оставио Штибицу на том положају и даље или га из обзира према Порти није смео признати, те поставио другога, није нам познато; знамо само толико да је 1716. год. приликом освојења Баната ту катедру (вршачко-карансебешку) држао владика Мојсије Станојевић.[2] Слично томе било је и са темишварском епархијом. Са карловачким миром остао је Исаији Ђаковићу по свој прилици само онај део који је лежао на север од Мориша заједно са манастиром Ходошем, а на други део, који је остао под Турцима, поставио је српски пећски

[1] Böhm Délmagyarország történelme, I, 324. 325. Schwicker, Gesch. d. Tem. Banat, стр. 267.

[2] Milleker (verseczi püspökség multja стр. 6. 7.) само се домишља томе, но он доиста био тај, пошто је постављен за вршачког владику још 21. дец. 1713. г.

патријарх новога епископа. Приликом освојења Темишвара био је епископ темишварски Јоаникије Владисављевић, који је том приликом учинио знатних услуга царској војсци.[1] Нема сумње да су темишварски епископи пригрлили Румуне који су живели на истоку од њих. По ослобођењу Баната то је стање тако и остало. У то доба потпао је и северни део Србије (као и Мала Влашка) под Аустрију. У конфирмационој дипломи, издатој београдском архиепископу и митрополиту 10. септембра 1718. не само да је он признат архиепископом православног *илирског или расцијанског народа* независним од карловачкога, него се и „верном и драгом *илирском народу*“ дарују сва права и повластице, које уживају православни у осталим царским наследним земљама.[4] Са т. зв. „Extensionspatent“-ом од 16. новембра 1720. г. потпао је Банат под јурисдикцију београдскога митрополита, те су и на исти протегнуте српске привилегије са том разликом, што се митрополиту одузимали световна јурисдикција.[2] Год. 1731. спојене су београдска и карловачка митрополија. Примивши Румуне у источном Банату под своје окриље дали су им Срби у исти мах прилику да уживају и благодети српских привилегија, и ако бечка влада то није никако хтела да призна и уживаоцима привилегија сматрала је увек само Србе и то је истицала. Па ипак је она у пракси то трпела, односно у то време није предузимала никаквих корака за то, да учини какво било друкчије расположење у црквеном погледу, а то свакако мора нешто значити. Да бечка влада није мислила протезати српске привилегије на Румуне, о томе не може бити спора, као што ће се то видети из даљег разлагања; међутим она је у Банату ћутке допустила, да они дођу под власт српских епископа и да ступе у уживање привилегијалних права, датих српском народу. Ми мислимо, да је томе био разлог, што је у то доба Румуна у Банату у крајевима, у којима су они од пређе живели, било мало. Због силних ратова број становништва у Банату био је уопће врло мали, те према томе влада може бити није сматрала за вредно, да ствара трзавице и међу Србима и међу Румунима у Банату; или је, што је још веројетније, узимала, да Срби живе у Банату у претежно већем броју те Румуне због мањег броја није хтела ни да узима у обзир. А да је тако, као да су били у малом броју, види се и из овога. Пожаревачки мир донео је Аустрији поред Баната и Србије још и Малу Влашку, која је имала свог румунског епископа са седиштем у Римнику, који је дотле стојао под влашћу угровлашког митрополита. Пошто државна власт није хтела да одржи и на даље ту зависност, на време, *до другог расположења*, подложила је римничког епископа под архиепископа београдског у времену између 1720.—1726. год.[3] *Да је*

[1] Bárány, Temesvármegye emléke стр. 158. и други.

[2] Исти, стр. 14 и даље.

[3] То се види из потврдне дипломе епископу римничком

бечки двор водио рачуна о Румунима у Банату, он би их био ставио под црквену јурисдикцију румунског римничког епископа, пошто за то није било никакве сметње ни с политичкога ни с географскога ни са црквенога гледишта. Међутим је Беч водио рачуна о Румунима римничке епархије, као што се види из мало пре реченога, и имао је неку намеру која нам није на сигурно позната. Лако је могуће да је та намера нашла израза у представци, коју су послали римнички владика и свештенство 29. новембра 1719. год. ердељском земаљском команданту грофу Валису.[2] У њој они моле, да се римнички епископ не посвећује од београдскога архиепископа као нижега (!) већ непосредно од цариградског патријарха, и да се у опће не потчињава њему, него да је самосталан.[3] Из те представке видимо у исти мах и то, да римнички епископ не даје никаква израза претензији на источни Банат, иако би то са канонскога становништва било сасвим оправдано, пошто је тај крај све до 1700. год. потпадао, под ердељског румунског епископа, који је опет стојао под јурисдикцијом угровлашкога митрополита као и римнички епископ. Како је у то доба ердељске епархије нестало, а римничка потпала поду Аустрију, он је био природан наследник оних румунских крајева, чији су верни остали у православној вери. Но он, као што се види, није ни покушавао да оствари то своје право. И тако су Румуни у Банату дошли олако у окриље стриске цркве у Угарској.

У околини Великога Варада т. ј. у бихарској жупанији отпочео је рад на унији одмах после ослобођења од Турака упоредо са радом у Ердељу Римокатолички епископ Бенковић ишао је у свему на руку ердељским мисионарима Барањајију и Хевењешију и то са лепим успехом. То му је у толико лакше ишло, што је и сам први и последњи српски владика у Великом Вараду Јефрем Бањанин на брзо прешао на унију те га је патријарх Арсеније морао оданде уклонити и послати у Стару Србију, где је као покојник у манастиру Павлици дуго живео.[4] После тога та епархија није више ни попуњавана, зашто, није нам познато на сигурно, али свакако су ту од одлучнога значаја били интереси уније. После Ракоцијева устанка престала је и потреба попуњавања, пошто је у том крају нестало Срба. Према томе рад на унији није наилазио на веће сметње. Но сав тај успех уништио је Ракоцијев устанак, али се наскоро после тога опет почело живо радити на унији.[5]

Стефану од 15. окт. 1726. год. B. Schwicker, Die Vereinigung der serb. Mitropolien, стр. 143. Cf, Рад М Грујића, Прилози историји односаја наших с Румунима у Српском Сиону за г. 1906. стр. 70.

[2] Р. М. Грујић држи да је ово било упућено на Кенигсега који је у то доба био ерд. гувернер. В. „С. Сион" 1906. стр. 68.

[3] Schwicker, Die Vereinigung, стр. 139.—142.

[4] О њему в. опширније у чланку проте Д. Руварца „Владика јагарски Јефром Бањанин" (Српски Сион за 1904. г. стр. 65. и даље. Био је у животу још 1815. год.)

[5] Binyitay, Biharvármegye oláhjai s a vallás-unió, стр. 35. и даље.

Незадовољници су пак били упућени на српског арадског епископа, као и Румуни у арадској и зарандској жупанији. У ово доба био је арадски епископ Јоаникије Мартиновић (1710.—1720.) који није ништа предузимао против уније, пошто је и сам био потајан унијат.[1] Друкчији је био Висентије Јовановић (1728.—1731.). Он је за кратко време, већ прве своје године, обратио у православље 178 свештеника румунских. Но усиљени рад римокатоличкога епископа Форгача поправи изгубљено; разуме се да је то изведено на разне насилне начине, а последица тога била је оштра борба између великовар. рмк. и арадских православних епископа, који су узимали Румуне у заштиту. Последица тога била је, да је Марија Терезија наредила 1754. год. истрагу, која је трајала скоро две године. Резултат истраге био је, да се од 8667 породичних старешина изјаснило за унију њих 255.[2] Иста комисија изради и правилник, по коме се имају православни оделити од унијата. У њему се ишло на руку унијатима, пошто је по њему већина храмова имала остати у рукама унијата. То је највише и допринело, да се број унијата брзо знатно помножио.[3] Православни пак потпали су под српског арадског епископа.

У Ердељу је дуго тек тињала потајна борба православних против уније. Кад се већ видело, да се много незнатнији број свештеника и интелигенције неда никако склонити на унију (прост народ слабо је и знао за њу), остави их власт на миру. Њихове потребе задовољавао је римнички румунски епископ. То се знало и трпело. Но после некога времена наступи врење међу Румунима у Ердељу. Ево какав је био томе повод. Пакрачки калуђер Висарион, родом из Мајдана у Босни, радо је путовао, те је обишао разна света места на Истоку и тамо се научио правој побожности и прилично се упутио у мисионарство. Почетком 1742. год. науми да опет оде на Исток и патријарх Арсеније Јованових изда му препоручно писмо(salvus conductus) и том приликом му препоручи да оде међу ердељске Румуне. Висаарион дође у околину Липове на ердељској граници. Ту, на једном брдашцу, подигне дрвени крст и својим побожним животом и проповеђу почне скупљати силан свет око себе. Проповед његова била је од огромнога утиска на прости румунски народ и овај се великим делом одрече уније. Једном речи у Ердељу наступи велико комешање. Истина Висариона је власт брзо бацила у тамницу, али врење се није могло зауставити.[4] Молбе ердељских православних Румуна српском патријарху,

[1] Nilles Symbolae, стр. 604. По њему је Јоаникије примио унију 1713. год. у великоварадској градској капели, а папина апсолуција издана му је 27. маја 1715. преко острогонског примаса. Мисионар Павле Ласло вели за њ clankularie unitus. B. Bunyitay, l. c. стр. 46.

[2] Bunyitay стр. 70.

[3] Ibid. стр. 73. и даље. Г. 1675. било је већ 94 унијатске парохије са преко 100 свештеника.

[4] Опширније о томе в. Јапозо о. с. 1, 703. и даље. Р. Грујић, Прилози историји односаја наших са Румунима у XVIII. в. (Српски Сион 1906. стр. 19—21.).

да их узме под своје окриље, учесташе и, као што је још српски црквени сабор 1732. г. у заман тражио, да се привилагије дате српском народу протегну и на православне Румуне у Угарској,[1] тако је и овом приликом био позван и учествовао је на сабору од 1744. г. и један духовни изасланик из Ердеља.[2] И на саборима од 1748. и 1749. г. била су по два изасланика из Ердеља, иако је објављивање сабора било изрично забрањено за Ердељ,[3] но после тога влада није више дозволила да се тако шта понови, а о припојењу ердељских правосл. Румуна није хтела ни да чује. *У колико је превидела припојење осталих Румуна у Угарској због њихова незнатног броја у почетку XVIII. в., у толико више није хтела да дозволи то и ердељским Румунима, који су тада у Ердељу већ живели у густим гомилама, у чему ју је нарочито руководило и то, што је Румуне сматрала много погоднијима за ширење уније међу њима него Србе.*[4]

Међутим трзавице у Ердељу добијале су све опаснији облик и бечки двор nolens volens мораде се одлучити на извесне кораке, да умири узрујане духове у Ердељу. И тако 1759. г. царица Марија Терезија подложи православне будимском владици Дионисију Новаковићу[5] али уз ограду, да у том делокругу не зависи од карловачког српског архиепископа. И то је стање остало, ма да је и срп. нар. сабор 1769. г. тражио припојење ерд. Румуна, до 1783. год. Те године (30. септ.) изда цар Јосиф II одлуку, којом се установљава румунска православна епархија у Ердељу. Та епархија има пак потпадати под српског карловачког архиепископа али само in dogmaticis et pure spiritalibus.[6]

Ето, такова је била судбина православних Румуна у Угарској. Румуни изван Ердеља ступили су у заједницу са Србима те у уживање српских привилегија, а они у Ердељу, покрај све добре воље од стране српске цркве, не могоше постићи исто што и остала браћа. На који су пак начин угарски Румуни дошли у заједницу са Србима, види се из наведенога. *Та заједница није склопљена уговорним путем између двају равноправних и подједнаких чинилаца*, јер тек у такој прилици имали би и једни и други и подједнака права на све, па, дакле, и на црквени иметак. Но овде није тако било. Српска црква на земљишту Угарске краљевине постојала је још од XV. в., у XVI. и XVII. в. имала је своју потпуну организацију, *а у току такога срећеног живота за више од два века створила је и разноврсне културне, религиозне и друге установе.* Она се налазила у таком

[1] Српски Сион 1905. г. стр. 690.

[2] Schwicker, Die Vereinigung der serbischen Metropolien, стр. 125.

[3] Ibid. Одлука илирске дв. депутације од 7. јануара 1748. и 9. маја 1749. г.

[4] Ibid. стр. 119.

[5] Schwicker, Gesch. d. Serben in Ungarn, стр. 753. Српски Сион 1906. стр. 48.

[6] Schwicker, l. c., стр 355.

стању, не стојећи ни у каквим додирима са румунском православном црквом у Угарској, кад је 1690. г. наступила велика српска сеоба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем, *која је само допринела благостању српске цркве у Угарској* било да узмемо у обзир карактер саме сеобе,[1] било повластице, које су тада српски народ и српска црква добили. Зато су они и били у стању, да на брзо загладе оне страшне трагове, које Турци оставише у овим крајевима у дуготрајном рату за ослобођење (1683 — 1698.), да толике порушене и попаљене цркве и манастире делом изидају изнова, а делом оправе и доведу у пређашње стање и допуне све потребне утвари и друге ствари. Зато су они били у стању то исто да учине и после рата 1716/1717. г. као и после каснијих ратова са Турцима, и умеће да створе и заведу у својој цркви благостање и леп ред.

Упоредо са српском црквом у Угарској у XVI. и XVII. веку постојала је и румунска засебна црква све до 1700. год. Па шта видимо код ње данас из тога доба? Може се рећи слободно, не видимо ни једне очуване културно-црквене тековине из тога доба. Што има неколико лепих храмова из тога доба, то нису њихове тековине из тога времена, него су то видљиви трагови некадање српске прошлости у крајевима, у којима су некад они живели, а у којима живе данас Румуни. То су дакле, њихове тековине из каснијега доба и то тековине не о свом трошку већ о српском. Румуни кажу, да су у XVI. и XVII. веку имали и својих манастира у Ердељу и источном Банату. Допуштамо донекле и то, т. ј. да су имали неколико мањих манастира у Ердељу, што се пак тиче источнога Баната, држимо да смо у пуном праву да сумњамо у њихове тврдње као ничим не доказане, као у такове, где се они позивају или на предање из познијега доба, или где се просто домишљају без икакве стварне основе. Тако је Шагуна поред све добре воље могао да наброји свега шест румунскнх манастира који су постојали у XVII. и XVIII. веку, али без икаквих доказа. Па и у тих шест урачунао је он несумњиво два српска манастира, који су као *српски* постојали све до 1777. и као *такови* царском резолуцијом укинути, а иметак њихов предан српским манастирима Св. Ђурђу и Месићу. То су Партош и Шемљуг, који су *основани на добру српских деспота* (Érd-Somlyó град и припадности му). Српски карактер тих као и осталих манастира утврдила је комисија, која је на челу са генералом Матезном 1775. год. извршила опис појединих манастира, а због тога је државна власт приликом решавања о укидању неких манастира тражила мишљење и пристанак синода овдашње српске цркве и равнала се према истоме. У тим конскрипционим списима наведено је све што се односи на постанак и прошлост банат-

[1] Szentkláray, Száz év Délmagyarország ujabb történetéből. I стр. 101. „A Szerbek fölfegyverkezve, egyházi és világi hatóságaikkal kincseikkel s megmenthető ingóságaikkal vonultak be hazánkba, az 1690-dik év nyarán.

ских српских манастира те и на њихов српски карактер.[1] За манастире код Варадије и Чиклове не наводи никаквих доказа; могли су, дакле, лако бити обичне цркве, а може бити и развалине римокатоличких цркава и манастира. О остала два говори он чисто на основу причања („es geht die Sage“).[2] Али ни један од њихових манастира уопће није остао до данас, да сведочи о њиховој бољој прошлости, ни један у току XVIII. и XIX. века нису они нашли за вредно да реставрирају и украсе. Но за то је потребан пијетет према цркви и старини, а за то треба и новаца.[3] . . . У каквом су се пак стању налазиле румунске цркве у почетку XVIII. в. види се по стању у бихарском крају, како га је опртао каноник Буњитаји и које смо навели раније. Међутим Срби су скоро сав XVIII. в. провели у обнављању и украшавању својих цркава и манастира не само у Банату, већ у свима крајевима Угарске.

Српска црква са доласком Румуна није добила ништа у материјалном погледу, него је била принуђавана и да троши на њих, да им помаже. То су морали чинити свакако у борби са унијом, јер се и ова тим средством служила. Тако на пр. она свечана литија по Великом Вараду 1728. год., коју је обавио арадски владика Винћентије Јовановић са силним свештенством у свечаним одеждама, и која је учинила такав утисак, да је оставила трајан спомен, а одежде румунских тадашњих свештеника нису биле таке да су могле изазвати дивљење, — свакако је стала за њега доста трошка. Истина, они су доприносили издржавању епископа арадског, темишварског и вршачког, но то су чинили и Срби, а са примањем Румуна, повећали су се и епископски издаци. Како се пак тај принос укупљао код Румуна, показују нам спискови који се чувају у епарх. архивама, а показује нам најочигледније материјално стање арадског епископа. У његовој епархији било је мало Срба, а огромна већина били су Румуни. 1846./7. год., на пр., било је у тој епархији 542 парохије са 324.689 душа,[4] пак ипак епископ није могао да излази на крај, те су га морали испомагати бачки епископи. Сасвим би друго нешто било и могли би они имати оправданих претензија, да је њихова православна црква пре примања уније са свим црквеним иметком, ако га је и у колико га је било, на основу датих Арсенију Чарнојевићу привилегија ступила у заједницу са српском црквом у Угарској; онда нам њихова потраживања не би изгледала чудновата и толико неоправдана, како

[1] Чувају се у будимпештанској државној архиви (Illyrica).

[2] Schaguna, Geschichte der griechisch-orient. Kirche in Oestreich. Стр. 172. 173.

[3] Шаруна (Geschichte der griechisch orientalischen Kirche in Oestreich, Hermannstadt. 1862. стр. 169. 170.) пребацује српској епархији што се 1777. год., кад је влада укинула многе манастире, није бринула да очува румунске манастире у Банату већ само српске или које је посрбила. Та је тврдња неоснована као што ће се даље видети.

[4] Reesch de Levald, Schematismus ecclesiasticus cleri orient, ecclesiae pro anno 1846./7. Budae, стр. 60.

пак тај прелаз у нашу цркву није извршен на тај начин, њихово потраживање не можемо друкчије и блаже обележити. Но о томе ће у своје време бити још говора, а овде ћемо да наставимо питање о природи њихова прелаза у нашу цркву.

Кад је извршен прелаз угарских Румуна на унију, те онај део румунскога народа, који не хтеде да прими унију, остао без својих пастира и духовне поглавице као и код Русина, по канонском праву наше православне цркве имали су сви такови потпасти под јурисдикцију цркве која је постојала, а постојала је једино српска православна црква, којој су се они и обраћали за помоћ. Свестан својих дужности већ и сам патријарх Арсеније Чарнојевић није остао глух према молбама и вапајима румунским и русинским, гледао је, да им колико толико помогне, али су му у томе власти правиле велике сметње. У представци, коју је поднео новом цару Јосифу 24. јунија 1706 и коју је недавно публиковао др. Ј. Радонић, патријарх се јако жали због тога и тражи да му се призна то право и прошири његов духовни делокруг, а видљивога израза том свом праву даје у потпису називајући себе патријархом Срба, Русина и Румуна (Arsenius Csernoevics, Archiepiscopus et Patriarcha Rascianorum, Ruthenorum et Valachorum).[1] Представка ова, међу осталим, била је дата на мишљење кардиналу Колонићу, који наравно није могао дати пристанак на тако проширење патријархове јурисдикције и у Јосифовој потврди српских привилегија од 7. августа као и у издању преко угарске дворске канцеларије од 29. септембра 1706. године нема ни спомена о горњем Чарнојевићеву захтеву, него се у њој говори само о повластицама *српскога* народа и *српскога* патријарха архиепископа, те је према томе и титула српских архиепископа остала за дуже времена пређашња т. ј. они се потписиваху као архиепископи српскога народа. Тек је Исаија Антоновић од 2. септ. 1748. год почео да се потписује као архиепископ „и Валахијскога народа", па тако после њега Павле Ненадовић и други, али та је титула била приватне природе и државна је власт није признавала нити је тако титулисала наше архиепископе. Она је њих знала и признавала као *српске* архиепископе те као духовне поглавице само српскога народа, дакле, његову јурисдикцију над Румунима није признавала. Примера ради позваћемо се овде на документат из каснијега времена, на потврдну диплому за изабранога од српскога сабора митрополита и архиепископа Јована Ђорђевића од 21. октобра 1769. године. У њој се говори једино о српском народу и о његовим привилегијама, о Ђорђевићевим претходницима Вићентију Поповићу и Павлу Ненадовићу као архиепископима и митрополитима српскога народа, а на крају царица заповеда свима и световнима и црквеним члановима, Србима православне вере, да Јована Ђорђевића „у будуће

[1] Летопис Матице Српске 1904. г. Књ. 223. 224. стр. 212.—220.

сматрају, држе и признају" „за истинитога и несумњивога источне цркве грчкога закона илирскога или српскога народа архиепископа и митрополита карловачкога" и да су му дужни одавати потребну покорност, част и поштовање.[1]

Тако је стање трајало све дотле, док српској цркви није државна власт 1783. и 1786. потчинила само у духовним стварима буковинску и ердељску епархију. Од тога времена стекли су карловачки архиепископи право да у своју титулу унесу и румунски („Валахійскій") народ.

Румуни, као што се види из горњег кратког историјата, нису, дакле, прешли к нама *као народ и организована црква* те разуме се не путем каквог владарског акта или црквено-народнога уговора, зашто ни њихово име као *народ* нигде не долази у заједници, него као појединци, као незнатније дружине, које су остале без своје црквене власти, као стадо без својих пастира *и то сукцесивно* и т. р. Ћутке и као такови као Срби ступили су у уживање српских привилегија. У почетку њихов број није био велик, као што смо видели, те их због тога бечка влада није ни узимала у обзир, а које где као да није у почетку ни знала за њих. Оставши без пастира те без духовне утехе они се са највећом понизношћу и дирљивим молбама обраћали нашој цркви, да им пружи бар неке најпотребније утехе, да их узме под своју заштиту и побрине за њихово спасење. Онда они нису имали још никаквих претензија, него су писали: „О томе жалимо и плачемо ми Власи који смо у Ердељу и који се трудимо да држимо источни закон и од толиких кажњавања не знамо шта да чинимо, о чему да пишемо, јер не можемо све ни написати"...,[2] или: „молимо и плачемо срдачно са сузама ми Власи из земље Ердељске... но молимо и опет молимо високопреосвећенога г. архиепископа... да се даде архијерej нам из Карловаца грчкога закона, да престану унијатски попови да нас глобе и вежу... да учините милост... јер пропадамо и телесно и душевно...,"[3] или: „Тешко је без суза исказати, у каквим смо све невољама били и у каквима смо сад тако, да нам је сам живот наш једина брига, једина неиздржљива и неподношљива патња и јадиковање због жалоснога и невољама пунога јарма..."[4] Српска црква није могла као такова остати глуха према тим очајним вапајима и она је почела да прима, да теши и да води материнску бригу о том испочетка бројно незнатном, без пастира осталом и раштрканом стаду, држећи се заповести Спаситељеве, да треба и странце у дом уводити и не слутећи шта ће је после задесити од тих толико понизних туђица, али опак за то ревно пазила, да се тиме не окрњи српски карактер, нашто је исто тако, а можда још и више, будно пазила и бечка влада и наглашавала то сваком приликом.

[1] Српски Сион 1905. год. стр. 21. и 22.
[2] Срп. Сион 1906. г. стр. 196.
[3] Ibid. стр. 232. 233.
[4] Исто, стр. 235.

Тако у потврди привилегија Јосифа I. од 7. авг. 1706. г. узимају се у обзир изврсне заслуге патријарха и архиепископа Арсенија Чарнојевића **као и илирскога или расцијанскога племена или народа** (totius Gentis et Populi **Illyrici sive Rasciani**).[1] Овде, као што видимо, поред назива „Rasciani" долази и назив „Illyri" у истом значењу, као што то показује веза „sive". Један и други дакле означавају Србе. Овај нови назив у скором времену ће потиснути име „Rascianus" у актима из Беча, дочим ће Угарска у својим званичним списима остати доследна и употребљавати име, које су од вајкада Мађари употребљавали.

Године 1713. потврди цар Карло VI. (као угарски краљ Карло III) 2. августа преко тајне, а 8. октобра преко угарске дворске канцеларије српске привилегије према представци коју је поднео архиепископ и митрополит Вићентије Поповић *како у своје тако и у име свега расцијанскога племена и српскога* (србијанскога) *народа* (totiuspue praememoratae *gentis Rascianae populique serviani* supplicatione . . . и даље: ac pro repetito metropolita et archiepiscopo Vincentio Popovich, *genteque* seu populo Rasciano graeci ritus gratiose et pariformiter confirmavimus, immo approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus . . .).[2] Но пошто су у овој потврди у знатној мери задржана „права других"[3] Срби се узнемире, те на поновну представку изда Карло VI. 10. априла 1715. заштитно писмо, у ком се митрополит назива *расцијанским* (Rascianorum), а српски народ на више места *„gens Illyrica seu Rasciana"* или *„Illyrica seu Rasciana Natio"*.[4] То исто видимо у царском разјашњењу (Declaratorium) од јануара 1729., у декрету од 1732. и у рескрипту од 21. септ. 1734.,[5] особито пак у потврди српских привилегија које је издала Марија Терезија 1743. г. 24. априла преко дворског ратног савета и 18. маја преко угарске дворске канцеларије, нарочито кад испоредимо у њој и доведемо у свезу Леополдове привилегије и касније потврде.[6] У уводу се говори, да је патријарх *и архиепископ и митрополит Срба, који станују у крајевима подвласним царици, како у своје тако и у име свега расцијанскога племена и народа*, (Quod fidelis noster venerabilis Arsenius Joannovich orientalis ecclesiae graeci ritus patriarcha[7] et *Rascianorum in terris et ditionibus nostris commorantium metropolita et archiepiscopus, tam suo quam et totius gentis populique Rasciani* praefati nominibus ac in personis exhibuerit et praesentaverit nobis . . . . . .) Даље се у њој на-

[1] Coernig, Ethnographie, III, Beilagen, стр. 72. Cf. Szalay o. c. стр. 42.

[2] Szalay, o. c., стр. 139. 140.

[3] Schwicker, Pol. Gesch. der Serben in Ungarn, стр. 54.

[4] Овај протекционал у целини в. Czoernig, Ethnographie III, Beilage, стр. 73.

[5] В. опширније о њима код Швикера (Polit. Gesch. der, Serben in Ungarn) стр. 58. и даље. Те списе наводи он у изводу. Оригинали се налазе у карл. митроп. архиви.

[6] Штампана је у целини код Салајија (A szerb telepek jogviszonya az államhoz) на стр. 122.—143.

[7] Овај се наслов оснива на претензијама Арсенија Јовановића као дотадањега предстојника пећске патријаршије.

воде како Леополдове привилегије тако и потврде Јосифа II. и Карла VI., у којима се Срби називају час *Rasciani*, час *Serviani* а час опет *Illyri*, затим царица све то потврђује од речи до речи (de verbo ad verbum . . . praedeclarata authoritate nostra regia approbavibus, roboravimus, ratificavimus, ac pro repetito patriarcha, metropolita et archiepiscopo Arsenio Joannovich, *genteque seu populo Rasciano* graeci ritus gratiose et conformiter confirmavimus, imo approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus . . .) на све време, догод *српски народ* остане веран аустријском двору (*gens haec Rasciana et Serviana* in illibata erga nos augustamque domum nostram Austriacam fide ac devotione perseveraverit). Ради проглашења те конфирмације дозвољено је био држање *српскога народнога сабора* (Raitzisch. National-Congress) у 1744. год.[1] Но како ни овом потврдом нису биле задовољене тежње српскога народа, састави овај сабор и преда комесарима „гравамина" српскога народа у 25 тачака, у којима, међу осталим, тражи и инартикулисање српских привилегија у угарском земаљском сабору као и да царица ради штићења и одбране српскога народа и његових привилегија постави једнога или два министра који ће имати да врше чисто послове које се тичу српскога народа.[2] Царица нађе да је овај захтев оправдан и да је одиста потребно основати тако тело, које ће имати да се бави једино о пословима који се тичу српскога народа у толико више што, по њезину мишљењу, уг. дв. канцеларија Србе притешњава, а дв. ратни савет их опет фаворизира.[3] И тако се у сми лу саборског захтева установи „*илирска дворска комисија*" (1745 г.), која је имала у свом ресору чисто српске ствари.[4] Наскоро, кроз две године, прошири се знатно делокруг те комисије, односно њу замени са свим самостално тело „ *Hofdeputation in Transytvanicis, Banaticis et Illyricis*" (5. авг. 1747.), које је по положају било изједначено са другим сличним телима, са разним дворским канцеларијама и које се обично називало илирском дворском депутацијом (Illyrische Hofdeputation)[5] и која је постојала све до 1777. г. Као што се већ и из последњег назива види, а то потврђује и рад исте, у делокруг њен спадало је у главном *све што се тиче српскога народа и српске православне цркве*, остали послови пак били су њој само *додани*, дакле и оно што се

[1] Schwicker, Polit. Gesch. der Serben in Ungarn стр. 84.

[2] Ibid. стр. 84—86.

[3] B. Schwicker, Polit. Gesch. d. Serben стр. 102. и даље. У резолуцији, коју је царица написала својом руком 1745. г. вели се: „Meine Intention ware wie dise Co'on zusammen gesezt, zwey Stücke, nehmlich der sowohl vereienten nation ihre Privilegien, welche von meinen Voreltern selbergegeben, fest zu Manuteniren, und heilig zu halten, wieder alles was vileicht das Land od Königreich nach und nach über selbe gewinnen könte wohl verstanden aber nur was von alten zeiten herkommens und billig ist, nicht Vergrösserung oder mehr Explicationen und dieses ist die anderte Ursach, warumen selbe (sc. die serbische Nation) separiret, weilen bey einer stelle zuviel gedruckt, bey der andern aber zu vill favor gefunden; auf diese principia ist zu arbeiten und ist die base".

[4] Schwicker, o. c., стр. 102.

[5] Исти, о. с, стр 108—110.

односило и на *православне Румуне у Ердељу*, јер је то било и најприродније, пошто је њен главни делокруг и обухватао послове *православне* српске цркве. Према томе на кривом су путу они који мисле да је бечки двор под називом „Илири“ подразумевао и православне Румуне, јер се тако мишљење могло створити и створило се једино због такога проширенога делокруга илирске дворске канцеларије, као што нам то и иначе потврђују званични списи из каснијих времена, који увек тачно разликују назив Illyri од назива Wallachi, а то су чинили касније и сами Румуни у својим поднесцима, о чему ће још бити говора.

Српски народ назива се и даље (у другој половини XVIII. в. као и у првој половини XIX. в.) час расцијанским (код угарских власти) час илирским (код бечких). Први илирски регуламенат од 1770. г., који је имао да послужи као регуламенат за српско несједињено свештенство и народ,[1] звао се constitutiones nationis *Illyricae*. У њему се говори о *илирском народу, која се милостиво оставља у уживању привилегија* које му је царица, као и преци њени, даровала итд.[2] Од тога рескрипта начињен је извод и овај се имао штампати *на латинском и илирском* (српском) *језику* као што је и учињено.[3] Исто тако *за српски народ издати су други регуламенат* (1777.) и *декларација* (1779.). Кад је Јосиф II. основао румунску православну епископију у Ердељу у резолуцији од 8. децембра 1786. г. потчинио ју је (као и буковинску) под власт карловачког митополита *in dogmaticis et pure spiritualibus* са оградом, *да се одавле никако не може изводити, као да тиме православни у Ердељу уживају привилегије њихових једноверaца, илирскога народа у Угарској.*[4]

Кад је ступио на владу Леополд II. (1790. г.) и сазвао угарски државни сабор, покрену се и Срби, као и други народи угарске, подстакнути новим идејама из Француске као и судбином њихове браће на југу, да постигну једаред равноправност и признање. Већ 22. марта поднесе митрополит Мојсије Путник представку цару, у којој је тражио, да њега и неке подобније личности из православнога свештенства и *илирскога народа* позову на сабор. Упућен на сам сабор обрати се митрополит истом 2. јуније и наскоро се њему и епископима пошљу позивнице,[5] што је сабор касније и одобрио. Из аката из тога времена види се јасно, да је био у питању *српски народ и српска црква*. Тако већ сам цар Леополд II. у ручном писму од 15. јуније, упућеном на уг. дв. канцелара Палфија, наглашава, да се „затим на сабору има испитати, на који ће се начин у будућем илирски народ преко изабраних депутата заступати и њихови народни сабори држати“, нашто је Палфи одговорио, да „такозвани илирски на-

[1] Schwicker, o. c., стр. 268.

[2] В. о томе рескрипту опширније код Швикера o. c., стр. 267—291.

[3] Ibid, стр. 277. и даље.

[4] Ibid. стр. 355—356.

[5] Ibid. стр. 354. и даље. Szalay, o. c., стр. 7[illegible]. и даље.

род (Мађари га иначе називаху расцијанским) као народ нема у Угарској никакве политичке егзистенције", него је расејани српски народ заступљен преко дотичних жупанијских и градских заступника. Слично томе изражава се том приликом и угарски кардинал-примас.[1] Као што је познато питање о инартикулисању српскога народа и српске православне цркве вукло се месецима и решено је тек у марту 1791. г., кад је са XXVIII. зак. чл. инартикулисано право грађанства свих православних становника у Угарској (осим Ердеља).[2] И тако су Румуни у Угарској под окриљем српскога народа, живећи дотле под заштитом српских привилегија, постигли и ово добро, ради кога се српски народ борио скоро читав век.

Ми смо се овде, говорећи, о српском карактеру карловачке митрополије, обазирали само не, важније документе, иначе има безброј и других званичних аката, као што су на пр. сазиви српских народних сабора, потврде митрополита и епископа и др., који то наочигледно доказују и то не само у току XVIII., већ и XIX. в., али би то био сувишан и одвећ опсежан посао, а у исти мах и непотребан, пошто је, држимо, доста и онога што смо навели, јер то до 1865. год. није нико ни негирао, а сви историчари, са изузетком неких румунских, који су о том до данас писали, признавали су и признају ту цркву таком. Од румунских писаца то чини и некадањи румунски ердељски епископ, а затим први рум. митрополит барон Шагуна, који је за оснивање нове румунске митрополије у Угарској стекао грдних заслуга. У делу „Geschichte der griechisch-oricutalischen Kirche in Oestreich", штампаном у Сибињу 1862. године, дакле пре оснивања румунске митрополије у Угарској, у читавој другој глави (стр. 179.—224.) говори он *о цркви српскога народа* (Ueber die Lage der Kirche unter der serbischen Nation) у Угарској, *о српској митрополији и српским епископима*,[3] *о српским привилегијама*[4] *чије су окриље тражили и нашли Румуни у Банату*,[5] *и које су као привилегије српскога народа потврђене регуламентом од 1771. године*, *о српским народним саборима*,[6] *о српским народним школама*[7] и т. д.

Навешћемо најпосле и ово:

Год. 1864, сазван је као и дотле на темељу српских привилегија и по дојакошњем начину српски народни црквени сабор, и то као *изборни* (имао је да изабере патријарха). Као што су и пређе Срби допуштали Румунима, да као чланови *српске народне цркве* могу учествовати *у српским саборима*, тако је и за овај сабор било изабрано и неколико Ру-

[1] Schwicker, o. c., стр. 361.

[2] Опширније о томе: Szalay, A szerb telepek, стр. 75—107· Schwicker, o. c, стр. 362—391.

[3] Стр. 182. 183. 192.

[4] Стр. 191:—193.

[5] Стр. 193. Овде не износи ствар како треба тврдећи да је то учињено одмах чим су Срби дошли у Угарску под Арсенијем III.

[6] Стр. 202.—204.

[7] Стр. 217. и даље.

муна. Кад су они дошли у Карловце нису хтели да уђу у сабор, него су предали саборском комесару меморандум са молбом, да га поднесе Његову Величанству. У том меморандуму, који је прочитан у саборској седници пред сам избор патријарха, изјавили су, да *они у овај* илирски *дакле за њих страи сабор не могу ући ниши могу у избору српскога митрополита учествовати*, *него* да њима, бројно претежнијима од Срба ваља *своју народну румунску јерархију* тражити.[1]

Сад ће мо да се вратимо онамо, где смо прекинули говор о ступању Румуна у Угарској под окриље српске привилеговане цркве. Видели смо, како су они у првој половини XVIII. в. осим Ердеља били у маленом броју, како су се оставши без својих пастира смерно и понизно, са сузним очима, обраћали ради заштите и духовне утехе српској цркви и како су где — где ћутке и неприметно склонили се под српски кров. Видели смо даље, да огромна већина румунскога становништва, т. ј. они у Ердељу, није постигла потпуно оно за чим је тако жудно тежила, већ само делом: они су стављени под власт српске цркве само in dogmatiris et pure spiritualibus, мањина је пак постигла све и мирно се сунчала под српским привилегијама. Први нас се овде не тичу, пошто су остали у таком стању све до крејирања самосталне румунске цркве, у толико нас се пак више тичу сни изван Ердеља.

У прво време, док је српска црква имала пуне руке посла бранећи их од уније и др., као и док су били у мањем броју они су показивали признање и задовољство, били су мирни. Они су добро знали, да за све што су постигли треба да су благодарни српској цркви, те да они као малобројни и странци у српској цркви не могу имати никаквих својих националних претензија. Свештенство је код њих било већим делом српско од кога су се касније многи порумунили[2], богослужење се вршило на српскословенском, касније рускословенском језику, а на истом су они састављали и све своје молбе и жалбе, упућене својој црквеној власти. Једном речи, они су осећали било свесно било несвесно, да је њима место у Српској цркви као Србима, а не као Румунима.

Но времена се мењају, па и људи у њима. Тако је то трајало деценијама, док није наступило мање опасно од уније време, те се они умирили и уживели у благодети српске цркве. Међутим, као што смо видели, у те крајеве отпочело је од почетка XVIII. века све интензивније досељавање Румуна, које је било особито живо око половине тога века и касније, док је опет Срба у појединим крајевима почело да нестаје. Њихова места заузимају Румуни, а онде где је Срба сасвим нестало, и њихова црквена добра. Тако је у току XVIII. века на север од Мориша Срба скоро нестало и Ру-

[1] Мандић, Успомене из нашег црквено-народног живота II. Летопис Матице Српске 1899. г. Књ. 200. стр. 26.

[2] Márki, Aradvmegye tört. II, 741.

муни, намноживши се јако досељавањем, почеше да заборављају, да су они странци и дошљаци, и да се осећају да су они господари, те стадоше да бомбардују српску цркву са разним тужбама и жалбама. Слично томе догодило се и у земљама јужно од Мориша. И овде су се они досељавањем из године у годину снажили на штету Срба, које је особито сеоба у Русију у половини XVIII. в. прилично била разредила. То снажење било је тако интензивно, да су се још у првој половини XVIII. века почели да спуштају и у западни део Баната, у банатске равнице међу Србе тако, да су још у XVIII. века допрли где где чак и у потиске крајеве, те да полагано али сигурно потискују Србе, особито у XIX. веку. Но како овде ипак Срба није нестало као северно од Мориша, те тако су овде ипак у главном могли да одрже своја седишта нису Румуни могли постати тако агресивни као у арадској епархији. У овој епархији румунски покрет избио је врло рано и то у исто доба и код православних и код унијата. Код ових се та тежња показала одмах у почетку друге половине осамнаестога века, нарочито од 1765. године овамо. Тај је покрет ишао за тим да се оснује засебна, самостална према римокатоличком великоварадском епископу румунска унијатска црква[1]) и у томе је наскоро и успео (1777. год.)[2]) То исто видимо и у православној арадској епархији и тамошњи епископ у то доба Синесије Живановић принуђен је да им попушта, и од 17. јунија 1762. год. издаје он окружнице и на румунском језику;[3] исто тако богослужбене књиге не набавља из Русије него из Влашке.[4]) Наскоро после тога почињу они и да дају израза свом незадовољству према Србину-епископу, као што је на пр. владика Петар Петровић 1784. год. имао да поднесе разне увреде од њих.[5]) Од тога времена све јасније избија на површину тежња Румуна у арадској епархији, да овој што више саопће румунски карактер.

После смрти владике Авакумовића (1815.) покушају арадски Румуни да добију Румуна за епископа, и тога ради саставе и упуте за цара молбу, коју му 17. јулија 1816. године преда Мојсије Њикора (Moyses Nyikora) cleri et Populi Valahici Dioecesis Aradiensis Deputatus[6]). У тој тужби набрајају они силне неправде, које им се чине од српске цркве и које се већином најцрњим бојама сликају, а које су добрим делом једнострано изнесене и неистините. У смислу исте више *српско свештенство* (Clerus Rascianus) намерно смета румунском свештенству да дође до образовања, те да се румунско свештенство и народ неће никад издићи на виши ступањ културе, догод му буду на челу српски свештеници.[7])

[1] Bunyitay, A biharvmegye oláhjai s a vallás-unio, стр. 82.
[2] Исти, стр. 87.
[3] Márki, Aradmegye története, II, 416.
[4] Ibid. стр. 419.
[5] Jbid. стр. 741.
[6] У уг. држ. архиви (Cancel. Hung. Aulica) 1816, 26, 341. Non unit. No. 25.
[7] Занимљиво је, да они у овој тужби српски језик нази-

Примивши ту тужбу упути цар својеручним дописом од 1. августа 1816. год. грофа Ердедија, да ствар тачно испита и поднесе извештај у року од 4 месеца. Но истрага се окренула у недоглед. У току истраге затраже они тога ради, да би се могли лакше спремати румунски кандидати за епископе, а пошто они немају својих манастира, да се српски манастири Ходош, Бездин, Св. Ђурађ и Месић уступе њима у ту сврху т. ј. да постану румунски са румунским богослужбеним језиком, и угарска дворска канцеларија поднела је извештај и предлог тек 21. јулија 1821. год.[2]) Та се ствар одуговлачила још и после тога, но Румуни су ипак много постигли са том тужбом. За администрације пакрачког епископа Јосифа Путника отворена је (1822. г.) румунска Богословија у Араду. Избору епископа арадског могао је синод приступити тек 1829. године, при чему је био од владе стављен захтев, да кандидат треба да зна румунски језик. Тако буде изабран за арадског епископа Румун Нестор Јовановић († 1830.). 1835. опет Румун Герасим Рац, а 1853. Прокопије Иванчковић који је знао добро и румунски. Разуме се по себи, да се та дијецеза све више румунизовала. У арадској саборној цркви служило се једне недеље српски, друге румунски. 1847. г. реши црквена општина, да се у будуће у њој служи само румунски, а Србима се пак остави Текелијина црква. Тај закључак потврди исте године Фердинанд V., а 1848. год., ослањајући се на ту потврду, румунски заступници арадске жупаније већ улажу протест, што је Рајачић проглашен за патријарха свих православних и траже самосталну црквену и школску автономију.[3])

Од тога времена акција Румуна на излучењу из опсега српске цркве и оснивању самосталне румунске цркве под вођством спремнога и енергичнога румунскога ердељскога епископа Андреја Шагуне иде све живље и све бржим темпом, те је питање о томе постало предметом расправе синоду држаном 1864. године, у коме је изречен пристанак на оцепљење Румуна и оснивање самосталне румунске цркве. На основу синодскога решења изиђе 12. (24.) дец. 1864. царска резолуција, којом се Румуни издељују из српске цркве и оснива самостална румунска митрополија у Сибињу.[4] Но у вези са тим Румуни су потраживали извесни део иметка. То питање имало се расправити на сабору 1865., али се на њему

вају час *расцијанским*, а час опет *илирским*. Тако у 57. тачци читамо: „Valachus juvenis.... ordinem ecclesiasticum ambiens **linguae rascianicae** et Theologiae condiscendae causa Carlovcium profectus est... per quattuor annos spatium **linguam illyricam** ad perfectionem addiscens et theologica studia absolvens...“

[2] И овде се свуда тачно пази на разлику између: „Valachi“ и „Illyri“. Тако већ на рубруму: „...In merito Quaerelarum *Cleri et Populi non uniti Valachici* contra **Clerum** ejusdem Ritus **Illyrum** Dioecesis Aradiensis“... На стр. 9: „Cleri et Populi *Valachici* contra **Nationem Illyricam**“. А на стр. 10: contra ejusdem Ritus Clerum *Rascianum*.

[3] Márki, Aradvm. története II, 741. 742.

[4] Nikolau Popêa, Vecchia Metropolia ortodosa romana. Sibiniu 1870. стр. 295.

коначно није расправило, него се тај посао наставио у мешовитој делегацији 1871. год. а путем парнице траје и данас. Шта су све Румуни потраживали 1864 и 1865. год. и на основу каквих аргумената, као и како су умели и попуштати од својих неоправданих потраживања, види се из записника архијерејскога синода 1864. и сабора 1865. године као и споменице коју је тај сабор израдио.[1] Пошто се нас тиче само потраживање њихово у погледу манастира, нећемо се упуштати у остала питања, него ћемо обратити пажњу само на манастире на другом месту.

IX

Српски манастири у Банату у XVIII. и XIX. в.

У почетку XVIII. века од банатских манастира остао је под влашћу српске карловачке митрополије само Ходош, због тога што је тада Мориш текао јужно од њега, те је потпао под царску власт. Сав део епархије Исаије Ђаковића јужно од Мориша подпао је под Турке. Месић је пак исто тако наскоро потпао са другим српским манастирима у Банату као саставни део вршачке епархије под Турке, те под власт пећског српског патријарха као и до 1690. године. И тек са освојењем Темишвара 1716, и даљим срећним ратовањем ослобођен је и Тамишки Банат од Турака.

Као и у великом рату за ослобођење тако и у овом јако су пострадали скоро сви српски манастири у Банату. Иако немамо позитивних доказа за све што поједини манастири тада претрпели, опћи глас из тога доба који је у више прилика нашао израза и пред властима, које су тражиле од манастира званичне исправе, па да њима докажу своје право па посед који су уживали. Манастири су се непрекидно позивали на то, да је у ратовима све погубљено, попаљено и то су потврђивали и становници из околине, као и да су манастири већ одавна постојали. То је било доба кад су калуђери, који су се у рату већином били разбежали (а неки поубијани и одведени у ропство), вративши се на старо огњиште, имали пуне руке посла. Цркве су биле у многом оштећене било ватром било на други начин, манастирске зграде још више. Требало је све то где изиђивати, где покривати и у опће оправљати, а за то је требало времена и средстава. У помоћ манастирима долазили су добри и побожни хришћани, које за тим манастири из признања и благодарности уносише у своје поменике као ктиторе и добротворе, да се моле за спасење њихових душа. И ти велики добротвори, у колико су нам позната њихова имена, били су махом Срби. Тако на пр. манастир Бездин води као своје прве и највеће ктиторе пуковника поморишке границе Јов. Поповића Текелију и брата му Остоју.[2] Томе се није ни чудити, јер тада још у банатским ра-

[1] В. Летопис Матице Српске. Књ. III, стр 243. и даље Књ. 200, стр. 1. и даље.

[2] В. прилоге ман. Бездина.

вницама није било Румуна или их је било у врло незнатном, неприметном броју, јер су тек у то доба, као што вели и сам Шагуна, тек почели да се спуштају у плодне равнице. Уз то њих тада нису везивале још никакве тешње везе за српску цркву, а још мање за српске манастире, на које су затим све са већом завишћу погледали. Па и касније не видимо, да се код њих рађа и развија пијетат према тим српским светињама, јер кад год су манастири долазили у тешке материјалне прилике, те били принуђени да се обраћају побожним хришћанима за помоћ, у редовима оних, који се радо и вољно одазивају том позиву, *не видимо Румуне већ увек Србе*. То је пак јасан знак, да не само да их никад нису сматрали својима, него да нису имали никада никакве љубави ни пијетета према њима. Тако је 1766. год. у манастиру св. Ђурђу изидано читаво ћелијско здање на трошак побожних Срба, а ни један од Румуна, којих је у то доба у том крају већ било много, не нађе се побуђеним, да му прискочи у помоћ и да ступи у број његових ктитора. Но томе се није ни чудити. За тако што нису они показивали никакве наклоности, али где је требало делити, ту су они били први. Тако су они 1737. г. напали на манастир Св. Ђурђа да га попале и поробе.[1] Сличну појаву видимо и много касније. Тако је манастир Бездин 1787. год. имао великих неприлика због румунских разбојника, који су нападали на њега да га опљачкају, те је морао да тражи од крањ. дворске комисије војничку асистенцију, коју је и добио. У то доба налазио се у затвору у манастиру румунски поп Јон Поповић, те се на њега сумњало, да стоји у дослуху са разбојницима.[2]

Мислимо, да је то јасан доказ, *како су Румуни гледали на те српске светиње*, Такав одношај Румуна према манастирима разјашњива се њиховом суровошћу и непобожношћу, што је битна црта румунскога народа, као што смо раније видели. Овде ћемо још навести мишљење арадскога епископа Авакумовића, које је исказао у тужби својој 1787. год. У њој се он, наиме, жали, да се Румуни, који су под њега подложени, противе црквеном учењу, да по читаве године не воде никакву бригу о души својој, не исповедају се, не причешћују се и др., као и да се извлаче од поучавања и упућивања на морални живот.[3] Према томе говорити о каквом њихову ревновању према манастирима није умесно, нарочито кад се узме у обзир да су манастири у Банату од оснивања па даље непрекидно били српски.

Са 1716./1717. годином патње и невоље српских манастира у Банату нису се биле завршиле. Већина од њих они на југу, имали су да пропате још много у ратовима 1737—1739. и 1788—1790., када су били опет пљачкани и калуђери одвођени у робље... Тек од тога

[1] Bárány, Temesvármegye emléke стр. 185.

[2] В. прилоге из темишв. епарх. архиве.

[3] Márki, Aradvm. tört. II, 741.

доба почињу бан. манастири да уживају трајан мир и одмор. Дотле је пак било тако да их је, док су прекужили једну невољу и довели све у добар ред, сустизала опет нова невоља... Тако су манастири у Банату провели читав XVIII веку у зидању и оправљању својих зграда, у подизању и умножавању упропашћиванога у ратно доба покретнога иметка.

После ослобођења Баната од Турака налазило се у њему десет српских манастира (не урачунавајући овамо Ходош) и то: Бездин, св. Ђурађ, Партош, Шемљуг, Месић, Средиште, Златица, Кусић, Базјаш и Војловица. Сви ти манастири леже у равници, као што је то утврдио већ гроф Колер у трећој седници комисије, састављене из чланова дворског ратног савета, дворске коморе и илирске двор. депутације (3. маја — 22 априла 1776. г.), дакле у крајевима, у којима су Срби живели од XV. в. у великом броју и у којима Румуна није било. Под духовном влашћу темишварскога епископа стојали су Бездин, Св. Ђурађ, Партош и Војловица, а осталих шест под вршачким.

Привилегије цара Леополда I. од 21. авг. 1690. и 20. авг. 1691. као и она од 4. марта 1695. г., као што смо видели, потврђивале су српском народу и цркви све што је било дотле у њихову поседу у освојеним од Турака крајевима, и обухватале су чак и оно, што се још имало да се освоји. У освојене крајеве спадао је тада и добар део Баната (осим непосредне околине темишварске), дакле и један део банатских манастира, од којих је чак један Месић био одређен за седиште епископа (вршачкога). Но наскоро после тога дошао је сав Банат, а с њим и српски манастири под Турке. Са освојењем истога од Турака 1716/1717. г. протегнуте су привилегије српскога народа и на Србе у Банату, дакле и на тамошње манастире. Те су привилегије за тим у више прилика и потврђиване. У њима су пак одређено и јасно узети у обзир и манастири и њихова добра, као што се то лепо види из овога места привилегија од 21. авг. 1690. и 20. авг. 1691.: „Conferimus etiam et confirmamus, graeci ritus templa, monasteria, et ad haec spectantia, prouti etiam archiepiscopum et episcopos concernentia bona, qualiacunque illa sint“.[1]

Према томе српски карактер тих манастира одржан је тиме и у XVIII. и XIX. в. Но поред свега тога имали су ти манастири у више пута неприлика са властима. У више маха тражила је власт од појединих братстава, да докажу своје право на непокретно имање које су уживали, што је ове, разуме се, доводило у неприлику, пошто су све листине поиспропадале у дуготрајним ратовима, када калуђери нису увек били у стању ни да живот свој спасу. Па ипак су они у главном нашли пута и начина, да своја имања спасу позивајући се на привилегије, дате читавом српском народу, као и на старије људе из околине. Сем тога бивало је неприлика и због тадашње колонизационе политике, као на

[1] Czoernig, Ethnographie, III, Beilagen стр. 71.

пр. код Бездина, где су у Мунарп у два маха насељавали Немце, или код Ходоша, коме је из истога разлога одузет добар део земљишта и придодан општини Задорлаку, у коју су у то доба населили Немце. Исто тако имали су манастири неприлика и у погледу права, која су била скопчана са сваким властелинским добром, као и неприлике због пореза. Стога се почело помишљати на то, да сваки манастир за себе добије потврдну диплому, у чему су манастире помагале духовне власти и сабори. И тако су у половини XVIII. в. дошли до тих конфирмационих повеља скоро сви српски манастири изван Баната; овде је та ствар наилазила на велике тешкоће и од банатских манастира једини је могао Бездин да дође до исте, а једина заслуга за то припада тадашњем игуману његову Теодосију Веселиновићу, који је то израдио преко наклоњенога му барона Енгелсхофена (1748.). У тој повељи *истакнут је јасно и српски карактер манастира Бездина.*[1] Остали банатски манастири у то доба не могоше добити такове потврдне дипломе.

У другој половини XVIII. в. обрати највиша државна власт пажњу на српске манастире. 21. марта 1766. г. затражи илирска дворска депутација од митроп. Павла Ненадовића списак свих калуђера српских са тачним означењем места рођења и намештења, забрањујући при том држање калуђера странаца.[2] Наредне године наложи, да се попишу сви манастири карловачке митрополије. Тај попис извршио се 1771. г.[3] Главни циљ томе попису био је тај, да се изнађе начин, како да се укине бар неки део манастира, па да се тиме олакша ствар уније, као што се то јасно види из многобројних званичних аката у времену од 1772. до 1777. г., па шта више помишљало се и на укидање свију, но од тога се одустало из бојазни, да се не побуни српски народ, и решено је да се то изведе поступно и на неприметан начин. Осим тога превлађивало је у илир. двор. депутацији мишљење, да се манастирска добра одузму и продаду, а сваком манастиру издаје годишње извесна свота у новцу за издржавање.

Са пописом манастира, међутим, нису били горе задовољни, те се за то одреди специјална т. зв. локална комисија под председништвом подмаршала барона Матезна. Ова је комисија 1775. г. све банатске манастире, *тачно испитала и побележила све што се односило на прошлост манастира*, као и њихово тадашње материјално стање.[4] Свршивши свој посао поднела је комисија све списе илирској дв. депутацији, којој је било стављено у дужност, да их проучи и да поднесе своје предлоге нарочитој комисији, која је у ту сврху била састављена из чланова двор. ратног савета, двор. коморе и илирске двор. депутације. У првој седници ове комисије,

[1] В. о томе опширније у одељку, где је говор о ман. Бездину.

[2] Митроп. патр. архива у у Карловцима бр. 38. ех 1768. Cf. Р. Грујић, Прилошци историји срп. банат. манастира у другој половини XVIII. в. Ср. Карловци 1906. стр. 4.

[3] Ibid.

[4] Исти, стр. 11.

одржаној 14 (25.) априла 1776. г., прочитана је, међу осталим, и резолуција царице Марије Терезије на предлог илир. дв. депутације. У њој царица не одобрава, да се манастирске земље и остала добра продаду, него се има оставити сваком манастиру све оно што је и досад уживао; неће се више истраживати, по каквом праву манастири поседују и уживају односна земљишта, већ ће им се све то потврдити посебном царском одлуком. У овој ће пак бити предвиђено још и то, да ће се за случај припојења Баната Угарској издати свим тим манастирима донације и штатуције на сва та добра њихова.[1] У другој (1. маја — 20. априла) и трећој (3. маја — 22. априла) седници расправљало се о укидању неких манастира. У четвртој седници (4. (15.) маја) известио је председник, да је царица свима манастирима, па дакле и онима у Банату, потврдила њихове поседе (Realbesitz). Манастири, који имају специјалне привилегије на своје имање, остају са свим слободни, а који немају таквих, добијају и надаље права уживања истих (Realgenuss), али су дужни вршити и изврсне службе. Коначна одлука у погледу банатских манастира изложена је у царичину рескрипту од 16. јануара 1777. г.[2] Са тим је завршено питање о укидању неких банатских манастира. Које 1772. год., које ове укинути су у Банату манастири Кусић и Базијаш и придодати (још 1772.) Златици, Партош (спојен са ман. Св. Ђурђа), Средиште и Шемљуг са Месићем. Ово је спајање довршено у 1778. год., кад је 16. јунија истражњен манастир Шемљуг[3].

Покрај свих обећања царичиних, да ће манастире осигурати за будуће у уживању њихових добара, ипак је њих у скором постигла велика невоља одмах после реинкорпорације Баната. Познато је да је ерар још пређе у Банату присвојио многа добра и прогласио их као своја и одредио, да их распрода. У така добра обројена су и манастирска прњаворска добра. Узалудна је била сва борба манастира против тога, узалудно доказивање, да су прњавори саставни део манастирских добара још из турских времена; узаман се обраћао са представком на царицу епископ темишварски Мојсије Путник, да се одржи имунитет манастира *позивајући се на привилегије дате српском народу ,чији су не незнатан огранак и манастири,* (1778 .г.), узаман је те исте године чинио потребне кораке и митрополит Вићентије Видак на основу привилегија датих српском народу, и по којима су банатски манастири ослобођени од сваке контри-

[1] Исти, стр. 12 - 14.

[2] Исти, стр. 14—20.

[3] Ibid стр. 21. 22. Црква ман. Шемљуга предата је селу Буђину и прњаворцима за парох. цркву; две омање ћелије за парохијски стан; исто тако предат им је један део црквене утвари и књига, а две веће ћелије за школу. Остало што се могло пренети пренесено је у ман. Месић, а непокретнине су продате. Исто је учињено и са Средиштем. Имање ман. Партоша прешло је у посед ман. Св. Ђурђа, а црква је напуштена. Партошу је пред тим одузето скоро све земљиште (2627 јутара, а за то му дато у накнаду нешто преко 300 јутара

буције,[1] манастирима су одузета прњаворска добра и учињено им је толико, да им је понуђено, да откупе та добра по процени, а не на јавној дражби. Манастирима није остало ништа друго до да прихвате ту понуду, и тако Бездин доби Мунару за 9009 фор. 45 новч., Месић-praedium Messicz за 6791 фор. 10 новч. и Св. Ђурађ-praedium Szent-György за 3986 фор. 35 новч. 1782. године.[2] Манастирима се оставља (према царској резолуцији од 28. августа 1777.) право прикупљања десетка од прњавораца, иначе порез (Grundzins) морају они плаћати не манастиру већ ерару а исто тако сносити и роботу, према самим манастирима има се поступити по примеру сремских манастира.[3]) Иначе увети за откуп били су повољни. Откупнина се имала исплатити у три оброка у року од 15 година, и то први оброк одмах, други у десетој и трећи у петнаестој години и то без икаквих камата за случај тачнога плаћања.[4])

Како се прва отплата морала још исте године положити, а манастири нису имали готовине, обрате се они ради зајма на управу српских народних фондова, а за то је било потребно одобрење највише власти, које манастири и затраже представком на цара, коју је потпомогао и митрополит, а препоручило и намесничко веће. Као најважнији разлог за зајам поред потребне сигурности наведено је и што су *манастири саставни део илирскога народа* (partem Illyricae Nationis constituant). Цар на основу тих разлога дозволи зајам (Бездину 2500 и Св. Ђурђу 2000 фор.).[5])

Како је, међутим, од царичина обећања, да ће издати свим банатским манастирима донације и штатуције на сва њихова добра (као што их је дала сремским манастирима), прошло већ пет година, па ништа од обећања, Српски народни сабор од 1781. год. у својим потраживањима покрене и то питање, те затражи да се издаду донационе повеље преко крањ уг. дв. канцеларије и банатским манастирима Бездину, Св. Ђурђу, Месићу (у провинцијалу), Златици и Војловици (у граници). Царском резолуцијом упућени су манастири, да траже донац. листине дотичним редовним путем, где ће се та ствар моћи тачније проучити.[6]) Шта је даље рађено у тој ствари, није нам у појединостима познато, но знамо, да је темишварски епископ Мојсије Путник још 27. нов. 1780. тражио да се издаду банатским манастирима донације.[7] Крознеколико година тражио је донацију сам манастир Месић. Молбу његову поднела је илирска

[1] Види прилоге ман. Бездина и Св. Ђурђа.

[2] Szertkláray, Száz év Délmagyarország újabb történetéből. I. 413. Стр. 404. и даље. В. прилоге манастира Бездина и Св. Ђурђа.

[3] Резолуција Јосифа II. од 30. марта 1782. Митр. патр. архива ad No. 62 ex 1803.

[4] В. Прилог ман. Св. Ђурђа.

[5] Прилози ман. Бездина. Извештај намесн. већа митрополиту бр. 4834. ex 1782. год.

[6] Извештај намесничког већа од 28. априла 1783. год. бр. 3738. упућен митрополиту Мојсију Путнику. В. списе темишв. епарх. архиве бр. 6. (1783. ad No. 97).

[7] Митроп. патр. архива.

дворска канцеларија цару са препоруком. Цар је на то дао свој пристанак и упутио је дворску комору, да у предмету изготвљења донационих листина (Donationalien) учини потребне кораке код. кр. угарске дворске канцеларије. О томе је илирска дв. канцеларија дописом од 3. јануара 1792. год. бр. 21. известила темишварску епархијску управу и карл. митрополита.[1] Митрополит Стратимировић 15. јан. 1792. г. бр. 448. захвали цару преко илирске дв. канцеларије, а истога дана извести о томе и вршачког епископа Шакабенту, да упути архимандрита месићскога, да учини у тој ствари потребне кораке код уг. дв. канцеларије и да се захвали цару путем илирске дв. канцеларије.[2] Како је илирска дв. депутација у скором времену (3. јулија 1792. г.) разрешена,[3] ствар је сигурно код уг. дв. канцеларије запела и од донације не би ништа. Живљи рад око тога отпочео је 1797. год, кад је вршачки епископ послао месићског архимандрита и свога секретара митр. Стратимировићу, да га о току ствари известе, молећи га да нареди, да се истраже у карл. народној архиви потребни списи, што је овај и учинио.[4] Међутим манастир је те године имао да претрпи велике напасти и у питање је било дошло одузимање све земље.[5] У том изађе 28. јулија 1803. год. бр. 19.089 највиши рескрипт, у ком се одређује, да су све спахије, који су од под Јосифом II купили имања (спахилуке) и имају донације, дужни платити 10% пристојбу на купљена добра, који пак немају донационих повеља, дужни су платити 20% пристојбе, те да се то односи и на српске манастире у Банату, Бездин, Св. Ђурађ и Месић.[6] Сва три манастира силом прилика пристану да плате 10% прирез, али у исти мах јаве уг. коморској администрацији, да им нису потребне донационе повеље, пошто они та добра уживају од старих времена.[7] Но они се брзо предомисле и манастири Бездин и Св. Ђурађ подпесу 5 јунија 1804. године молбу цару ради донација. У истој наводе они, да су своја села уживали вековима, и оне своте, које су на њих биле разрезане приликом инкорпорације и регулисања Баната, узимали су да се од њих траже qu tenus sub titulo Juris Armorum и да ће им се, кад исплате затражене своте, одмах издати и донације. Они нису ни помишљали на то, да ће њих убројити међу оне, на које се односи наредба од 27. јулија 1803. г. Они нису дужни платити 10% прирез, пошто су њихова села још 1777. као саставни део манастирскога иметка призната (тиме што је потврђен записник тадашње комисије под Матезном), као и због тога, што је њима биле обећано, да ће се с

[1] Темишв. епарх. архива бр. 224. fr. 1. ex 1792. (У прилозима).

[2] Митроп. патр. архива 448 ex 1792.

[3] Schwicker, Polit. Gesch. der Serben in Ungarn, стр. 401.

[4] Митроп. патр. архива 72 и 88 ex 1797.

[5] Ibid. 189 ex 1798.

[6] В. списе ман. Св. Ђурђа бр. 23. 86. Митр. патр. архива ad 62 ex 1803.

[7] Списи ман. Св. Ђурђа бр, 87.

њима поступати као и са сремским манастирима према народним привилегијама, те су мирне душе очекивали донационе повеље. Но налази ги цар, да су они дужни платити споменути прирез, они ће радо и то учинити, па да им се онда издаду донације, пошто су они иначе свим прописаним уветима одговорили.[1] Одговор на ову молбу није нам познат, но и ако је добивен, тешко да је био повољан, пошто је братство манастира Св. Ђорђа поднело 14. маја 1807. г. поновну молбу цару ради издавања донационе повеље. Молби овој није задоста учињено стога, што је цар још пређе решио, да сви манастири у погледу иметка имају остати у истом стању и у будуће, у каквом су се и пређе налазили (sämtliche Kalugier Klöster in Anschauungihrer Besitzungen, nur so, wie es ehedem gewöhnlich war, noch fortan zu behandeln seyen).[2] После тога времена манастири у погледу поседа нису били више узнемиравани.

Споменули смо, да је државна власт у смислу датих и потврђиваних привилегија српској цркви и народу гледала на манастире уопће, дакле, и на оне у Банату, о којима је говор, као на саставни део српске цркве, дакле као на српске установе. Но поред привилегија у стању смо навести и множину других доказа, из којих се и посебице несумњиво види, да су власти у манастирима гледали чисто српске установе. Тако је цар Леополд 1695. г. потврдио предложене од Арсенија Ш. српске епископе, те међу њима Исаију Ђаковића са седиштем у манастиру *Ходошу*, а Спиридона Штибицу са седиштем у манастиру *Месићу*.[3] Ти се манастири дакле поименце признају као српски још за време постојања румунске митрополије у Угарској. Г. 1700. 16. новембра, издао је командант аустријске војске гроф Шлик заштитно писмо манастиру Ходошу и у њему одређено назива тај манастир српским („Quatenus Guardianus et Monachi Monasterii Rasciani in Hodos Institutionis S. Basilii graeci ritus demissum in modum conquesti sunt . . .)“[4] Заштитно писмо, које је том манастиру издао Јевђеније Савојски 1716. г., разликује се од првога само у толико, што је написано на немачком језику.[5] Ево још неколико таких података:

3. авг. 1728. г.: „Philip Wachter, Oberverwalter zu Csanád unterbreitet die Specification über jene entwichenen und sich *bei dem raitzischen Kloster Munara* (Бездин, в. ниже) sesshaft gemachten Districtsunterthanen, welche auch den Wäldern groszen Schaden zufügen, sendet zugleich ein den Ausweis über die Klafterholzanzahl, so solche znm Ziegelbrand für die Erbauung des Klosters Munara verwendet werden sollen“.[6]

[1] Списи ман. Св. Ђурђа бр. 88.

[2] Акт уг. коморе у Будиму од 15. јулија 1807. г. бр. 11069. (копија у прилозима ман. Св. Ђурђа бр. 90. Испор. и бр. 26. 89.).

[3] В. напред на страни 58.

[4] Штампано у целини код Fábián, Arad vármegye leirása I, стр. 118. 119.

[5] Ibid. стр. 111., испор. прим. под 3.

[6] Rotulus-и темишвар. администрације у будимпештанској

У будимпештанској државној архиви у Protocollum Deputationis Aulicae in Illyricis 1746—1754. читамо под 1746. год. 12. марта (Ex actis Nr. 16.): „Temesvarer Landes-Administration solle über angeschlossenes Anbringen *des Raitzischen Klosters Hodosch* ihren Bericht erstatten. Nr. 3 Befindet sich bey d. k. k Hof-Kammer-Registratur“ У бечкој коморској архиви под истим датумом говори се о истом предмету: „A. 1746. Martius 12. Temesvarer Administration solle über angeschlossen Anbring *des raitzischen Klosters Hodosch* . . . . . berichten“.[2]

У будимп. државној архиви на истом месту под 20. децембром 1746. „Ex actis Nr. 2—1. Des Patriarchen G. R. non uniti Vicario und Syrmischen Klöstern Provinciali Synesio Hieromonacho intimatur, das dessen inbenannt *in Syrmien gelegen — 10 Raitzischen Klöstern* über ihre reambulations-Instrumenta die Diplomata Confirmatoria ertheilet werden“ дакле, (подједнако се називају српскима и банатски и сремски манастири).

У будимп. архиви на истом месту: „1747. Okt. 23. Nr.: Temesvarer Administratiou remittitur umb Bericht *des Raitzisch Kloster zu Pesdin* (Бездин) Guardians Theodosii Vesselinovich Memorial umb Ertheilung eines Confirmatorii über dasiges Kloster“. У бечкој коморској архиви у истом предмету: „1747. Okt. 23. Tem. Aon. Remittitur um Bericht 1-mo. *des Raitzischen Klosters zu Pesdin* Guardians Theodosii Vesselinovich Memorial um Ertheilung eines confirmatorii über dasiges Kloster“.[3]

Бпешт. архива на истом месту: „1748. Februarius 17. Ex actis 2. C. Nr. 4—2. Temesvarer Administration: *die dem Raitzischen Callugier Kloster ord. St. Basilii zu Besdin* über die demselben Commissionaliter, und nachhin per Decreto zu erkennte Gründe ertheilte Diplomata Confirmatoria betreffend“. Истор. и концепт: „Wien, 1748. febr. 17. Temesvarer Admon. Maria Theresia. Wie haben dem in Unserem Temesvarer Banat gelegenem Räzisch. Calugier-Kioster Basilianer Ordens zu Bezdin auf desselben Prioris Theodosij Wesselinovich gezühmendt Bitte . . . . . ertheilte Decreta . . . gnädigst bestättigt, auch . . . die von Uns selbsten aigenhändig unterzeichnete gewönliche diplomata confirmatoria ausfertigen lassen“.[4] У бечкој коморској архиви: „Temesv. Aon.: die dem raitzischen Calugier Kloster ordinis St. Basilii zu Besdin über die demselben Comisionaliter per decreto zuerkannte Gründe Allergnädigst ertheilte diplom. confirmatoria betreff“.[5]

22. јулија 1750. „Hofkriegsrath: die bey

државној архиви. Публиковао их Бароти (Baróti Lajos, Adatok Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. Добротом впреч. каноника дра Е. Сентклараџија.

[2] Banatica. Protocollum über die von Anno 1745. bis Augusti 175i. unter Praesidio Weyland S-r Excellenz Ferd. Grafens von Kollowrat in Illyricis, Türkischen Contrabanden und Temesvarer Banats Justiz-Weesen ergangenen Expeditionen. Стр. 33.

[3] Banatica, Protocollum 1745 | 1751. стр. 128.

[4] У истој архиви. Illyrica. Под горњи дат. Nr. 4.

[5] На истом месту стр. 150. Исто тако спомиње се Бездин као српски манастир (das razische Closter Besdin 1769. Banatica. Fasc. No. 11. Act No. 34. Добротом г дра А. Ивића.

Arrad in dem Marosch-flus gelegener von dortigen Fortifications Weesen Aerario geniessende Jnsul. und das auf derselben situirt *Raitzischen Calugier Kloster Hodosch* betreffend.“[1]

10. децембра 1750: „Hof-Kriegs-Rath: die von Ibro Maytt. wegen einer gewissen bey Arrad in d. Marosch situirten von dasigen Fortifications-Weesen pro Aerario bishero genossenen Jnsul, worauf *das Raitzische Calugier-Kloster Hodosch* gelegen ist, allergnädigst geschöpfte decisiv- od. final Resolution betr.“[2] Исти датум: „N° 16. Hofkriegsrath: die von Ihre Mayestät wegen einer gewissen bay Arrad in Marmorosch (sic!) situirten von diesem Fortifications Weesen pro aerario bishero genossenen Jnsul, worauf das Raitzische Calugier-Kloster Hodosch gelegen ist, allergnädigst geschöpffte Decisiv-od.Final-Resolution betreff“ и то на молбу самога манастира: „in petito des derauf ligenden *Raitz. Klosters Hodosch.*“[3]

У својој инструкцији од 27. јулија 1756. год. у ствари десетка прњаворача *ман. Бездина* каже царица Марија Терезија и ово: „wann *die der Illyrischen Nation gnädigst ertheilt und bestättigte im Banat vollkommen giltige Privilegien* cingesehen worden wären...“[4]

Наведени исписи несумњиво показују како су власти гледале на наше манастире. Њихова се вредност може довољно оценити тек онда, кад се узме у обзир, да се националистички карактер у XVШ. веку није тако истицао као у XIX.[5] Па ипак се и нехотице то уносило, јер су дотични манастири били одиста српски. Тако их је сматрала и сва околина, па је кад и кад тај значај и стављала на хартију, јер тек се не може узети као нешто намерно, кад на пр. неимар подноси трошковник за градњу или оправку какве манастирске зграде па у њему означи српски карактер манастира.[6] Он то није могао писати под диктат манастирске управе, пошто сами манастири у свом званичењу нису истицали српски карактер истога, као што то не чине у нашој цркви нигде ни данас као нешто што се по себи разуме. Српски карактер манастира истицала су братства само у оним приликама, кад су морали да се позивају на српске привилегије.

Да су банатски манастири одржали увек

[2] У бачкој коморској архиви. Banatica. Споменути протокол стр. 316.

[3] Ibid. стр, 344.

[4] У будимп. држ. архиви на споменутом месту.

[5] У бачкој ц. комор архиви у од. Banatica.

[6] Нема сумње, да се таких ознака може наћи и више Ми смо овде навели само неколико, које смо нашли и исписали у споменутим архивама више на брзу руку, пошто нисмо имали у то доба (1905. г.) доста времена на расположењу и што смо обраћали пажњу на ствари од већега значаја.

[7] Године 1776. хтело је братство манастира Бездина да зида нову цркву (од чега је после одустало и ограничило се на капиталну оправку), па су том приликом сачињени и потребни планови и трошковници. Један од тих има натпис: Ausmass über ein neu zu erbauen angetragene Razische Kirchen in dem Pesdiner Kloster. „На трошковнику:“ Über-Schlag. Was hiemit. die standhafte Herstellung einer neu zu erbauen angetragenen Razischen Kirchen, in dem Besdiner Kloster...“

и после велике сеобе 1690. год. свој српски карактер, сведочи најочитије њихов унутрашњи живот. Калуђери су увек са малим изузетком били Срби, богослужење се водило на словенском, а не на румунском језику, записници братских седница вођени су на српском језику, преписка је на српском језику изузев ону према нецрквеним властима, која је вођена на латинском и немачком. Једном речи, као и у сремским и у другим српским манастирима у Угарској тако и у банатским све од најмањега записа испољава српски карактер тих манастира; банатски манастири у свему су једнаки са осталим српским манастирима, не разликују се од њих ни у чему.

Истина, било је у банатским манастирима и Румуна калуђера, но, као што ће се видети код појединих манастира, њих је сразмерно према Србима било врло мало и то ни најмање не може предудификовати српском карактеру тих манастира; то је била чисто ствар братске љубави. Било је у XVIII. веку у српским манастирима у Угарској и Грка и Бугара калуђера, па било их је чак и из Русије, као што је у исто доба било српских калуђера из овдашњих манастира у Русији, Румунији и по другим крајевима, чему је крајем XVIII. века државна власт стала на пут. Кад су дакле врата наших манастира била отворена за друге чланове православне цркве, који нису били Срби по народности, зашто да буду затворена за Румуне? Уз то ти калуђери Румуни нису примани у манастире као Румуни већ као Срби, нити се њима дозвољавало да чине тако штогод, што би могло нанети штрба српском карактеру тих манастира, иако је било случајева да су они то покушавали. Тако је 1812. год. један брат манастира Бездина почео да служи на румунском језику, те је братски сабор на основу тога што од старине постоји обичај, да се појање и богослужење врши на „српском језику“, донело одлуку: Въ будуще и сваке новости въ церкви и въ манастирѣ семъ престатися, и по старомъ обичаю правило и священослуженія держатися да имутъ“.[1] После смрти бездинскога архимандрита Августина Петровића митрополит Стратимировић заједно са апелаторијалним епископима промовира на архимандритски степен дотадашњега бешеновскога игумана ердељског Румуна Нестора Јовановића, кога су, по свој прилици у то доба већ имали у виду да поставе за арадскога епископа, како је државна власт тражила од ардаскога епископа да зна румунски, и постави га за настојатеља бездинскога манастира али уз извесну ограду (ваљада и због тога, што су Румуни у то доба већ почели да оштре зубе на српске манастире и на друго). Том приликом упутио је митрополит допис на епископа Јосифа Путника, који је имао да уведе у дужност новога настојатеља. У њему налаже

[1] Протоколъ соборнаго васѣданія Братства общежителнаго манастира Бездина 28. Юнія 1816. лѣта. Прилози ман. Бездина. бр. 26.

митрополит Путнику, да Нестору Јовановићу преда архим. жезао „подъ тимъ нарочитимъ условіемъ“: „да отуду, что онъ новонаименованый Архімандритъ *валахійскаго сій порекла на прямо Сербское предци Славено Сербскаго рода* и всемилостивѣйшихъ Императоровъ римскихъ великими *труды и заслуги пріобрѣтеное благодѣяніе поставляется, никаково не изводится слѣдствіе.* Поставленіе же Его, іако въ Трансилваніи рожденаго Влаха *въ чисто Сербскій М(онас)тыръ аки м(и)л(ос)тъ величайша и прямо рода валахійскаго Пастиреначалства без разностенное Промотреніе взырается.* Онъ же Архімандритъ Несторъ, потребамъ Церкве тако взыскующимъ *по промотренію и расположенію Пастиреначалства всегда готовъ и на инную Архімандрію и благодѣяніе премѣстишися*“.[1]

Румуни су, као што смо рекли, примани у манастире из братске љубави и обзира што они нису имали својих манастира, но примани су као Срби, као такови који знају српски потпуно те који су на путу да у сваком погледу постану прави Срби. Но било је и других узрока, због којих су примани и Румуни у манастире. Такав је узрок, на пр., био, што су у XVIII. в. силом гонили у калуђере удове свештенике, те су наши манастири кад и кад били принуђавани да примају и удовце свештенике румунске народности.[2] Најпосле било је и таких прилика, кад је сама државна власт приморавала наше манастире, да примају добегле Румуне калуђере из Влашке и Молдавске као православне, а из тога разлога што у Угарској осим српских није било других православних манастира. Тако је 1788. године добегло у Ердељ 10 румунских калуђера из Влашке и на захтев ердељскога гувернера Банфија митрополит Путник морао је да их прими, те је одредио, да Бездин и св. Ђурађ приме по тројицу, а Војловица и Месић по двојицу.[3] Кроз кратко време после тога (1. августа исте год.) извештава темишв. комисија тамошњега епископа, да су четворица већ упућени и отправљени у манастире, додајући, да ће му бити послан још један нови румунски бегунац из манастира Арџиша, јеромонах Пајсије[4]. Иста окружна дворска комисија јавља 27. септ. 1788. год. темишв. епископу, да ће му се послати још заостала у Ердељу три румунска калуђера, међу њима и арџишки архимандрит Партеније, но епископ одговори, да их у овим ратним приликама не може примити, него нека се надлежна власт обрати на митрополита.[5]

[1] Протокол братскога сабора од 13. априла 1824. В прилоге ман. Бездина бр. 80. Као што видимо, Нестор је морао дати пристанак и на то, да може у свако доба бити премештен из ман. Бездина, што се иначе није могло чинити без претходнога црквенога судскога поступка и осуде (Конзист. Система од 1782. године).

[2] То насилно калуђерење укинуто је 45. §. декларторије 1779. године.

[3] Темишв. епарх. архива бр. 845 fr. 1. ex 1788. (Изв. темишв. комесара од 16. јунија 1788.).

[4] Темишв. епарх. архива бр. 872 fr. 1 ex 1788.

[5] Темишв. еп. архива бр 898 fr. 1. ex 1788. Биће да се владика и побојавао да прими више румунских калуђера због

Исте године добегла су два румунска свештеника из Молдавске у мармарошку жупанију, и овде их власт стави у притвор, но један од њих побегне. Због овога другога обрати се власт на арадскога епископа, да га смести у манастир Ходош. Но овај одговори да не може примити у недостатку просторија и што се већ налазе у Ходошу два добегла рум. калуђера из Влашке, него упућује власт на манастир Бездин.[2]) Стога се угарско намесничко веће дописом од 6. фебруара 1789. год. број 4727. обрати у тој ствари на темишварскога епископа Петровића.[3])

Ето, на који су начин примани Румуни у српске манастире, па ипак њих није било много. Но ма колико их било, они су долазили у манастире не са каквим правом, већ једино благо дарећи доброти и снисходљивости српске цркве и српских калуђера. Примање Румуна у српске манастире било је за њих добро дело, или да се изразимо језиком прећашњега времена, *благодјејаније*; дакле, изводити одатле какво право на наше манастире, било би просто смешно. Шта бисмо онда ми могли од њих све потраживати! Србин је код њих био први оснивач манастира у Влашкој. Оснивање првих манастира помогао је новцем српски кнез Лазар, а велики ктитори тисменском манастиру били су српски деспоти Стеван Лазаревић и Ђурађ Бранковић; благодарећи њиховој пожртвовној побожности уживао је тај манастир приходе од неколико српских села. У Влашкој је било скоро увек Срба калуђера, и кад је 1718. г. потпала под Аустрију Мала Влашка, било је и онда тамо Срба.[4]) У Ердељу је, као што смо већ спомињали, било је у последњим вековима увек Срба и то у приличном броју[5]); они су тамо представљали интелигентнији сталеж као војнички часници, свештеници и трговци, и временом су се претопили у Румуне. Њихово свештенство било је добрим делом српско, чак и најзнаменитији ердељски митрополит Сава Бранковић био је Србин. Српски је живаљ, дакле, много допринео ердељској румунској цркви. Говорећи о тој цркви имамо на уму и оне крајеве изван Ердеља који су јој припадали. То се, према томе, односи добрим делом и на земљиште данашње крашовекосеверинске жупаније, чији су православни стајали под духовном влашћу ердељскога румунскога владике. А да је у последњем крају било доста Срба, то је сигурно и у то се сумњати не сме. Доста је да се позовемо на још данашње трагове тога.

опасности по манастире, као што је било то 1787. год. кад је интернирати у Бездину румунски свештеник стојао у дослуху са румунским разбојницима.

[2] Ibid. ad No. 934. ex 1789.

[3] Ibid. бр. 934. fr. 2. ex 1789. Шта је било даље, јели смештен у Бездин или не, није нам познато.

[4] На пр. брат тисменскога манастира јеромонах Леонтије В. С. Сион 1906. год. стр. 0.

[5] Да не говоримо о другима, ердељски владика Атанасије назива се епископом Румуна, Срба и Грка. B. Nilles, Symbolae III, 250

Споменули смо већ, да се у српским манастирима у Банату богослужење вазда вршило на српском односно на уобичајеном у нашој цркви црквенословенском језику. Но Румуни то доводе у сумњу и тврде, да се служило у њима и на румунском језику. Тако тврђење неда се ничим оправдати, јер и старије и новије богослужбене књиге и друге утвари говоре јасно против тога. Они се у том позивају једино на причање по прњаворима и околини међу румунским становништвом; на друго се шта не могу ни позивати. Но такоме причању не сме се поклањати вера. Да и не спомињемо, да се тим сељацима тако шта могло и споља сугеровати, тако веровање може да буде и продукат автосугестије. Ти Румуни кад су се доселили у околину српских манастира видели су, да су то српски манастири и њима је морало јако годити све, у чему се од стране манастира имало обзира и ишло у сусрет њима. У манастирима се налазио кад и кад и по који Румун калуђер, који су знали румунски. Румунима је могло већ то ласкати, ако их је калуђер исповедао на румунском језику, ако се кад и кад читало јеванђелије или појао ускршњи тропар, кад и кад херувимска песма или „*Святый Боже*“ и на румунском језику, односно дозвољавало се то Румунима појцима; то је за њих било већ много и на основу тога могло се међу њима створити лепо мишљење о трпељивости српских манастира, те из те незнатне попустљивости створити веровање, како се у српским манастирима у Банату служило и на румунском језику. Тако се веровање могло оснажити нарочито после иступања Румуна из српске цркве, кад је и то престало.[1] Но какву вредност има таково данашње веровање и причање румунскога становништва у околини банатских српских манастира, може се видети најбоље из речи њихова најзаслуженијега за оснивање њихове нове митрополије и првога митрополита барона Шагуне, који је већ као калуђер српске цркве добро *познавао скоро од самога почетка XIX. века прилике у нашим банатским манастирима*, и који у својој историји правосл. цркве у Аустрији, *штампаној 1862. год.* у немачком преводу, вели, *да још и данас* (т. ј најмање пре 45. година) *народ прича*, да су у манастирима Златици, Месићу, Св. Ђурђу, Бездину и Ходошу румунски калуђери вршили богослужење на румукском језику. *Још пре 30 година, вели он даље, живели су калуђери Срби и Румуни у најлепшој љубави, но „у данашње доба* (дакле најмање пре 45. год.) *налазе се у манастирима сами Срби и*

[1] Недавно смо имали прилике да се разговарамо са једним старим Румуном из села покрај једнога банатскога манастира, коме је већ познато, да је њихова црква покренула парницу против наше цркве због манастира и да ће они исте и добити чим се измире с Мађарима. На питање, дали се у том манастиру служило некад и на румунском језику, одговорио је живо, да јесте и да је сам он појао за певницом. Но после потањега испитивања исказао је, да ее појала кад и кад херувимска песма, „Святый Боже“ и још по нека обичнија црквена песмица, а само богослужење у целини увето служило се увек по његовим речима „српски“.

одметници Румуни и богослужење се врши само на српском језику.“[1] Несумњиво је према томе, да се од почетка XIX. в. у тим манастирима није вршило богослужење на румунском језику, јер се иначе такав познавалац живота наше цркве и манастира, какав је био Шагуна, не би позивао на народно причање шта је тобоже некад било, него би одређено рекао, да се у том времену вршило богослужење у манастирима и румунски, да је ијоле штогод било у ствари. Што се пак тиче времена пре почетка XIX. в., то о румунском богослужењу у нашим манастирима може још мање бити говора, јер су Румуни, као што смо видели, у арадској епархији, где су се изванредно умножили на штету Срба и где су најпре постали агресивни, тек при крају XVIII. в. почели да износе све веће и веће претензије на површину и да уводе румунски језик у богослужење. Но и то је спроведено потпуно тек у првој половини XIX. в. под епископима Румунима, *па и онда нису то спровели у српском манастиру Ходошу.* У Банату су они постали агресивни тек у XIX. в., па кад један Шагуна не зна позитивно, да се у банатским манастирима у том времену вршило богослужење и на румунском језику, јасно је, да тога није ни било. Но било је покушаја од њихове стране да се уведе и та „новост“, како рече бездинско братство, али Срби калуђери не хтедоше да пођу тако далеко у попуштању према својој браћи, већ оставише у животу дотадањи „*стари обичај*“, као што је на пр. 1816. г. учинило братство манастира Бездина.[2] Братство је том приликом утврдило, да се до те године увек служило и појало на српском језику, „*а само по кашкад и то ретко читано је јеванђелије на влашком језику*“. Но то, иако се може узети и као снисходљивост према Румунима, по себи није ништа необично у православној цркви, пошто у њој постоји од старине обичај, да се на пр. ускршње јеванђелије у катедралним црквама и манастирима, где служи по више свештеника заједно, чита на више језика, па и на латинском. Али допуштамо, да се то у нашим манастирима чинило из обзира према румунском становништву у околини, као што им се кад и кад дозвољавало, да и по неку песмицу отпоје у манастирској цркви на руминском језику, као што је то чињено и на грчком[3] но српски карактер

[1] Geschichte der griechisch-orientalischen Kirche in Oestreich. Hermannstadt, 1862. стр. 170. Због важности доносимо то место у целини на немачком. In diesen Klöstern (пред тим наводи Златицу, Месић, Св. Ђурађ, Бездин и Ходош, који су тобоже „посрбљени“) leben, wie das Volk noch heutzutage erzählt, romanische und serbische Mönche in bester Eintracht zusammen, und den Gottesdienst verrichteten die romanischen Mönche romanisch (!) und die serbischen serbisch. Wer die Hierarchie unserer Kirche seit 30 Jahren her kennt und irgend eines von diesen Klöstern besucht hat, konnte sich überzeugen, wie romanische und serbische Mönche mit einander in Eintracht lebten und Gott und der Christenheit dienten. Heutzutage sind aber in der Klöstern nur Serben oder abtrünnige Romanen, und der Gottesdienst wird nur in der serbischen Sprache verrichtet.“

[2] Види стр. 88.

[3] На пр. у Карловцима све до пре неколико година.

тих манастира није тиме ништа изгубио, нити се у опће може из тога изводити штогод што би ишло на уштрб истоме и у прилог каквим румунским претензијама.

Кад смо код тога обазраћемо се и на становништво најближе манастирима, чему Румуни приписују велику важност и на чему добрим делом делом оснивају своје потраживање. У селима Месићу, Мунари сеоцету покрај Св. Ђурђа (које се званично зове Zárdaszentgyörgy), која су некад били манастирски прњавори, живе одиста данас Румуни у великом броју, у Месићу скоро искључиво. Но они ту не живе од вајкада. До XVIII. в., као што смо то доказали, живели су у тим крајевима Срби, Румуна пак ту није било. Према томе и прњаворци у то доба били су Срби, као што нам то за Мунару потврђује класичан доказ, који нам пружају сачувани турски тефтери из 1557—1558. године.[1] Један део од њих биће да је изгинуо или разбежао се у великом рату за ослобођење (1683—1698.), а кад су у почетку XVIII. в. образоване српске војничке границе, нема сумње, да је и један део прњавораца радије изабрао слободан живот са пушком у руци, него да као кметови служе манастиру као спахији, оптерећени разноврсним дажбинама, против чега су се Срби кроз цео XVIII в. непрекидно жалили и бунили. Манастирима су међутим требали кметови да обрађују земљиште, па кад се број Срба кметова смањио, они су из невоље морали да примају и румунске породице као православне, којих је било доста на расположењу, пошто су се Румуни од половине XVIII. в. у грдним масама досељавали у Банат, па и у банатску равницу. Како су се пак Румуни у великом броју досељавали поред прњавора[2] и у друга места у околини манастира, те где-где брајно и надмашили староседеоце Србе, отпочео је њихов утецај на Србе и полагано претапање ових у Румуне, па то је било и у прњаворима, где тај процес траје и данас пред нашим очима. Отуд долази то, што у тим местима, као и иначе, има међу Румунима лепих чисто српских презимена. Тако, на пр., у Месићу многи Румуни имају презиме *Драгић*, *Путник*, *Петровић*. Сви су некад били Срби. Да су пак пређе у тим местима живели Срби, сведоче нам и називи тамошњих вода, планина и потесова уопће.[3] Према томе чињеница, да данас. Ру-

[1] Borovszky, Csanád vármegye története, II, 403.

[2] У Месић су се Румуни доселили из Влашке и из ист. Баната између 1720—1730. г. B. Pesty, Helységnévtár (Рукопис, у будимп. уг. кр. Музеју). 45 Temes IV, стр. 112. У некадањи светођурђевски прњавор (данас Zárdaszentgyörgy) доселили су се Румуни 1830. г. из Егриша, Ходоња, Комлуша, Мунаре и Секусиња (Székesegyház). Cf. Pesty, Helységnévtár, 47. Temes VI.

[3] У Месићу: Црни Врх, Каменица, Гола Главица, Забран, Ђуковац, Крак с колибом, Думбрава (брегови) Ливада велика и мала (долина), Честа (шума), Извор (Izvorul otaruluj — хатарски извор Izv. rujinit — зарђави изв., Izv. Rafaile), Месић (поток), Пољана (Pojana). Cf. Pesti, Helységnévtár. (45. Temes IV, стр. 104. У најближем Св. Ђурђу румунском месту Берекуци: Брестовача, Селиште, Јаркулуј. Ренду Морментулуј, Падуреа.

муни живе у великом броју у близини неких наших банатских манастира нема никаквога значаја за карактер тих манастира.

Да су банатски манастири и у току XVIII. и XIX. в. очували свој српски карактер, потврђују, најпосле. и т. зв. прилози или милостиња. Споменули смо већ напред, да су банатским манастирима, кад су долазили у тешке материјалне прилике, притицали у помоћ само Срби. То исто можемо слободно рећи и у погледу милостиње. Под овом милостињом не треба разумевати милостињу у потпуном смислу. Милостињом су тај приход називали сами калуђери, а за оне који су је давали, она није била управо милостиња, већ *дужно плаћање за извесне услуге*. Те су се услуге састојале у мољењу за здравље и миран живот живих и за покој и спасеније душа умрлих. Дотични верни давао је, дакле, манастиру списак живих и мртвих, који су му били блиски срцу, или је исказивао просто своје име. Манастирско братство уносило је то у т. зв. *поменик* и према уветима читала су се имена уписаних у извесним приликама при богослужењу и узносиле се топле молитве Господу за добро дотичних. Увети су пак у главном били двојаки, у облику *парусије* и *сарандара* и према томе плаћала се *одређена такса*. Под парусијом су разуме *вечити помен* и плаћало се у XVIII. и XIX. веку у манастирима[1] 75 форината; за сарандар т. ј. четрдесетодневни помен плаћало се 12 фор. (за мали сарандар 6 фор.). Но та такса није била нешто безуветно, него је било и такових који су давали и већу и мању своту, а манастир примао. Исто тако бивало је, да су за сарандар давали и у натури, коња, вола, јунца, неколико оваца или извесну количину хране. Осим тога таке врсте манастирски приход бивао је и под именом *литургије*, т. ј. кад је ко желео да му се у манастирском храму одслужи литургија са молитвом за живе и мртве. За то се обично плаћало 6 форината. Даљи је приход улазио од *проскомидије*, кад се на жељу верног чинио помен приликом проскомидисања. За то се, по свој прилици, плаћала 1 фор. Ти су приходи улазили у манастирску благајну на два начина, или кад су верни долазили лично у манастир приликом слава или иначе, илити пак путем т. зв. *писаније*. Братство је, наиме, сваке године бирало из своје средине по једнога или двојицу браће, према којима су имали највише поверења, па су их изашиљали у околину да купе ту милостињу у споменутим облицима парусије, сарандара и др. Новац од писаније улазио је у манастирску благајну, а имена дародаваца у поменик заједно са именима оних живих и мртвих, за које се требало молити. Ти поменици из XVIII. и XIX. века, на жалост, нису сви очувани, но ипак је сачуван добар део. Узмемо ли сад у обзир, да су Румуни од половине XVIII. века овамо поплавили крајеве, у

[1] Тога је било и у парохијским црквама и приход од тога ишао је белом свештенству.

којима леже српски манастири у Банату, нарочито оне који су у питању, Бездин, Св. Ђурађ и Месић, могло би се потпуно основано очекивати да ће они као једноверци, и без обзира на српски карактер тих манастира, пошто у питању спасења душе не представља ништа националност, поплавити својим именима те поменике. Међутим у ствари нема ништа ни налик на то. *У њима се имена Румуна губе према Србима приложницима, шта више релативно их знатно наткриљава шака Грка из оних крајева.* То се, истина даје донекле тумачити и слабом религиозношћу код њих, него без сумње долази овде у питање и *српски карактер тих манастира* т. ј. *Румуни су на њих гледали, са незнатним изузецима, као на туђе установе и светиње*, па су се туђили од њих. У прилог таком мишљењу говори и то да о манастирским славама и већим празницима, као и другим свечаним приликама у списковима приложника, пошто је у таким приликама падало највише прилога, не налазимо Румуне, — скоро са свим; тек тек ако се може наћи по један у две три прилике. То ће рећи да су они о славама врло слабо посећивали манастире, *дакле, није их ништа привлачило тим, за њих туђим, српским светињама.*[1]

Пошто смо у кратким потезима изнели живот и стање српских манастира у Банату у XVIII. и XIX. веку, у опће на реду је сад да изложимо и посебно прошлост манастира, које Румуни од нас у својој тужби потражују, т. ј. Бездина, Св. Ђурђа и Месића.

X.

Бездин.

1. Становништво око Бездина у прошлости.

Манастир Бездин лежао је и лежи покрај речице или боље рукавца реке Мориша т. зв. Бездана, близу Мориша (приближио за 1 km. на југ) између села Малог Св. Петра, Мунаре и Секусића (Székesút) у данашњој торонталској а пређе у чанадској жупанији.[2]

Благодарећи изврсном делу г. Боровскога „Историја чанадске жупаније до 1715. године“, које је пре десет година угледало света повереньем уг. академије наука, у стању смо да пратимо кретање становништва ове жупаније у етнографском погледу. Становници ове жупаније били су, наиме, Мађари са нешто Кумана (kún) и Печењега (bessenyő) који су се набрзо помађарили.[3] Тек у XV. веку почиње да се мења етнографска карта ове жупаније тиме што почињу у њој да се јављају и Срби. Као што је познато, деспот Ђурађ Бранковић[4] држао је силне градове и властелинства у Угар-

[1] Осим Срба, Румуна и Грка међу приложницима има и Бугара, Јермена, Арнаута, па чак и неправославних Мађара и Немаца.

[1] Borovszky, Csanád vmegye története 1715-ig Brest 1896. и 1897. I, 92. 93. II, 294. 402. и 548.

[2] Ibid. I, 95—112. 130.

[3] Ibid. I, 130.

ској у поседу, међу њима и грдно вилагошварско властелинство[1] (са 145 градова, варошица, села и пустара) источно од чанадске жупаније. Год. 1445. јавља се он као властелин у чанадској жупанији.[2] Око 1464. год. (у времену између 9. авг. 1463. и 10. јан. 1465.) јављају се на место Бранковића као велики властелини (господари најлачкога властелинства и других добара) у овој жуп. Срби браћа Јакшићи, који са великим бројем српскога народа затражише заштите у јуначкога краља Матије и који са затим својом храброшћу и умешношћу показаше достојни краљеве милости, којом их је у више прилика краљевски обасуо.[3] Природно је, да су како деспот Бранковић тако и браћа Јакшићи радо насељавали на своја добра Србе, особито пређашње своје кметове у Србији), као што се то најбоље види из тога, што су угарски сталежи већ 1439. год. били приморани, да донесу закон, да деспот не сме у својим властелинствима имати стране, већ мађарске кастелане.[4] Исто тако природно је било, да су Срби, који су се повлачили на север у Угарској испред Турака радије се досељавали у она места, која су се налазила у баштини Срба племића. И тако се српски елеменат у чанадској жупанији све више снажио, чему је много доприносило особито то, што је број села и пустара у чанадској жупанији у власти браће Јакшића т. р. из године у годину постајао све већи тако, да се у њиховој баштини у чанадској жупанији у првој половини XVI. века налазило 51 место и пустара,[5] а средиште истих био је град Најлак, који су Јакшићи касније утврдили и начинили га тврђавом,[6] нарочито после сељачке побуне.[7] Међутим у првој половини XVI. века нарочито после мухачке битке почињу Турци да упадају све дубље у Угарску. Живот је у јужној Угарској већ у XV в. био несигуран, а у првој половини XVI. било је много горе. Стога се мађарски елеменат све више повлачио горе, а њихова напуштена места заузимају Срби, којих се беше већ врло много доселило у јужну Угарску, чему је, као што знамо, и сама угарска држава ишла на руку[8] То међу осталим вреди и за чанадску жупанију,[9] у којој је у половини XVI. века био добар део места са чисто српским становништвом.[10] Тај се број места у току

[1] Угар. држ. арх. Dl. 13785. Ср. Borovszky, I, 115.

[2] Исти I, 115.

[3] Исти I, 124 и др. Исти: A nagyl. urad. tört. 1900. стр. 16 и д.

[4] В. 25. зак. чл. декрета краља Алберта од 14 9. год. Испор. Szalay László, A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz. Pest 1861. стр. 7.

[5] Побројена сва та места види Borovszky, A nagylaki uradalom története стр. 39.— 50.

[6] Borovszky. Csanad vm. tört. I, 132.

[7] Исти, A nagyl. urad. tört. стр. 21.

[8] Тако је напт. Павле Кињижи 1481. довео у Угарску из Србије око 50.000 породица, а краљ Матија их је 1481. год. ослободио од давања десетка. В. Szalay, A magyarorsz. szerb telepek стр. 8.

[9] Borovszky, I, 160.

[10] Исти, I 203. и нарочито стр 2'6 и даље.

друге половине XVI. и у току XVII. века све више множио тако да је читава жупанија добила т. р. српски тип. Мађара је у њој било мање; силна су места опустела, а у настањеним местима живели су већином Срби.[1]) Румунском елементу на територији старе чанад ске жупаније нема трага од најстаријих времена па све до XVIII. века, као што је то г. Боровски у свом изврсном делу на темељу тачних историјских података доказао. А да их одиста у тим крајевима није могло ни бити, види се још и из тога, што их и у ближим крајевима источно од старе чанад. жупаније није било Тако знамо, да су се у арадској жупањи почели јављати тек од XIV. века овамо и до турске најезде било их је сразмерно мало и то само у источним брдским крајевима и тек су се знатно касније (у главном у XVIII. в.) почели спуштати у равницу.[2]) Међутим Срби су почели већ у почетку XV. века да се досељавају у арад. жупанију у првом реду свакако на деспотска добра. У току XV. в. и касније српски се елеменат знатно помножио особито у западном дѣлу, према чанад. жупанији, као што је то потање код Маркија изложено.[3]) Исто тако Румуна није било ни у равници јужно од Мориша, пошто се и овде у главном тек у XVIII. спуштају у тзв. банатску равницу.[4] Иначе за непосредну околину ман. Бездина пружају нам најбољи доказ, да су у њој становали Срби у половини XVI., кад је основан манастир, — т. зв. турски (порезни) тефтери сачувани у одломцима за год. 1557—1558. У тим одломцима налазе се пописани становници по имену и презимену околних око манастира местâ и из тих именâ и презименâ види се, да су становници тих места били Срби као на пр. Kanizsa Monostor, Munár, Nagylak, Nagy-Szent-Péter, Kis-Szent-Péter, Szárafalva, сва три Szent-Miklós-a, Tornya, Varjas, Vinga па чак и Szombathely (источно од Арада).[5] Према свему томе у овим крајевима Румуна до XVIII. века није било, и у најбољем случају могао се евентуално овде или онде наћи погдекоји залутали Румун пастир (чобанин) за време турскога господства, но такови појединци код одређивања народности не могу се узимати у обзир.

2. Где је подигнут ман. Бездин?

Сад је на реду да утврдимо, на земљишту кога места је подигнут ман. Бездин пошто је то од велике важности. На то питање можемо сасвим слободно рећи, да је манастир основан на земљишту села *Мунаре*, пошто за то имамо доста јаких и веродостојних података.

1.) Око ман. Бездина на југ од Мориша,

[1] Borovszky, I, 216 и д.

[2] Márki Sándor, Aradvármegye és Arad története I rész. Arad 1892. стр. 499. и даље.

[3] Ibid. I, сто. 493. и даље.

[4] Bárány, Temesvármegye emléke. Nagybecskerek 1848. стр. 157. 163.—165.

[5] Borovszky, Csanád vm. története I, 216. 217. и дотична местау II. књизи (по азбучном регистру).

који је северна граница манастира, налазимо данас у најближем суседству поред Мунаре и села Németszentpéter и Szekesút. Површина првога износи данас 7.945, а другога 8.363 кат. јутара, дочим површина села Мунаре износи свега заједно са ман. имањем 3.410 кат. јутара, од које је манастирске својина претежни део 2658 јутара и 1556 □ хв.

Према томе не може се никако допустити, да је један део хатара села Мунаре могао у прошлости припадати којем од околних села па да је касније припојен Мунари, већ пре обратно, пошто је територија тога село знатно мања од земљишта осталих двају села. А пошто је ман. Бездин и данас на територији Мунаре, која је лако може бити умањена и то по свој прилици у почетку XVIII. в. приликом колонизације Немаца, јасно је, да се и у прошлости налазио на територији истога места.

2. Немамо никаквога историјскога податка, који би доводио у везу манастир Бездин са другим којим од околних места. Међутим имамо доказа из прошлости за његов однос према селу Мунари. Тако темишварска администрација у половини XVIII. в. у више приликама назива ман. Бездин Мунаром, мунарским манастиром (Moneraer Kloster) као на пр. у изводу акта од 3. августа 1728. год. назива га „*сриски манастир Мунара*“ (bes dem raitzischen Kloster Munara)[1] Исто налазимо још јасније означено у извештају оберфелвартера Јакова Ковачића од јуниja 1744. г. о премеравању и одређивању граница ман. Бездина по налогу темишв. администрације од 9. јуниja 1740. год. Овде читамо: dass mich nach dem Kloster Besdin in Temeswarer District verfügen, und dasselbstigen Caludjeris den ehedessen besessenen sogenanten Moneraer Grund zu ihren Genusz mit zuziehung des Temeswarer Verwalter Ambts, und deren darmit angränzenden St. Peterer und Szekuszigyer (данашњи Székesút) Gemeinden übergeben und auszeichnen solle“ а на завршетку: „Ihnen Caludjeris besagten Moneraer Terrain zum Genusz reservato Jure Terrestrali der Landes Fürstin, und Gebrauch behändiget worden seye“[2] Исто тако у „Extract aus der Repartitions Tabella des Temeswarer Districts über dessen à 1-n Novembris 1753. anfangende jährliche Contributions Dominical oder Terrestral Anlagen“ налазимо ово:

Bodrogher
Moneraer oder
Bezdiner } Calludier Klösterl,[3]

што са свим јасно показује на тесну везу између манастира Бездина и села Мунаре односно територије његове.

Најпосле имамо да споменемо још и то, да је читаво земљиште данашњега села Мунаре

[1] Читав тај извод наведен је на стр. 85.

[2] Из једне старе рукописне књиге копија, које се односе на добијање конфирмационе повеље и за парницу ман. Бездина са патр. Арсенијем IV.

[3] Ово сам нашао у бечкој коморској архиви у одељку Banatica, fasc. Ratzisch. Kloster u. Kirchenb. Nr. 3. (Acte Nr. 34.) и налази се међу оверовљеним преписима код фишкалата.

било саставни део Бездина манастири и становници истога били су прњаворци (кметови) манастирски и као такови даваху десетак манастиру. Кроз неко време државна је власт стала да оспорава то право манастиру и он је на крају крајева био принуђен да купи од државе то (своје старо) право и земљиште и да истави обвезницу 1782. г. и исплати у ратама, као што је о томе већ било говора, и онда је и надаље то право уживао све до недавног времена, кад су кметови ослобођени од спахија и спроведен откуп десетка.

Према свему томе несумњиво је, да је манастир Бездин подигнут на територији старога села Мунаре. Међутим Мунара је била добро српске властелинске породице Јакшића свршетком XV. и у првој половини XVI. в.[1] и становништво њено је било српско.

3. Ман. Бездин за време од 1539.—1740. год.

Ман Бездин основан је и почео се градити 1539. г. као што се то види из савременога записа у Псалтиру Божидара Вуковића, штампаном 1519. и 1520. г. у Венецији на стр. 270. и који гласи:

Ва име ѿца и̓ сна и̓ ст҃а дх҃а. Да се има знати каде почесе манастирь Бездинь прьчитн ѿ сьзда мира ҂зм҃з рождаства хр҃това ҂а҃ф҃л҃д и нарiче се храмь введение богород настоꙗнием Іоасава Милутиновића архiмандрита и са помощию васеа брáти и христиана при мене икономꙋ Леѡонтиꙋ Богоевићꙋ еромонахꙋ.[2] Автентичност тога записа не може подлежати сумњи. Он је пре свега уписан у књизи која је за 20 г. раније штампана, затим палеографске особине његове потпуно се слажу са особинама из савремених наших записа. А да се никако не може узети као фалзификат из каснијега доба, доказује комисија из седамдесетих година XVIII. в. под председништвом генерала Матезна, којој је задатак био, да попише све српске манастире у Угарској. Оригинали тога пописа чувају је у будимпештанској државној архиви.[3] У тај попис унесен је и препис тога записа признатога оригиналним.

Према томе запису манастир се почео градити 1539. г. у јесен (после 1. септембра, са којим се тада почињала нова година, испореди год. 7048. од створења света) и посвећен је био введенију пресв. Богородице као што је и данас. Иначе је тај запис важан и због других ствари. Пре свега архимандрит новога манастира звао се Јоасаф *Милутиновић*, чије презиме јасно показује да је био Србин као и економ манастирски Леонтије *Богојевић*, а немамо апсолутно никаквога разлога који би се противио томе, да узмемо, да су и остала

[1] Кратку но тачну монографију села Мунаре в. код Боровскога Csanád vármegye története II, 402–404.

[2] Запис је овај не сасвим тачно штампан у Гласу Истине за 1890. г. стр. 123, па одатле прештампан у „Стари срп. записи и натписи" Љ. Стојановића књ. III., Београд 1905. стр. 52. (број 4963.).

[3] Fasiones Monasteriorum Graeci ritus non uniti in regio Hungariae existentium.

браћа били Срби, пошто је то најверојетније према читавом смештају. Најпосле тај запис према својим језичким особинама несумњиво показује, да га је писао Србин. Он показује све знаке српских записа из XVI. и XVII. века, кад се српскословенска редакција јако србизовала, тако да се скоро може назвати чисто српским. Према томе не може се никако допустити, да га је писао Румун. Иако је и код њих у цркви био у употреби то време словенски језик, он се знатно разликовао од српскословенскога, и имао је више особина бугарскословенскога кае и специјално румунских.[1]) Међутим у овом запису нема ничега од тих особина, а особине српско-словенскога тако су испољене да не може бити лепше.

Према запису Бездин је градио архимандрит Јоасаф *уз помоћ свега братства и хришћана.* Пада у очи, да писац белешке не спомиње засебно властелу Јакшиће, на чијем је земљишту подигнут манастир. То свакако значи да они нису били ктитори тога манастира, а можда и нешто више, наиме, да је сумњиво православље последњих Јакшића. Старога Марка Јакшића, који је свакако био православне вере, у то доба није било у животу († 1537.). Његова жена је била римска патрицијка, дакле римокатоличкиња. Према томе и сва деца њихова (женска, мушке деце нису имали) нису припадала православној вери. То се исто може рећи и за Маркове синовце (синове његова брата Петра) — Димитрија, Николу и Јована, који су се образовали у Немачкој, а и мати им је била католичкиња као сестра римокатол. бискупа чанадскога Николе Чакија. Свакако православље млађих Јакшића је било врло сумњиво. Они су, наиме, доста рано почели да нагињу хуситизму. Тако је на пр. удовица Петра Јакшића поделила православни храм у Нађлаку на двоје, па се у једном вршило богослужење по православном обреду, а у другом — хуситско.[2]) Касније је *и протестански* покрет нашао одзива у истој породици. Тако је од 1522. год. удовица Петра Јакшића мати најмлађих Јакшића Дмитра, Николе и Јована пригрлила нову веру и ревно је ширила.[3]) Нема сумње да су они тиме почели код својих Срба да губе ону славу и углед који су дотле уживали; православна

[1] Образац словенскога језика код Румуна из тога доба показује нам на пр. одломак из Cronica lui Macarie „И по прѣтечении лѣтоу единому, (1505. г. дакле) отъ Радоула стрѣчень бывъ загорскаго воевода, на немь же крѣпко оплъчи сѧ, и обоимь сѫще христіаномъ, въсѣко аще и праведнѣ, нѫ не благочьстивнѣ, и въиѫтръ прѣдѣлѣхь его бывь къ сраженію готовь, и самь Радоуль о сицевыхь подвигъ не маль полагаѧ; и о что хотѣаше сѧ въ кръвопролитіи ономь ѕѣлныи смѣхь вра ꙋ прѣдложити сѧ, аще не бы щедрыи господь прѣдвариль обычнимь своимь чловѣколюбіемь, ходатаѧ бо имь прѣдлагаеть, свѣтоу чѧдо присное, Маѯима глагоѧ Деспота, иже не по мнозѣ на митрополитокыи сань отъ архіереи молдавскыхъ достойнѣ възведень и прѣстоль бѣлоградскии до кончини оукрасивь. Съ оубо о съмирони тѣмь побесѣдовавь, и надеждѫ не погрѣши и обоихъ-мирни въ своа ихъ отсла B. Vechile Cronice Moldavenesti pana la Urechia. Bucuresci. 1891. стр. 150.

[2] Márki, Arad vm. tört. I, 498.

[3] Fábián, Arad vármegye leirása, Buda 1835. Стр 174.

црква није могла зажмурити пред тим. Јакшићи дакле свакако нису били ктитори новога манастира. Но како је манастир подигнут на њихову добру, морају се и они подразумевати под изразом „уз помоћ.... хришћана". Они су, дакле, пре свега дали дозволу и неки комплекс земљишта, при чему се зацело морало имати обзира према својим кметовима, који су како у Мунари, тако и у великој околини били православни Срби. Да ли су они то земљиште поклонили, или су исто калуђери уз помоћ православних верних откупили, неда се тачно утврдити. Но узмемо ли у обзир, да је вредност земље у оно доба била незнатна у толико више, што су турске најезде у то доба знатно снизиле вредност не само земље него и живота, веројетније је оно прво. Тај комплекс земљишта тешко да је у оно доба био толики колики је био касније, пошто се Мунара и даље налази у рукама породице Јакшића, прво у мушкој а затим у женској лози, док турска најезда није томе учинила краја. Под турским господством манастир је проширио свој посед тако, да је по своју прилици читаво село потпало под манастир и становници истога јављају се 1716. год. као прњаворци манастирски. Према једном Species facti, који се налази у манастиру у концепту без датума и потписа и који је по свој прилици саставио игуман Тимотеј за генерала Најперга 1738. године, (пошто се у њему говори, да су Немци већ почели да зидају куће на манастирском земљишту, а то је било 1738. године), Бездин је добио тадашњу (и данашњу) земљу и мунарску велику ливаду од јеновскога паше и за турскога доба не само манастирска земља већ и сам манастир стојао је под спахијом.[1]) За манастирске прњаворце било је ипак погодније да се налазе под манастиром, него непосредно под каквим турским спахијом; пећска патријаршија је уживала под Турцима велике привилегије, те је свакако умела да штити своје цркве и манастире.

Подигнути 1539. године храм иако више пута оправљан сачувао се до данас. Главна оправка извршена је 1781. год.,[2]) но храм је ипак у главном сачувао свој стари облик. Храм је сграђен у српсковазант. стилу у облику крста са три апсиде (олтарска и две што одговарају певницама) а над њима кубе, дакле, слично многим другим српским православним храмовима, зиданим у XVI. веку у Угарској, као н. пр. крушедолском, хоповском и др. *Особито пак наличи на храм у ман. Ходошу.*

Према једном запису инвентарском црква је поправљена 1592. године. И одиста по појединим деловима тога фреско-живописа (особито у олтару и у кубету) види се на први поглед да је стар, што потврђују и натписи. Тако у олтару над жртвеником на своду налази се слика Ваведенија Богородице са натписом:

[1] В. прилоге ман. Бездина бр. 14.

[2] Натпис над западним вратима. В. прилоге ман. Безд. бр. 12 (препис истога).

„вьвдение Бц҃е“ и
егда сь молѧше иоакимь

Исто тако над појединим фреско-сликама над солејом могу се прочитати и ови натписи (означавају поједине слике):

1) вьскрьсеніе х҃во,
2) преобреженіе х҃во и
3) распетие х҃во.

Као што се види, сви су ти натписи писани српскословенском редакцијом, дакле, постали су пре XVIII. века, кад је почела код нас да се увлачи рускословенска редакција. Но има записа и таких, где се налазе записи писани данашњим црквенословенским језиком (рускословенском редакцијом), а има и мешавине од једнога и другога. То ће пак рећи, да црква или није сва уједаред живописана, или је касније реновиран живопис, па су онда према томе и записи добили у неколико измењен облик.

Тако се у кубету на своду налази лик Исуса Христа, а покрај главе његове с једне и с друге стране овај запис:

„Іс҃ Хс҃ ѡ пандократо“

а око слике унаоколо у кругу пише:

„Сь небесь пришедь. и видѣвь се сынь ч҃ловеческы ѿ готоваго жилища своего призрѣ на вьсѧ живꙋщиѧ на земли создави.

То је мешавина.

Под сводовима над лађом насликани су поједини догађаји из живота пресв. Богородице према акатисту, и над тим појединим сликама натписи су узети из појединих кондака и икоса из акатиста:

1) Аггль предс҃татель сь нёбсе,
2) Сила Вышнагѡ осѣнить тѧ.
3) Видѧщи с҃таѧ себе вь чистотѣ.
4) Имꙋщи б҃гопріѧтнꙋю д҃ва ꙋтробꙋ вост҃че ко Єлисаведи.
5) Видѣвше отроци халдейсти, на рꙋкꙋ д҃вичꙋ.
6) Проповѣдници б҃гоносніи бывше волсви.
7) Хотѣщи Сѵмеѡнꙋ ѿ нынѣшиѧго вѣка.[1]

Живопис је, дакле, иако дотериван касније, из старијих времена и немамо разлога да не прихватимо 1592. год., према томе и он је из онога доба, кад је Бездин по тврђењу Румуна био румунски. Но као што сви натписи наочигледно показују, нема ни трага ни гласа чему било румунском, а да је био њихов, неминовно би се бар нешто нашло. Овако како је нити су власници и братство манастира били Румуни, а још мање сликари, јер кад бисмо узели, да је сликар био Србин, а братство румунско, ово би му свакако дало унапред спремљене натписе, да их испише по зиду. Но братство је у Банату било српско, као што је и околно становништво било српско.

У тешким приликама за турске владе вршио је ман. Бездин као и остали наши манастири у побожном српском народу значајну духовно-просвету мисију. У доба, кад није нигде било школе, кад се ретко где налазило

[1] В. прилоге ман. Бездина бр. 9.

световних свештеника и храмова, Бездин је био стожер, око кога се као и око срп. ман. Ходоша окупљао српски народ из околине и тражио поуке и утехе ојађеној души својој. Он га је учио вери, љубави и нади, причао му о славнијој прошлости српске цркве и народа, храбрио га, да не клоне духом штитећи га кад и кад од насилника турских. Само братство делило је са својим народом мукотрпну судбину, манастир се дизао и падао с њим. У тој невољи прошла је друга половина XVI. и сав XVII. век. Наде, које полагаху братство и народ у рату за ослобођење (1683.—1698.) нису се испуниле; тешки турски јарам још их је притискивао у оно доба кад се на северу дуж Мориша организовала српска граница. И тек 1716. године, са падом Темишвара, дође и то толико жуђено доба ослобођења.

Које рат за ослобођење, које доба после тога као и рат 1716. године јако су оштетили манастир, и после ослобођења отпочиње у манастиру бујнији живот. Како је све било које извештало које у рушевинама, требало је то оправљати. Посао око тога трајао је дуже времена. Но нашло се и побожних и дарежљивих Срба, који прискочише у помоћ светој обитељи. Особито су издашно помогли манастиру пуковник *Јован Поповић Текелија* и брат наткапетан *Остоја*, који се од тога времена воде у манастиру као *први ктитори*,[1] а притекла му је у помоћ и темишв. зем. администрација.[2] Наскоро је пак манастир имао да се бори и са другим невољама. Те невоље нанела је манастиру темишварска администрација својом колонијалном политиком тиме, што је хтела да отргне од манастира добар део земљишта, па да насели Немце. У тој борби манастир је морао да подлегне, јер је администрација по својој прилици 1725. г. одузела неко земљиште и населила на њему неколико породица.[3] Но ови се наскоро разбегну, и администрација у почетку 1738. год. насели нове колонисте.[4] Већ 1737. г. одузме она од манастира већи део земљишта, да се манастир није могао издржавати, као што се управа жалила.[5] Узалуд је тадањи игуман Тимотеј чинио кораке против тога доказујући право манастира на ту земљу; сав му је труд био узалудан. Што није могао да учини он, учинио је његов толико заслужни по манастир последник Теодосије Веселиновић. Доста то, да се и ови колонисти не одржаше и Мунара и опет остаде манастирски пријавор.

Записа ни уопће рукописа из XVII. века у манастиру није се сачувало никаквих, чему се није много ни чудити, ако узмемо у обзир тадашње прилике и ратове, кад су калуђери више пута бивали приморани да беже па да спасавају тек оно што је било најдрагоценије. Иначе свакако је морао постојати „поменик“

[1] В. прилоге м. Бездина бр. 4. (на почетку)

[2] Baróti L., Adatok a Délmagyarország XVIII. századi történetéhez.

[3] Délmagyarorsz. tört. Értesitő 1892. 91. cf. Borovszky, II, 404.

[4] Baróti, Adattár, 412. 414. cf. Borovszky, I, 404.

[5] Прилози ман. Бездина бр. 14.

и књига приложника: но то је све пропало. Сачуване књиге приложника датирају се тек од 1729. године.

Из овога времена можемо споменути још два записа на гробним плочама, писана црквенословенским језиком, из којих се види да су чело олтара погребени Милош Јовановић Модошанин († 23. јула 1735. г. у Бездину) и Јован Грубетић († 15. јуния 1738. г.) заједно са женом и кћери.[1]

При крају овога периода према запису игуман се звао Тимотеј и биће сигурно да је он исти онај Тимотеј Мириловић, о коме се говори у попису од 1771. г., и који је био родом из Подлапаче у Хрватској и дошао у Бездин још 1725. г.[2] Управу манастира предао је он 1740. г. Теодосију Веселиновићу.

4. Теодосије Веселиновић.

Са доласком на управу овога подобнога и заслужнога човека наступа у Бездину знатан обрт на боље у сваком погледу. Теодосије је био пре долазка у Бездин брат и игуман манастира Винче у Србији.[3] Кад Турци 1737. г. навале на Србију, остави он са братством ман. Винчу и пређу у Банат у Панчево. Из манастира су понели све што се дало носити. Из Панчева пређу у Београд, одавде у Сланкамен па у Кањижу Из Кањиже оде сам Теодосије у Темишвар еп. Николи Димитријевићу и замоли га, да га са братством прими у ман. Бездин. Владика му да дозволу и он се са братством настани у Бездину. Братства се споје и приме Теодосија за игумана. *И тако Бездину припадну и све ствари пренесене из српскога манастира Винче у Србији, међу овима и чудотворна икона матере Божје,* коју је винчански игуман и претходник Теодосијев Грк Пајсије (1727.—1736) донео из Русије.[4]) Због ове се иконе наскоро изврши грдна парница и благодарећи томе можемо донекле установати, шта је све Теодосије донео из Винче у Бездин. Наиме, тадашњи патријарх

[1] В. прилоге ман. Бездина бр. 13. Чело цркве сахрањен је 1760. год. и Стојко Грујић Комленушанин. В. исти прилог. Остали су натписи из још каснијега доба и односе се на настојатеље манастира и еп. Сергија Каћанскога.

[2] Р. Грујић, Прилошци историји бан. ман. 1906. стр. 29.

[3] Овај манастир је био задужбина деспота Стевана Лазаревића. Кад Турци освоје Смедерево разоре и манастир Винчу. Обновио га је патр. Макарије (1557—1573.). У почетку XVII. због турског притиска морало га је братство напустити, но затим се врате натраг. Од 1683—1699. био је пуст; братство се повукло у Срем у Кувеждин. Јеромонах Пајсије, Грк са острва Крфа, покуша да га обнови, али већ његов последник на управи Теодосије са братством морао је да бежи. Од тога времена је пуст. В. Гласник срп. уч. друштва књ. 45.

[4] Пајсије је пре тога провео 15. година у једном манастиру код Кијева. Кад је хтео да се врати у своју постојбину дâ му братство на дар чудотворни лик матере Божје. На повратку сврати 1727. год. у Београд, где посети тадашњег митрополита београдског Мојсија Петровића, који видевши у њега чудотворну икону покуша, да га задржи у својој цркви, што овај дуго није хтео да пристане, но најпосле попусти. Митрополит му понуди два манастира да бира где да се настани и Пајсије изабере Винчу, обнови је и искупи и доведе у манастир Винчу неколико калуђера, међу њима и Теодосија (1732.) те састави братство.

Арсеније IV. Јовановић баци очи на ту чудотворну икону и хтедне пошто по то да дође до ње, и на његову жељу или налог бездински јеромонах Исаија и ђакон Петар ноћу 24. марта 1743. године (помоћу хусара Милосава и кочијаша Јована) однесу из Бездина у Карловце богородичину икону и друге ствари (по патријарховим речима *само неке ствари које су својина манастира Винче*).[1]) Теодосије поднесе тужбу против патријарха и дворски ратни савет упути темишварску администрацију да испита ту ствар и на основу исте донесе ратни савет решење, да патријарх врати отете ствари, но то се решење није могло извршити за живота Арсенијева, и тек после смрти његове 1748. год. дошао је Бездин до својих ствари. Како је текла та врло занимљива парница није овде место да говоримо. Нас се у овој прилици тичу само те ствари. Из Теодосијева извештаја дв. ратном савету од 3. јулија 1743. г. видимо, да су осим чудотворне иконе са свима украсима однесене биле и ове ствари (донесене из Винче):

1 сребрна и позлаћена лампада, (кандило),
1 путир,
1 позлаћени дискос (patena),
1 позлаћена звездица,
2 послужавника,
4 појаса, од ових два позлаћена,
6 одежда (Mess-Kleider),
1 стихар (alba) од чистога дамаста,
4 стихара од полудамаста,
2 велике завесе (барјака),
1 епистрахиљ (stolla) од драгоцене материје,
13 епитрахиља постављених дамастом,
12 пари наруквица (manuale),
1 стара књига апостолских посланица,
1 псалтир.[2])

Кад то доведемо у везу са патријарховим речима, да је њему донесен само један део винчанских ствари, може се видети, да је у Бездин пренесено из Винче много шта, те се тиме материјално стање манастира Бездина морало знатно побољшати. Нема сумње, да је оданде дотеран и леп број живота блага. Винчанско је братство свакако понело и потерало све оданде што се дало спасти. Осим споменутих горе ствари знамо да су донели из Винче и богато оковано јеванђелије, које је према запису на њему приложио манастиру Винчи 1731. године београдски рибарски руфет и које се и данас налази у манастиру Бездину.

[1] Патријарх се правда, да је он то учинио зато, што је Теодосије пренео те ствари у другу епархију (у темишварску) без његове дозволе. Он му је у више прилика налагао, да врати ствари натраг, но Теодосије то пориче. Извештај његов кр. администрацији у Темишвару од 24. јунија 1743. год.

[2] Осим наведених ствари однесене су том приликом још и ове, купљене касније (у Банату): 1 сребрна лампада, 1 сребрни путир, 1 позлаћени дискос, 1 позлаћена звездица, 1 стихар од жуте свиле са златним цветовима, 1 стихар од чисто белога дамаста, 2 епитрахиља од богате материје, 2 завесе над богородичином иконом, 2 пара наруквица од драгоцене материје, књига Маргарит, Велики Требник и Типик, затим нове кочије, 3 коња са опремом, 1 јахаћи коњ са седлом и 3 пиштоља.

Јеванђелије је штампано у Москви 1730. год. Запис је урезан у сребрну плочу, која је прикована на полеђину јеванђелија, и гласи овако:

Сіе еѵ҃ліе приложи рꙋфетъ рыбарски белиградскіе перві оꙋставаша (и кривоеви соврши) дмитаръ въ монастиръ: винчꙋ: храма оуспеніе пр҃ст҃ыѧ влдчци нашеѧ бц҃и д҃ви Маріи при гд҃нꙋ архіеп҃кпꙋ Викентію Іоаннѡ҃зич: строителемъ чт҃ним паѵсеомъ монахом з братіею.

1731. иꙋниа 26.[1])

Но најбољу слику о томе, шта је све тада донесено из Винче у Бездин, пружа нам запис, у коме се говори, *да су оданде донели чак и црквене двери, које је затим манастир Бездин 21. септембра 1740. године продао кањишкој црквеној опћини за њихов храм (за 22 фор.).*[2])

Кад су се братства у лето 1740. године спојила и Теодосије Веселиновић примио управу[3]), први му је посао био да поправи имовно стање манастира. Видели смо, да је темишв. администрација 1737. год. одузела осим прњавора још и добар део и манастирскога земљишта, које је сам манастир непосредно обрађивао, те је манастирска економија због малога земљишта била јако посрнула. Енергични и упорни Теодосије стаде живо радити на све стране, да поврати одузето земљиште, и како изгледа, умео је задобити за ту ствар главнога команданта и управника Баната барона Енгелсхофена. Какве је он све кораке у том погледу чинио није нам познато. Знамо само то, да је он умео доказати, да је манастир своје данашње земљиште уживао од старине. О прњаворској земљи, изгледа, да у ово доба није могло бити ни говора, а Теодосије је био толико мудар, да се задовољио за сада тим, да поврати и спасе бар оно што се могло спасти, т. ј. земљиште, које је сам манастир до 1737. год. уживао и култивисао.[4]) Тек он је постигао, да је темишварска администрација преко својих органа 13. деп. 1740. г. имање измерила и границе одредила, а Теодосије боље сигурности ради набрзо после тога исте пограничним камењем са натписимал на атинском језику обележио.[5] Већ 1751. г. отписом од 16. септембра известио је ратни савет администрацију, да манастир Бездин може премерену са одређеним границама земљу уживати слободно и без икакве сметње, те да администрација треба да остави манастир на миру.[6] Адмннистрација дописом од 25. октобра исте године извести о том управно звање (Verwalteramt), и наложи му, да преда земљу манастиру (да га уведе у

[1] Прилози ман. Бездина бр. 14.

[2] Прилози ман. Бездина бр. 5. (Проток. Приложникωвъ стр. 160).

[3] Прилози ман. Бездина бр. 5. стр. 133.

[4] Право на мунарску земљу порицала је администрација, као што смо видели, још од пређе и већ је 1725. стала да насељава тамо Немце. То је поновила 1738. г., али ових 1740. г. као да већ није било тамо. Можда се Тедосије и у том знао наћи и опростити манастир од њих.

[5] Такав се камен на источној страни манастира у шуми налази и данас. Ја сам га својим очима видео.

[6] Препис тога дописа налази се код мене. Изложен је сав и у прилозима ман. Бездина у бр. 15.

посед) уз обичну опрезност.[1] Но ту је имала да даде пристанак и ц. дв. комора и сигурно по њеном налогу поднела јој је темишв. администрација извештај о упитном земљишту. Извештај је био повољан по манастир (да му је то земљиште припадало још од старих времена, кад је био под Турцима), те комора отписом од 28. децембра 1742. год. извести администрацију, да преда манастиру земљиште, које му је пређе припадало, али не као својину, (dominium terrestrale задржава царица), већ само на уживање (ad nutum).[2]

Други би се може бити у оно доба са тим и задовољио и седео с миром. Но Теодосију није било тога доста и он с братством поднесе молбу царици, да изда манастиру, "Decretum Confirmatorium et Protectionale", позивајући се, међу осталим, и на то, да је таку потврду и заштитно писмо добио и манастир Раковац још од Јосифа I., што и прилаже молби, па да се тиме против свакога и против сваког насиља сигурном заштитом утеше, а они ће за таку милост непрестано узносити Богу своје мале молитве за дуги живот јој и срећно царевање.

Нећемо овде износити шта је све чинио Теодосије, да постигне што је желео. Споменућемо само то, да је 27. септембра 1747. године био у тој ствари у аудијенцији код царице и да је на крају крајева осигурао Бездину његово имање, јер 7. фебруара 1748. изда царица својом руком потписану потврдну диплому манастиру Бездину.

У дипломи се у уводу говори, како је Теодосије Веселиновић изложио, да је после учињенога мира са Турцима темишварска администрација учинила расположење, да се земљиште манастира Бездина, које је овај још из давних времена имао у поседу и потпуно га уживао, премери, одреде и обележе границе, мапа изготови и да је то све и извршено, да је добио од дворскога ратнога савета и дворске коморе „ratificatoria decreta", па моли царицу, да и она ради већега оснажења споменутих декрета исте преко депутације „in Banaticis" милостиво одобри и потврди. Затим се наводе у целини одлука темишв. администрације од 13. децембра 1740. и „decreta ratificatoria дв. ратнога савета од 16. септембра 1741. и дв. коморе од 28. децембра 1742. године, па онда долази сама потврда, која од речи до речи гласи овако:

„Nos itaque humillima dicti Besdinensis Prioris Wesselinovich petitione clementer exaudita, praerecensitos ejus Monasterij Bsdin, territorijque illius praevio modo commissionaliter de-et assignati metales ac limites juxta omnes et singulas productorum decretorum clausulas et continen-

[1] У будимп. држ. архиви, т. зв. „ротулуси". Издао Baróti Adatok Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. Овде се говори, као да је царица ту земљу уступила манастиру на вечита времена (Administration bedeutet dem Verwalteramte, dass S-e Mayestät dem Bezdiner Calludjer Klosser einen Terrain auf ewige Zeiten verliehen habe, und verordnet solchen unter den gewöhnlichen Vorsichten an dasselbe zu übergeben).

[2] Прилози ман. Бездина бр. 15. Cf. Baroti, Adatok.

tias *pro ea, qua in dilectam Nobis Illyricorum gen tem Ferimur propensione, Maternaque Benignitate clementer confirmavimus, prouti horum vigore de plenitudine potestatis Nostrae Caesareo-Regiae in omnibus et per omnia benignissime confirmamus.* Salvo tamen jure quocunque alieno, prosertim vero Ecclesiarum DEJ. Harum testimonio literarum manu Nostra subscriptarum, et impendente sigillo Nostro Caesareo-Regio munitarum. Quae dabantur in Civitate Nostra Viennae die Septima mensis Februarij Anno quadragesimo octavo, Regnorum nostrorum octavo.

Maria Theresia.

Ferdinandus Comes à Kollowrat.
Ad Mandatum Sacrae Caesareo-
Regiaeque Majestatis proprium.
Joannes Christophorus Jenisch.[1]

Текст овај по себи је јасан и није потребно, да се упуштамо у детаљније тумачење. Он нам сам говори, у складу са другим документима, које је издавала Марија Терезија као и други цареви, да је *српски народ* (овде Illyrica gensnatio Rasciana у њезиној потврди привилегија 1743. г.) стекао својом храброшћу и верношћу великих заслуга за њу и државу јој *па да јој је стога мио и драг* (dolecta gens), *па као што је она од своје стране и пређе обасипала тај народ својом материнском милошћу, чини му то и овом приликом по пуном царске и краљевске власти своје.* Из тога пак излази несумњиво, *да је царица сматрала манастир Бездин саставним делом установа српскога народа, дакле, српском установом.* Да се овде под Illyrica gens подразумева само српски народ, а не и румунски, држимо да не треба доказивати, и да се то види јасно и несумњиво из онога, што смо раније навели о српском карактеру карловачке митрополије и привилегијâ, као и из употребе израза „Illyrus“ и „Rascianus“, специјално пак у потврди привилегија од стране Марије Терезије 1743. г. А да се овде ман. Бездин одиста узима као чисто српска установа, показаће се још рељефније, кад подсетимо, да се и званичење око издавања горње потврде водило као тако, које се односи на *српски манастир Бездин.*[2] А сам се Теодосије, као што смо видели, у молби својој позива на *српски манастир у Срему Раковац* и на потврдну диплому његову, и молба му је у том смислу и уважена. А кад је државна власт сматрала Бездин као саставни део иметка српскога народа и цркве, нема сумње *да је имала исто мишљење и о осталим српским манастирима у Банату.*

И тако је игуман а затим архимандрит Теодосије Веселиновић после осмогодишњега упорнога рада осигурао манастиру Бездину његов иметак, који је пред тим добрим дêлом био изгубљен. Но његов се рад није кретао само око тога, него је обухватао све што је било у његову делокругу и што се односило

[1] Оверовљени у Бечу 20. фебруара 1748. год. препис (од самога Јениша) налази се међу прилозима ман. Бездина бр. 15.

[2] В. стр. 85. и даље,

на благостање и леп ред у манастиру, те је за време десетогодишње управе много шта доброга учинио и у многом чему унапредио манастир. Из времена до њега није се, као што смо рекли, није сачувао скоро никакав траг ни у архиви манастирској ни иначе. Чак не знамо ни како су се звала браћа пре њега осим његова претходника у управи игумана Тимотеја.

Тако је Теодосије завео записну књигу (са регистром), у коју је уводио много шта, што се односило на живот манастира и што је и иначе било вредно да се забележи[1]. Тако је он у њој описао како је са братством напустио манастир Винчу и дошао у Бездин, парницу са патријархом Арсенијем IV., о зидању ћелије и трапезарије и о помоћи за то од стране побожних хришћана и др. Овде се налази и инвентар манастира Боздина из године 1446. (стр. 60.—67.). У њему су на стр. 62. набројене манастирске књиге, 59 на броју, *и међу њима није било ни једне румунске, већ све на црквенословенском језику.*

Теодосије се исто тако бринуо за уредан живот у манастиру, за уредно вођење богослужења и економије. Тога ради завео је он 1749. године „Протоколъ о послушаніи братскомъ и у њега је бележио какве су се у братским седницама службе поверавале појединој браћи, те и одатле можемо много шта да сазнамо о животу манастира Бездина у то доба и да из ње црпемо ово или оно што се односи на личност Теодосијеву.

Осим наведенога бринуо се и ревновао је Теодосије и за цркву и њезин спољашњи изглед као и за друге манастирске зграде, при чему је као умешан и окретан човек *умео стећи велико коло познаника угледнијех побожних Срба, па задобити њихово интересоване за манастир.*

Тако је (3. јулија) 1741. године трговац из Арада *Константин Калиновић* дао на свој трошак (80 фор.) начинити од меди даску, на коју је постављена чудотворна икона матере Божје, и због тога су уведени у поменик живи и мртви из његове породице.[2] Исте године поклонио је манастиру *капетан Ружа* два сребрна свећњака са мумаказама у вредности од 100 фор., за спомен умрлих Марка, Јована, Николаја,[3] а 1740. г. 15. августа *господин Августин* један сребрни појас са позлаћеним пафтама за спомен умрлога Јована.[4] Исто тако 19. априла 1742. год. приложио је г. *Аврам Продановић* једну свилену бошчу на аналогиј, на ком се чита св. јеванђолије,[5] а 21. априла 1747. год. *господар*

[1] Прилози ман. Бездина бр. 2.

[2] Стара записна књига са регистром стр. 3. (Прилози м. Бездина бр. 2). Из исте књиге стр. 78. видимо, да је тај Калиновић умро 1746. год. и да је погребен у манастиру код десне стране олтара. За место и за труд братије дао је 124. фор. и осим тога за саранда̀р 12 фор., који су отпочели служити од Томине недеље т. ј. од 5. априла.

[3] Прилози м. Бездина бр. 3.

[4] Прилози бр. 4

[5] Прилози бр. 5. стр. 209. У овом препису означене су стране протокола на ивици.

Михаило Стројевић обећао је начинити фелон, сличан манастирском фелону, од полудамаста, „фарбе црвене и морасте“.[1] Јели извршио то своје обећање не види се ниоткуд.

У погледу манастирског ћелијског и других здања немамо тачних података шта је рађено првих година. Но да је Теодосије и о том мучио муку и тражио начина, да зграде оправи и дозида види се из тога, што је већ 23. априла 1741. године заставник „националне милиције у Араду *Субота Жупуник* обећао, да ће о свом трошку подићи једну ћелију са две дворнице и кухињом за вечни спомен својих родитеља и браће, а за своје здравље и свако добро, и да је „прежде“ дао три дуката капаре „за вѣроятіе и потвержденіе своего намѣренія добраго“.[2] Како су се спојила два братства било је у манастиру тескобно, те је требало проширити ћелијско здање, а то је скопчано са трошком. Требало је наћи добротвора и Теодосије се сигурно бринуо и за то, што се види већ и из наведенога примера. Епископ темишварски (митрополит) Георгије Поповић јавио се као први ктитор. Он је дао дозволу, да манастир може за то купити милостињу по епархији. 1746. приступило се зидању ћелијскога здања и трапезарије, као што се то види из овога записа: „Во имя Спа(си)теля нашего Б(о)га, за молитви же Пребл(а)гословеныя вл(а)дичици присно Д(ѣ)ви и Б(огороди)цы начинается дѣло монастир(с)кое сій есть зданіе трапези, и келли, безн(и)хже весьма остахомь и прочее жити вчемь при обители с(вя)той не имѣемь. Того ради в помощь призвавше всемогущаго Б(о)га, Предводителницу же предлагаемь пре(свя)тую его мат(е)рь, с добрими же бл(а)годѣтели обители с(вя)тыя, начинаемь уже и ктитори ктаковому дѣлу спомоществующих вписуемь здѣ; ихже имена о Б(о)же впиши в кѣигахь животних“.[3]

Списак добротвора код тога дозиђивања није се сачувао. Но ипак знамо, да је том приликом господин *Дмитрашко* из Липове приложио 300 кибли креча за спомен умрлој жени својој Насти, живом Димитрију и умрлом Мојсеју[4] и пуковник *Јован Јанко Хорват* два јунца за превлачење опеке и за другу манастирску службу.[5] Свакако су тим поводом прилагали у тој години многи часници поморишке границе, као: потпуковник *Јован Шевић*, *Гаврило Новаковић* 16. марта и 14. августа по 12 фор., капетан *Никола Штрбић* 12 фор., капетан *Никола Чорба* коња трогоца, капетан чанадски *Петар Марјановић* 16 фор., капетан вилагошки *Павле Марјановић* 6 фор., „аднађ“ чанадски *Рака* 4 фор.[6] и др. Зидање је морало трајати неколико година, јер 25 марта 1750. г. (о преслави) командант поморишке крајине пуковник *Јован Хорват од Куртића* обећава, да

[1] Прилог бр. 2.

[2] Прилог бр. 4.

[3] Прилог бр. 2.

[4] На истом месту.

[5] На истом месту.

[6] Прилози ман. Бездина бр. 2.

ће исплатити са 300 фор. једну дворницу на његово име кад буде готова и измолована[1] и то је своје обећање исте године и искупио.[2]

Говорећи о оправкама и дозиђивању манастирских здања на реду је, да рекнемо још две три речи о чудотворној икони матере Божје, коју је Теодосије донео из Винче у Србији. Као што је већ било говора, ту је икону био отео од манастира *патријарх Арсеније IV* Но он се није задовољио тиме, него ју је у Бечу дао *оковати у сребро и злато и украсити драгоценим камењем*. Своје топле молитве и жеље како за себе тако и за поверену му паству дао је он урезати које на сребрни оков око главе које испод лика (опет по сребрном окову). После његове смрти враћена је икона заједно са другим утварима манастиру и налази се и данас тамо. Касније, 1799. год. дао је бачки владика *Јован Јовановић* на свој трошак начинити стаклени заклопац (врата) но икону; посао тај радио је Јован Костић као што се све то види из натписа на ивици тога заклопца.[3]

Рад Теодосија Веселиновића на подизању благостања манастира Бездина није још исцрпен. Осим наведенога знао је он наћи и добротвора друге врсте. На име за његове управе нашло се и таких *Срба*, који су манастиру и земље поклањали. Тако је на Ђурђев дан, 23. априла 1741. год. капетан „националне милиције“ (поморишке српске војничке крајине) у Араду *Војин Мијатовић* поклонио манастиру *засађени виноград на павлишком брду*, који је лежао тик поред винограда павлишкога капетана Јована „за вечни спомен родитеља и сродника својих, а за своје здравље и вечно спасење“.[4] 21. нов. (на дан славе) 1742. год. поклонио је манастиру *Петар Влаховић свој виноград у Вилагошу*. Суседи: са источне стране виноград Марцике Мађара, (који је у то доба био православне вере), а са западне виноград Петра Влухераша. Кад је ово уписивано, били су присутни прота жабаљски Симеон Владисављевић и прота бечкеречки Јоаникије Недић.[5]

Као што видимо Теодосије Веселиновић је светла појава за манастир Бездин. Он је већи део одузете земље знао да на основу српских привилегија Бездину као *српском манастиру* поврати одузето земљиште, обогатио га је многим благом из српскога манастира Винче, умео је да подстрекне побожне Србе на прилагање па да обнови манастирска здања, да украси цркву, да заведе леп ред и лепо богослужење, а око себе да окупља побожни српски народ и његове прваке. О богородичним празницима походили су Срби манастир у лепом броју.

О братству манастирском у ово доба знамо врло мало или скоро ништа. У протоколу по-

[1] Протоколъ Приложниковъ стр. 288. (прилози бр. 5.).

[2] Прилози ман. Бездина бр. 3.

[3] Сви ти записи налазе се у прилозима ман. Бездина бр. 10.

[4] Поменик ман. Винче, касније Бездина, стр. 277. В. у препису у прилозима ман. Бездина бр. 4.

[5] Протоколъ Приложниковъ стр. 243. У препису у прилозима ман. Бездина бр. 5.

слушања братскога“ спомињу се овде онде по имену поједина браћа. Према потписима на листу 74. б. у 1750. години било их је поред Теодосија њих седморица: *Тимотеј* (пре тога игуман), *Софроније*, *Јоаникије*,[1] *Исаија*,[2] *Михаил* и *Симеон*. Подробније о тој браћи сазнајемо из Поменика манастира Винче. На 5. и 6. страни налази се списак братства, који је унео архим. Дионисије Живојновић 6. маја 1751. (примио управу као игуман 1. маја 1751.). Те године у братству се налазили: 1 Духовник *Тимотеј Мириловић* родом из Подлапаче у „Крбави“ (Хрватска), 48. год. 2. *Софроније Блажовић* из Мошорина у Бачкој, ковиљски пострижник, 36 година, 22 године од пострига. Дошао у Бездин 1749. године. 3. *Јоаникије Јовановић* из Нађлака, 30 година, 11 год. од пострига. 4. *Исаија Ранисављевић* из Великога Села у Србији, пострижник винчанпски, 29 година, 15 година од пострига. 5. *Михаил Атанасијевић* из села Шајтина, бездински пострижник, 34 године, а 2 године од пострига. 6. *Симеон Матејевић* из Бача у Бачкој, бођански пострижник, 30 година, 15 година од пострига. Дошао у Бездин 28 јунија 1749. 7. *Климент Стефановић* родом из Мале Русије из села Љубне, бездински пострижник, 25 година, 6 год. од пострига. Као што се види, сви су калуђери били Срби (Срби су се већ од почетка XVIII. в. почели селити у Русију у мањем броју; тешко је веровати, да је Климент био Рус, па да је дошао у Бездин да се покалуђери). *У ово доба, као и још нешто касније нема у манастиру ни једнога Румуна.*

У сред најживљега рада око поправљања и подизања манастирских зграда као и иначе благостања манастирскога задесила је 1750. год. Теодосија смрт. Кад узмемо у обзир, да је он 1732. г. дошао у манастир Винчу, можемо слободно рећи да је умро још саразмерно млад, а такога нам приказује масном бојом израђени лик му у манастиру Бездину без и једне седе. Коса, брци и брада су му чисте црне масти.

5. Даљи рад на подизању и украшавању манастира.

Рад на подизању и украшавању манастирске цркве и других зграда, који је Теодосије отпочео и одредио, настављен је и после његове смрти под последником му у управи, архимандритом Дионисијем Живојновићем (1751.—1777.) и касније. Исто тако није пресахнуо извор, који је Теодосије отворио; дарежљиви и побожни Срби и даље су притицали у помоћ, да се манастир доведе у ред какав му пристоји.

Тако је 28. јунија 1753. године *Стефан Тенецки*, сликар из Арада својом руком и са својим потписом унео у „Протол Приложниковъ“ овако обећање: „Ѡбѣщаксѧ азъ долꙋ подписатїй, с(вѧ)то воведенской ѡбители бездинской своимь хꙋдожествомь фарбомь и златомъ цѣлое темпло ѡлтарное, како цифре билтаꙋрске (рез

[1] Стр. 309. Прилози ман. Бездина бр 5.
[2] Прилози ман. Бездина бр. 3.

барске украсе) позлатити, тако и тишлерское дѣло марбилирати; токмо во время моего задержанїа дѣла ради того: да имѣю свою компетенцїю у јастїю и питїю а по семь моа имена ком вѣдѣ дати, да вѣдѣть за вѣчнїй спомень. Стефан Тенецкїй Иконописец арадскїй". Ово обећање честитога Србина није остало празно обећање, него је он то своје обећање савесно и *испунио*, као што нам о томе сведочи белешка на другом месту: „Г. Стефанъ Тенецкїй из Арада Молерь моловалъ темпло въ мѣсто милостинѣ".[1]

Браћа (једноутробна) *Никола и Живан Ђуричкови* обећали су 15. августа 1755. год., да ће исплатити „темло то есть преграду олгарную како дѣло тишлерское тако билдаурское по рису и контракту" за вечни спомен и то су и извршили („исполниша").[1] Исте године 20. окт. у Араду, затим 18. децембра у Бездину обећао је *Стеван Драгосављевић*, будимски становник, да ће на свој трошак поставити у манастирском храму престо од мрамора, жртвеник (проскомидију) и сав под („патосъ, олтарнїй и црковнїй") за здравље и вечни спомен кћери своје Ане (живи: Стефан, Рокса, Ана, Марко; умрли: Стојан, Рада, Николај, Петар, Јелисавета)[2] и то је обећање извршио.[3] Осим споменутих дародаваца учинили су мање задужбине храму у то доба[4] још ови: *Георгије Тиганић* (28. марта 1758.) обећао је, да ће исплатити икону Св. Троице, која ће доћи изнад царских двери; *Хамбит Димитријевић* (сигурно посрбљени Јерменин) приложио је 2. фебруара 1700. „едань парь наруквица древняго щикерая на коима Благовѣщенїе и аравїйская слова и едань крсть с ланцемь на врать; хаднађ *Субота Жупуња (Жупуник* в. горе) исплатио је 21. новембра 1760. икону израђену на железу (с једне стране Ваведеније, а с друге Рођење пресв. Богородице); *Константин Перић* из Темишвара са сестрама *Маријом и Станком* приложише (21. нов. 1760.) кандило од сребра у вредности од 30 фор.; *Јован Томашевић* из Велике Кикинде обећао је (21. нов. 1760.) исплатити једно кандило у вредности од 30 фор.; *Никола Марковић* из Темишвара дао је (29. децембра 1760.) један свилени епитрахиљ; *Марцика Ђурковић* мали шпан из Великога Св. Миклуша обећао је и исплатио је (4. априла 1761.) полијелеј од кристала са 50 фор. и *Георгије Калиновић* из Темишвара поклонио је (15. августа 1763.) на јеванђелски аналогиј $3^1/_2$ рифа „раихцаига" (у вредности од 21 фор.) и у новцу 16 фор. 48 н.[5]

[1] Протоколъ Приложниковъ" стр. 317. Прилози ман. Бездина бр. 5. Cf. бр. 3.

[2] У истој књизи стр. 321. Истога дана даровао је и он и 12 фор. за сарандар умрлој матери својој Ради и толико још обећао, а осим тога убележио, да ће сваке године давати манастиру по 12 акова вина и то је ставио у аманет и својим потомцима. Cf. Прил. бр. 3.

[3] Прилози ман. Бездина бр. 3.

[4] До 1763. год. Списак добротвора и приложника за време од 1764.—1780. изгледа није се сачувао, већ само неки одломак.

[5] В. „Протоколъ Приложниковъ" стр. 334. 346. 351. 353. 364. Прилози м. Безд. бр. 5. Cf. бр. 3.

Како се у ово доба помишљало и на то, да се сазида нов храм, нашло се добротвора и за то. Тако је *Јефтимије Давидовић* из Будима 1756. год. приложио 200 фор. за торањ који се имао зидати,[1] *Стојко Грујић из Темишвара* 15. августа 1758. обећао је 1000 фор. на зидање нове цркве.[2] На ћелијско зидање, за зидање једне ћелије, дао је 10. фебруара 1761. *Исак Кнежевић* из Кањиже 250 фор.[3] а 8. септ. 1762. год. обећао је *Теодор Казанџија* из Винге два члана винограда на ђорочком земљишту.[4] Дали је то обећање испуњено, није нам познато.

Списак приложника за време од 1764. до 1780. год. није по свему судећи ни постојао. Из тога времена сачувао се само списак прихода манастирскога од парусија и сарандара за године 1770.—1774.[5], а прилози из других година, који су изретка падали, уношени су у разне протоколе овде онде, као и у годишње ман. рачуне. Из тога времена знамо само да је приложио манастиру 1773. господар *Теодор Георгијев* из Вашархеља фелон од плавога полурајха и стихар од црвенога полудамаста.[6]

Међутим 1776. године науми братство да зида нову цркву и тога ради даде начинити план и трошковник, који су те године и састављени и поднесени, за зидање *сриске цркве* (Razische Kirche).[7] Међутим од те намере братство одустане и реши, да цркву капитално оправи, и то је 1781. године и изведено, као што сведочи урезани у каменој плочи над западним вратима црквеним запис на црквенословенском језику о обновљењу храма.[8] Та је при-

[1] Прилози м. Б. бр. 3.

[2] „Прот. Приложниковъ“ стр. 337. У прилозима ман. Бездина бр. 5. Cf. бр. 3. После смрти († 25. септ. 1760.) пренесен је и сахрањен у манастиру покрај зида слеве стране олтара. Препис записа на плочи узиданој у олларски зид в. у прилозима ман. Бездина бр. 13. Горњу своту унео је и у свој завештај. После смрти му манастир је грунтовно осигурао то потраживање. Како манастиру у то доба тај новац није требао, замолио је његова сина Петра да изда коме нонац под камату, што је овај и учинио, али је камате сам уживао. Међутим је манастир куповао из његове ергеле коње и друге ствари према белешкама његовим, које је приложио свом тестаменту, на своту од 712 ф. 51. н., а у готову је дао 300 фор. (1768. г.) те је сматрао да је ман. потраживање измирено .(1012 ф. 81 н.) То у главном потврђују и белешке архим. Живојновића. В. прилоге ман. Бездина бр. 21.

[3] Прот. Прил. стр. 352 (прилог бр. 5). Cf. бр. 3.

[4] Ibid. стр. 361.

[5] Прилози ман. Бездина бр. 8.

[6] Ibid.

[7] Прилози ман. Бездина бр. 24. Види горе стр. 87. прим. 7. Ово је врло чудновато. По попису од 1771. год. манастирска је црквау то доба била *од доброга материјала*, дакле. у добром стању. В. Грујић, Прилози стр. 27.

[8] Прилози м. Безд. бр. 12. „При державѣ Іосифа втораго Императора Римскога краля хунгарскаго и проч. въ службу единаго Б(о)га въ троицѣ с(вя) тѣй славимаго храмъ сей Воведенія прес(вя)тыя Б(огороди)цы православнаго греческаго неунитскаго Исповѣданія в о з о б н о в и л ъ м(о)настыръ сей Бездинъ Бл(а)гословеніемъ его превосходителства г(оспо)д(и)на Моусеа Путникъ еп(ис)к(о)па Темишварскаго К. К. и А. В(е)л(и)ч(ес)тва тайнаго совѣтника, настояніемъ тояжъ обители Архімандрита І(оспо)д(и)на Павла Авакумовичъ вдовствующу Архи Еп(ис)к(о)пату карловачкому 1781. года.

лика дала повода побожним Србима да изразе своју љубав према овој српској светињи. Тако је темишварски епископ *Мојсије Путник* 4. апр. 1781. на оправку цркве приложио манастиру 500 фор.[1]; истога дана господар *Арон Михајловић* из Сентпетра начинио је на свој трошак на обоја црквена врата рагастове од мрамора[2], *господар Никола* (презиме нечитко лако може бити да је био брат споменутом Арону Михајловићу) из Сентпетра (дакле свакако Србин, пошто у Сентпетру нема ни данас Румуна) дао је начинити на свој трошак сва три крста на кули и на цркви, што је стало 112 фор. 21 н.[3], *Тома Ристић* из Великога Св. Миклуша обећао је 6. авг. 1782. 4 акова олаја за бојадисање црквенога крова[4], *Антоније Манојловић* из Сентпетра обећао је 19. јунија 1782. год., да ће исплатити столарски и браварски посао на обојим црквеним вратима,[5] а исте године добро је дошао манастиру, који се увалио у велике трошкове, и дар, који му је послао из Русије стари пријатељ и приложник *Јован Хорват*, (у ово пак доба генерал поручик у руској војсци Иван Самујлович Хорват) — 50 холандских дуката или 211 фор. 40. н. „за здравље своје, својих, а нарочито свога сина пуковника Антонија“.[6]

И у касније доба али све ређе јављају се слични добротвори: *Јанко Јовановић* из В. Бечкерека обећао је 11. јунија 1784. сребрно кандило, *госпођа Марта, жена Мијаила Грка* (= трговца) из Беодре поклонила је 21. нов. 1785. епитрахиљ од црвене свиле са златним ресама,[7] *госпођа Марија удовица пок. Анастасија Наскаљева* приложила је 15. августа 1786. сребрни ибрик,[12] *Никола поп Стојанов* из Темишвара 8. септембра 1786. приложио је путир, дискос, звездицу и лажицу, све од доброга сребра и позлаћено (тежина 47 лота те вредност 150 фор.),[8] *госпођа Теодосија Мише Ђурковића* из Темишвара поклонила је истога дана стихар од „сребрна платна“.[9] 27. августа 1789. дошли су у Бездин господар *Симеон Рацковић*, становник новосадски, господар *Анастас хаџи Јован* из вароши Сентмиклуша и господар *Тимотеј Георгијевић* из Сентмиклуша са својим госпођама и децом и том су приликом обећали, да ће украсити престо пречисте Богородице чудотворнога лика што лепше (и резбарски и сликарски посао).[10] Од ових је *Анастас хаџи Јован* 29. августа 1792. године дао на престо пречисте Богородице у готову 100 фор.[11] *Госпођа Марија хаџи-Димина* из Новога Сада приложила је манастиру 23. маја 1790. наруквице „оть кредитора (златом) везене“, туце

[1] Прилози м. Б. бр. 7.
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] Ibid стр. 12.
[5] Ibid. стр. 11.
[6] Ibid. стр. 17.
[7] Ibid. стр. 54.
[8] Ibid. стр. 62.
[9] Ibid. стр. 63.
[10] Ibid. стр. 93.
[11] Ibid. стр. 94. За остале нисмо нашли нигде забележено.

тањира калајних и пешкир од платна.[1] *Симеон Георгијевић*, из Вршца обећао је 18. јулија 1790. сребрни ибрик за теплоту.[2] *Тома Вујић* из Темишвара приложио је 28. августа епитрахиљ и пар наруквица од „мара“ сребрне боје са златном чипком.[3] *Госпођа жена Теодора Дуке* из Новога Сада приложила је 5. септембра 1793. године на врат пречистој Богоматери *десет низова бисера*.[4]

Наведени подаци, који се односе на сав XVIII. век, кад су се Румуни већ у великом броју населили, говоре јасно, да су само Срби имали љубави и били дарежљиви према манастиру Бездину. А то је било сасвим природно; ту су светињу основали њихови преци и зато је она била њима драга; љубав и поштовање према њој ишло је с колена на колено, па не само то, него је тај осећај био све јачи и јачи као према установи, која је у исти мах била предмет њихова поноса и сведок лепше прошлости. Код Румуна пак тога није било. Они су почели да се досељавају у крајеве око манастира тек после ослобођења Баната или још боље око половине XVIII. века, те је Бездин као српска светиња више него кроз два века био за њих нешто туђе. У манастиру је, као што смо видели, још 1751. године, било све српско, богослужење, званични и друштвени језик, а у братсву није било још ни једнога Румуна. Код њих, дакле, није било нити је могло бити осећаја, који су Србе везивали за манастир.

6. Бездин од половине XVIII. в. и Румуни.

Споменули смо пред овим, да су Румуни приближно у половини XVIII. века почели да се насељавају око манастира. То смемо с пуним правом рећи већ на основу онога, што смо изложили у одељку, где је говор од досељавању Румуна. Још наочигледније би се то могло изнети, кад би смо били у стању то навести код сваког појединог места у околини. Но како је већи део архиве темишварске администрације и подручних јој власти пропао, тешко је одредити потпуно етнографску боју појединих места у првој половини XVIII. века. Но ипак се може по нешто испабирчити (иако то баш није потребно с обзиром на раније наведено). Најближе место манастиру јесте село Мунара, некадањи манастирски прњавор, још од XVI. насељено Србима па је српско било и у почетку XVIII. века.[5] Но како Срби нису радо живели под спахијом, биће да се један део преселио у војничку границу, а неки су опет изгинули и разбегли се у рату 1716./1717. г. Међутим манастиру су били потребни кметови за обрађивање земље, те је био принуђен да их тражи што му је, може бити помоћу обећања разноврсних погодности, 1728. г. пошло

[1] Ibid. стр. 127.
[2] Ibid
[3] Ibid.
[4] Ibid. стр. 129.
[5] Borovszky, Csanád vmegye tört. II, стр. 404.

за руком. Те се године, из Чанада,[1] који је у то доба био чисто српско село,[2] у ком дакле тада још није било Румуна као што их је још 1720. године било мало (свега 16 породица) и у Мађарском Чанаду.[3] Ти су досељеници дакле били Срби. Но како манастир тиме није био подмирио своју потребу, био је приморан да прими и насели и неколико румунских породица. Румуни као прњаворци спомињу се први пут 1754. г. кад је архимандрит Дионисије Живојновић поднео илирској депутацији молбу, у којој је, међу осталим, тражио, да се петнаесторица прњавораца ослободе од плаћања контрибуције.[4] Илирска депутација затражи тада од темишварске земаљске администрације, да поднесе у тој ствари извештај, што ова и учини и међу осталим поднесе и „Extract aus der Repartitions Tabella des Temesvarer Districts über desen á 1-n Novembris 1753. anfangende Jährliche Contributions-Dominical, oder Terrestral-Anlaagen“ за

„Bodrogher“ и
„Moneraer oder Besdiner“ } Calludier Klősterl.“

Из тога извода у рубрици „*Räzisch und Wallachische Personal-Facultäts Köpfe*“ видимо, да је 1754. године у бездинском прњавору Мунари било 32 породице као и да је међу Србима у то доба било већ и Румуна.[5] Како је пак манастир тражио, да се само 15 породица ослободе плаћања контрибуције, веројетно је, да су се те породице недавно пред тим населиле у прњавор, па да су *ти досељеници били сви или делом први Румуни као кметови манастира Бездина*, а то се догодило по свој прилици, кад су Румуни населили оближњи Мунари *Секусић*. Ово се место, које лежи тик уз Мунару, у прошлости називало Székelyszeg и живели су у њему чисти Мађари, док нису крајем XV. или у почетку XVI. в. дошли овамо Срби и по свом обичају посрбили и име села у *Секусић*. Срби су у њему живели непрекидно све до половине XVIII. века, кад су се (може бити због тога што је у првој половини XVIII. в. земљиште истога места Мориш често топио) они оданде полагано расељили, и на њихово место дошли Румуни[6] и то управо из Влашке, пошто су до данас одржали тамошњу ношњу и обичаје. Са источне стране најближе је манастиру село *Немачки Св. Петар* или пређе *Мали Св. Петар* (Kis-Szent-Péter.) У половини XVI. века живели су у њему Срби. 1724. год. насељени су овамо Немци и Срби су се мало по мало сасвим расељили,[7] Румуна пак у њему нити је било нити их има данас.

[1] Ротулуси у будимп. архиви. Cf. Baróti, Adattár. Имао доброту уповорити нас впреч. каноник др. Сентклараји.

[2] Borovszky, o. c. стр. 81.

[3] Acsády, Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában 1720./1721. Bpest. 1896. стр. 196.

[4] Уг. државна архива. Illyrica. Protoc. Deput. Aul. in Illyricis 1746.—1754. Febr.. 2. 1754. № 14.

[5] Коморска архива у Бечу Fasc. Raitz. Klost. u. Kirchenbau. № 7. ex Maji 1759.

[6] Borovszky, o. c. стр. 548. 549.

[7] Ibid, стр. 295. 296

Источно од овога места лежи *Фенлак*, некада *Фелак* (Fellak). У другој половини XV. в. то је место опустело и као пустару поклони краљ Матија 1478. г. браћи Јакшићима Стевану и Димитрију, који у њу населе Србе и од почетка XVI. века јавља се већ као град. Према тефтеру од 1557.—1558. живели су у њему у то доба сами Срби,[1] па тако је било и 1717. године.[2] Румуни су се дакле, почели овамо досељавати тек после 1717. год. То исто вреди и за удаљенија села јужно од Мориша, као *Кнез*, *Моношшор*, *Перјамош*,[3] *Српски Св. Миклуш*,[4] *Егреш* (око половине XVIII. века)[5] *Саравола* (око половине XVIII. в.)[6] да и не говоримо о Варјашу, Кетфељу и др., где и данас има свега по која десетина Румуна.

Северно од манастира, с оне стране Мориша лежи најближе манастиру *Печка*. У њој су Срби становали већ у половини XVI. века[7]. У почетку XVIII. в. постала је станица у поморишкој граници и 1720. године у њој су становали 113 српских и 14 мађарских породица. *Румуна, дакле, у то доба, у њој није било.*[8] Кад се после укинућа границе Срби 1751. г. раселише већином у Русију, *на њихова места почеше се досељаваши Румуни.*[9] Исто тако није их било ни у *Павлишу* (где су манастирски виногради), у Шајтину, Мондорлаку, Глоговцу, Семлаку, Чичеру и Сабадхељу[10], где сад живе скоро једино они.

Доведемо ли у свезу све ово са оним, што смо пређе говорили, добићемо потпуно јасну етнографску слику овога краја у прошлости, која нам на основу тачних и сигурних података показује, *да у овом крају до ослобођења Баната од Турака није било Румуна, него су у њему живели Срби и то је био српски крај. Према томе и манастир Бездин био је несумњиво од свога почетка па увек даље чисто српски манастир и у додир са Румунима почео је долазити тек пред почетак половине XVIII. века, али је свој српски карактер задржао и после тога.*

Додир манастира са Румунима исказао се пре свега у томе, што су и они почели кад и кад да долазе у манастир, што су они почели да уписују парусије и сарандаре, те сразмерно у малом броју ушли у књигу приложника манастирских, даље што је манастир некоје њихове породице примио у број својих прњавораца и, најпосле, што је кад и кад примао Румуне у братство.

О посећивању манастира и прилагању од стране Румуна биће касније говора. У колико су ови помагали манастиру кад је овај био у оску-

[1] Ibid. стр. 176.—180.

[2] Szentkláray, Száz év Délmagyarország ujabb tört. I, стр. 21 Cf. Borovszky, о. с. стр. 130.

[3] Borovszky, о. с. стр. 490.

[4] Исти стр. 568.

[5] Исти стр. 163.

[6] Исти стр. 540, 541.

[7] Исти стр. 478.

[8] Acsády, Magyarország népessége 1720/1721. стр. 196.

[9] Borovszky, о. стр. 479.

[10] Acsády, о. с стр. 196.

дици, говорили смо већ пређе и видели смо, да их није никаква љубав загревала према српској светињи. О Румунима као пријаворцима немамо што да говоримо. Они су живели под истим уветима, под којима и Срби пријаворци. Давали су манастиру десетак и вршили друге службе. О приликама и неприликама, које је манастир имао због пријавора, говорили смо на свом месту заједно са другим манастирима у Банату, па није потребно да то сад понављамо. Остаје нам, према томе, овде да говоримо о братству и о унутрашњем његову животу уопће.

Овде ћемо пре свега навести настојатеље манастира Бездина.

Видели смо, да је после смрти заслужнога *Теодосија Веселиновића* управу манастира 1. маја 1751. примио игуман и наскоро архимандрит *Дионисије Живојновић* и као такав управљао је манастиром све до своје смрти 1777. г. Он је био родом из Београда и био је достојан последник Теодосијев, због чега братство манастира Бездина сматра поред Теодосија и њега врло заслужним за манастир, називајући их новим оснивачима свете обитељи. Као што смо већ имали прилике видети, знао је да задобије љубав код српског народа у околини, те је овај ревно прилагао манастиру. Ревно се трудио, да што боље украси ман. храм као и да читаву кућу прошири и удеси онако како јој се пристоји. Тачност и уредност код богослужења, леп ред и љубав међу браћом и слично томе био је предмет његове пажње и бриге. Око 1726. године засадио је манастирски виноград (13 јутара и 516□[2] хв., према попису од 1771. не сасвим одређено: 80 мотика) и подигао је ту 1763. г. потребне зграде (кућу са 4 дворнице, комору, качару, подрум и др.), а набавио је и многе сребрне утвари за цркву. Год. 1775 сазидао је капелу посвећену Преображењу, заједно са великом трапезаријом. На све то, према манаст. предању, утрошио је и приличну своту од свога иметка. Стога је овај манастир, благодарећи његову и Теодосијеву заузимању по својим стајама, имању и уопће уређењу већ у то доба дошао у ред највећих и најлепших манастира. Већ у то доба манастирско ћелијско здање пружало се, као и данас, под једним кровом на три стране око цркве и 1771. год. имало је 26 ћелија, 3 кухиње, 2 трапезарије, летњу и зимску, а под њима велики подрум; сем тога било је и 4 старе ћелије, 2 кухиње, а изван манастирскога здања кошара за 24 коња, шупа за 6 кола и мешаоница са дворницом и кухињом, засебно подрум дугачак 14 хвати, качара и ракичиница, а поред пријавора силне господарске зграде[1]. Осим свега тога имао је он много невоље због пријавора Мунаре, коју власт није хтела да призна као спахијско добро, те је због тога имао сваки час да се натеже са властима, док се најпосле није нагодио с комором 1776.

[1] О свему томе В. Грујић, Прилози (попис од 1771. г.) и извештај Ант. Наке од 25. јан. 1864. Митроп. патр. архива.

год. (као и Св. Ђурађ и Месић), да манастир откупи на вечито по званичној процени (за 9.009 фор., 45 нов.), као што је то после неколико година и извршено.

За Дионисијеве управе био је манастир срећан, да га посети цар Јосиф II. на свом путу по Банату 1768. год. То се догодило 10. (21.) априла.[1] Цар је разгледао манастир и подуже се разговарао са Дионисијем, и овај је одмах после царева одласка забележио тај разговор.[2] И нема сумње, да је и Дионисије својом интелигенцијом и држањем допринео, што се цар у својим успоменама, говорећи о необичном незнању и неспремности и српскога и румунскога белог свештенства, сасвим друкчије изражава о српским калуђерима. Међу њима се, вели цар, налазе многи, који не само знају више језика, него и таких, који су свршили науке у Бечу, Хали и у другим страним универзитетима.[3]

После Дионисијеве смрти постављен је 1778. г. за настојатеља архимандрит *Павле Авакумовић* брат каспијега тамишварскога епископа Стефана, родом из Сентандрије код Будима (породица је старином из Коморана). Под њим је довршено оно, што није успео Дионисије да изведе, наиме, подигнута је из основа од доброга материјала и покривена белим лимом црквена кула, проширени су прозори на цркви и уметнути нови, исто тако и црквена врата су обновљена, а рагастови начињени од мрамора.[4] Управљао је манастиром до 1783. г., кад је постао пакрачки епископ (а од 1786.—1815. арадски). Исте године на његово место постављен је архимандрит *Герасим Адамовић* (1783.—1789.) родом из Шиклуша у Барањи (постријжен 1755., а 1778. постављен за архимандрита ман. Св. Ђурђа). Год. 1789. постане ердељски епископ († 1796. г.). У својој опоруци завештао је овом манастиру 1000 фор.[5] На његово је место дошао из Срема архим. *Максим Секулић* (1789.—1798.) који је јадно завршио свој живот у Будиму, па архим. *Мојсије Миоковић* (1799.—1808.), родио се у Јозефову у кикиндском дистрикту 1770. год. Он је за тим постао епископ горњокарловачки, после њега дође на управу дотадашњи игуман ман. Св. Ђурђа архим. *Августин Петровић*, рођен 1760. г. у Суботици у Бачкој. После његове смрти постављен је за настојатеља *Румун* архим. *Нестор Јовановић*, родом из Ердеља, али уз познате увете. Год. 1829. изабран је за арадскога епископа († 1830.), а на његово место је дошао архим. *Јустин Јовановић*, који буде 19. августа 1834. посвећен за будимскога епископа († 15. новембра 1834.), а на његово место дође овамо архим.

[1] Szentkláray, Száz év Délmagyarország ujabb történetéből, I стр. 202. прим. 1.

[2] Налази се и данас у манастирској архиви.

[3] Szentkláray, o, c. стр. 207.

[4] В. извештај Ант. Наке од 25. јан. 1864.

[5] Препис тога завештаја в. у прилозима ман. Бездина бр. 22. У истом је и то расположио, да се врати манастиру архијерејски округ, који је био узео оданде на послугу као први ердељски румунски епископ).

Платон Атанацковић родом из Сомбора у Бачкој (род. 1787.) и управљао је од 1834.—1839. г., кад је постао епископ будимски; његов наследник постане архим. *Самуило Маширевић* родом из Сомбора у Бачкој и управљао је пуних четрнаест година све до 1853., кад је и забран за темишварског епископа, а њега за мени архим. *Сергије Каћански* родом из Сентомаша у Бачкој (род. 1813.) и замењивао га је до 1859. г., кад је постао горњокарловачки епископ (посвећен децембра 1858., па пошавши у Бездин да преда управу умре у Темишвару 1. јануара 1859.; погребен у ман. Бездину). После смрти му добије управу манастира архим. *Антоније Нако* (1859.—1865.).[1] Под њим је извршено ощепљење Румуна од српске цркве.

Из наведенога списка видимо, да су *сви настојатељи манастира Бездина, осим једнога, били овејани Срби.* Једини Румун као настојатељ бездински био је *Нестор Јовановић*, али и он уз ограду, да није постављен са каквим правом, већ према потреби, да је то постављање за њега чисто благодејаније и да може увек бити премештен одатле,[2]

Што се тиче остале браће овога манастира, међу њом је било и Румуна, али мало, но и они су, као што смо већ споменули, постављани као Срби и то кад и кад приволом самога братства, о кад и кад и силом прилика. Но 1751. године, као што смо видели, у броју бездинске браће још није било Румуна; они се јављају нешто касније.

Према попису од 1771. године у манастиру Бездину поред настојатеља Дионисија Живојновића живели су ови калуђери: 1.) више пута спомињани већ *Тимотије Мириловић* (до 1740. настојатељ; тада предао управу Теодосију Веселиновићу) родом из Подлапаче у Хрватској (у манастиру од 1725. г.), 2.) *Јоаникије Јавановић* родом из *Наћлака*[3] (од 1739.), 3.) *Исаија Ранисављевић* родом из Великог Села у Србији (од 1740.),4.) *Никола Димитријевић* родом из Гроцке у Србији (од 1745.), 5.) *Генадије Лукић* родом из Белогородска у Русији (од 1753.), 6.) *Герасим Адамовић* (каснији архимандрит Бездински и епископ ердељски) родом из Шиклуша у Барањи (од 1754.), 7.) *Данило Богдановић* родом из Хрватске (из Лике, од 1754.), 8.) *Теофилакт Илијевић* из Фенлака у Банату (од 1761.), 9.) *Нектарије Петровић* родом из Гроцке у Србији (од 1762.), 10.) *Викентије Новалић* родом из Мостара у Херцеговини (од 1764.) 11.) *Дионисије Стефановић* родом из Ђура (од 1764.) јеромонаси, 12.) *Софроније Манојловић* родом из Црне Воде у Маћедонији (од 1748.), 13.) *Јаков Поповић*, родом из Тиришње у Ердељу (од 1754.) монаси, 14.) *Макарије Ранисављевић* из Фенлака у Банату (од 1766.) и 15.) *Амвросије Стефановић* родом из Панчева у Банату (од 1767.).[4]

[1] B. Pesty, Helységnévtár, 42. Temes I. стр. 208. и др.

[2] Види страну 88. 89.

[3] Овде је 1720. г. било само 10 румунских породица. B. Acsády, Magyarország népessége 1720./1721. стр. 196.

[4] Попис од 1771. г. В. Р. Грујић, Прилошци историји срп. банатских манастира стр. 29. 30.

Овај списак јасно сведочи, да су у Бездину још 1771. год. сви калуђери били Срби. Једини, који би овде могао доћи у питање, јесте Јаков Поповић, који је био родом из Ердеља (из Тиришње), но и то се не може узети као сигурно, пошто је у то доба у Ердељу још било Срба. Но и ако допустимо, да је он био Румун, то видимо, да је он био једини, а у исти мах можемо одредити време, од кад се појављују Румуни у Бездину. *Он је дошао у манастир 1754. године, а то је чаман доба, кад су се у крајеве око Бездина као и уопће у банатску равницу, у већим масама досељавали Румуни.*

Потпуни списак браће манастирске из каснијег времена за време после 1771. г. могао би се без сумње установити тачно на основу манастирских списа, нарочито годишњих рачуна. Но пошто за сад немамо при руци све то, ослонићемо се на „Протоколъ о послушани братскомъ“ који је завео још Теодосије Веселиновић 1749. г. и у који је његов наследник архим. Димитрије Живојновић почео да уноси имена браће као и биографске податке о њима, а то су наставили и његови последници. Тај списак почиње од половине XVIII века па иде све до 1832. године. Дали је он потпун или не, то се може накнадно установити, но свакако је у њему наведено много чланова братских и може нам пружити доста јасну слику о браћи из тога времена нарочито због биоградских података. У њему се наводе ова лица:

1.) Јеромонах *Симеон Матејевић*.[1] Пре доласка у Бездин био је брат манастира Бођана у Бачкој. У Бездин је дошао 1749. год. Год. 1763. постављен је за игумана манастира Св. Ђурђа.[2] 2) *Давид Станковић* родом из Сланкамена у Срему. Постригао га је архим. Дионисије у Бездину 1753. год.[3] 3) *Амвросије Стефанов* родом из Новога Сада. Пострижен 1764. † 1774.[4] 4.) *Вићентије Новалић* родом из Мостара у Херцеговини. Пострижен је у Русији. Дошао у Ходош 1762., а 1764. премештен у Бездин. 1771, отишао опет у Ходош.[5] 5.) *Антоније Георгијевић* пређе парох ловренски. Пострижен 1773. † 1779.[6] 6. *Софронije Блажовић* пострижник манастира Ковиља у Бачкој. 1751. г. отпуштен је у Задар, одакле се више није ни вратио.[7] *Нектарије Пејић* родом из Гроцке у Србији. Пострижен 1760. Дошао у Бездин 1764.[8] 8.) *Игњатије*, пређе парох у Малом Бечкереку (где и данас има знатно више Срба него Румуна, дакле, био Србин),

[1] Презиме му се овде не наводи, но да му је било презиме Матејевић види се из аката манастира Св. Ђурђа, где је касније био игуман. Види на пр. 17. прилог ман. Св. Ђурђа. Cf. Прилози м. Б. бр. 4. стр. 5. 6.

[2] Спом. протокол (прилози ман. Бездина бр. в.) лист. 55.

[3] Ibid. Регистар стр. 4.

[4] Ibid. лист. 6. а

[5] Ibid лист. 8 а

[6] Ibid. лист. 9 а.

[7] Ibid лист 11 а.

[8] Ibid. лист. 12 а.

умро у Бездину као јеромонах 1779. г.[1] 9.) *Симуило Закић* родом из Кањиже. Пострижен 1773.[2] Спомиње се и у 1783. г. 10.) *Софроније Стефановић* родом из Бачке. Пострижен 1780. † 1784.[3] 11.) *Јоаникије* (сигурно Јовановић из Нађлака, који се спомиње у попису од 1771.)[4] 12) *Јосиф Јоакимовић* родом из В. Бечкерека. Пострижен 1776. † 1790.[5] 13) *Григорије Поповић* родом из Комлуша. Пострижен 1791. † 1814. 14.) *Методије Григоријевић* родом из Ердеља. Пострижен 1771. † 1791. 15.) *Исаија Михајловић* родом из Темишва ра-Фабрике. Пострижен 1782. † 1821. [13] 16.) Јеромонах *Исаија Поповић*[6] Умро 1763. Иначе не знамо о њему ништа.[7] 17.) *Макарије Радивојевић* родом из Фенлака. Пострижен 1762. Отишао из манастира 1766. и поунијатио се.[8] 18.) *Јован Григоријевић* родом из Печке. По стрижен 1773. † 1781.[9] 19.) *Јоаникије Поповић* из Микалаке. Пострижен 1781.[10] 20.) *Климент (Стефановић)* родом из Љубне у Малорусији. Пострижник бездински. 1759. г. побегао у Кијев у Русију.[11] 21) *Теофил Додрош* из Шушњара у Банији (Хрватска) Пострижен у Комоговини 1769. Кад је Комоговина укинута премештен је 1778. у Бездин. Умро 1782.[5] 22) *Порфирије Ђакшиловић* родом из Беле Цркве. Пострижен 1791. † 1817.[5] 23) *Лука Аврамовић* родом из Ердеља. Пострижен 1772. † 1787.[12] 24) *Павле Бозишовац* родом из Сегедина. Пострижен 1791. † 1817.[5] 25) *Никола Димитријевић* из Гропке у Србији. У Бездин дошао 1745. Спомиње се 1749. као ђакон, а 1771. као јеромонах. Умро 1779.[5] 26) *Димитрије Паункић*. Пострижен 1779. † 1805.[5] 27) *Атанасије Ђозлијев* родом из Крешталовацa у Славонији. Пострижен 1794. Умро исте године.[5] 28) *Петар Поповић* родом из Сентмиклуша. Пострижен у Војловици 1780. Премештен у Бездин исте године.[5] 29) *Јосиф Гавриловић* родом из Печке. Пострижен 1794. † 1846.[13] 30) *Иринеј Радић* родом из Бечкерека. Пострижен 1794. Као калуђер свршио богословију у Карловцима. Умро 1874. као игуман ман. Хопова.[5] Познати богословски књижевник. 31) *Гаврило Ђукић* родом из Арада. Пострижен 1785. † 1798.[6] 32) *Теодосије Поповић* родом из Ердеља. Пострижен 1786. † 1807.[6] 33) *Генадије Лукић* родом из Белогородска у Русији. Пострижен 1751. У Бездин дошао 1753. Год. 1767. бежао у Кијев, али се после вратио натраг. Умро је 1784.[6] 34) *Партеније Трифуновић* родом из Печке. Пострижен 1785 † 1792.[14]

[1] Ibid лист 12 б.
[2] Ibid лист. 13 а.
[3] Ibid. л. 14 а.
[4] Ibid. 16 а. б.
[5] Ibid. л. 17.—20.
[6] Прилози м. Безд. бр. 6 (регистар).
[7] Ibld. л. 21.
[8] Ibid. л. 21 б.
[9] Ibid. л. 22 а.
[10] Ibid. л. 23
[11] Ibid. л. 25 Cf. стр.
[12] Ibid. л. 26.—35.
[13] Ibid. л. 38.—40.
[14] Ibid. л. 42.—46.

35) *Данило Димитријевић* родом из Чакова. Пострижен 1771. у манастиру Св. Ђурђа. Премештен у Бездин 1787.[7] 36) *Генадије Павловић* из Св. Михаила. Пострижен 1814. † 1829.[7] 37) *Симеон Поповић* из Сирига. Пострижен 1814. Премештен 1835. у Ходош за настојатеља и игумана.[7] 38) *Петар Колибар* родом из Бекеша. Пострижен 1818. † 1819.[7] 39) *Јоаникије Тинковић* родом из Лугоша. Пострижен 1819. Отишао 1828. у Мункач и поуњијатио се, но за тим се покајао и утопио се[7]. 40) *Самуило Арсенијевић* из Срема. Пострижен 1824. † 1829.[7] 41) *Макарије Рац „Влах“* из Великога Варада. Пострижен 1828. † 1832.[7] 42) *Герасим Адамовић* из Шиклуша у Барањи. Пострижен 1755. † 1796.[8] 43) *Максим Секулић* из Срема, архим.[1] 44) *Теофилакт Илић* из Фенлака. Пострижен 1761. † 1776.[2]

Ако узмемо сад у обзир још и то, да у овај списак нису уведена још двојица Срба из списка 1751. г. (Исаија Ранисављевић и Михаило Атанасијевић) и шесторица из пописа од 1771. (Данило Богдановић, Дионисије Стефановић, Софроније Манојловић), Јаков Поповић, Макарије Ранисављевић и Амвросије Стефановић), видећемо, да су нам у другој половини XVIII. и приближно у првој четврти XIX. в. позната 52 брата (или 51-осим архим. Максима) и још 7—8 настојатеља, а то одговара просечном броју друштва. Као и у пређашњим списковима тако и у овом видимо *скоро саме Србе*. Овде пре свега пада у очи, да је летописац поред имена „Макарије Рац“ додао и то да је „*Влах*, дочим тога нема код остале браће, а то ће свакако значити, да други чланови румунскога порекла нису истицали своју народност, већ су се били посрбили и као такови и примљени у братски сталеж. Међутим, Макарије Рац је дошао у манастир и пострижен је за управе Румуна Нестора Јовановића као Румун, то је истицао и изазивао је смутње у братству, као што је и иначе било под Нестором Јовановићем, пошто је и он исто чинио. Иначе у погледу *румунскога порекла* и неких других калуђера може се узети, да је и таких било мало. Као такови могли би се евентуално узети ови: 1. *Методије Григоријевић* родом из Ердеља, који је исто тако могао бити и Србин, 2. *Јоаникије Поповић* родом из Микалаке, но могао бити и Србин, 2. *Лука Аврамовић* родом из Ердеља, а могао бити и Србин, 4. *Петар Колибар из Бекеша*, који је исто тако могао бити и Србин, пошто је у пређашње доба тамо било и Срба, а Румуна нема ни данас ни 100 душа, и 5. *Јоаникије Тинковић* родом из Лугоша, где је исто тако било и Срба. Према томе осим двојице несумњивих Румуна имамо петорицу односно шесторицу (Јаков Поповић из списка од 1771. год.), који су пореклом *можда* били Румуни, *но који су се у манастиру свакојако смашрали Србима и као такови*

[1] Ibid. л. 50. 13. о њему стр.

[2] Ibid. л. 54

били чланови обитељи. Но и кад бисмо их све узели за праве Румуне, то су они ипак били у врло незнатном броју према калуђерима Србима. У касније доба у броју браће налазили су се ови: 1.) *Самуило Арсенијевић*[1], 2.) *Варлам Максимовић*[2], 3.) *Исидор Шпадић*, 4.) *Иринеј Вјешан* (или Бињишанин м. б. поријеклом Румун) 5.) *Стефан Губаревац*, 6.) *Максим Славуј*, 7.) *Никодим Мијоковић*, 8.) *Нестор Ковачевић*, 9.) Протосинђел *Кирил Цветковић*, 10.) *Арсеније Стојановић*, 11.) *Антим Кристијан*, 12.) *Виктор Витомировић*, 13.) *Амфилохије Јеремић.*

Наведени пописи настојатеља и браће говоре нам по себи, да је карактер манастира Бездина био српски. Сва су богослужења увек вршена на уобичајеном код нас црквенословенском језику, друштвени језик је био српски. Записници братских сабора вођени су увек на српском језику[3], исто тако рачуни, инвентари и друга преписка. Богослужбене су књиге све на црквенословенском језику и касније као и у 1746. години, а манастирска књижница показује, да је састављена за Србе. Једном речи све у манастиру носи на себи дах српства, а кад је 1816. један брат почео да служи и на румунском језику, братство је установило, да је то „новост“, да тога прије није било, па је то одмах забранило.[4]

6. Приложници.

Говорили смо већ раније, у каквом се облику, верни прилагали манастирима као и о каквоћи тих прилога или т. зв. милостиње т. ј. да је то било управо плаћање за извесну услугу, дакле, do ut des. Утеха, коју су на овај начин манастири пружали вернима, није било нешто обавезно. То су верни све могли вршити и у својим парохијским црквама, које су они *дужни били да издржавају*, дочим су манастири у овом погледу као и иначе били сасвим засебна тела, која не морају стојати ни у каквој тешњој вези са побожним светом у околини. Но, јесу ли се побожни верни обраћали братству манастирском са молбом, да им ово пружи извесну духовну утеху у самом манастиру, братство се томе одазивало, зашто су верни у знак благодарности за учињену услугу прилагати на манастир. Према томе у питању, које је на дневном реду, ти примери немају нити могу имати каквога значаја. Ти су прилози за нас од интереса само у толико, у колико могу да нам пруже слику *односаја верних према манастирима*, колико су они имали љубави према њима па их посећивали, обраћали са овима за услугама и уписавали своје прилоге. Околину манастира Бездина поред других народности чине Срби и Румуни и ових има тамо у приличном броју, те ћемо

[1] Прилози бр. 28.

[2] Прилози бр. 29.

[3] В. неколико извода у прилозима ман. Бездина бр. 16. 28—30. Тако је било и под управом Румуна Нестора Јовановића.

[4] Прилози бр. 26.

на основу приложних књига моћи установити, у колико су они осећали потребу да се обраћају манастиру и да дају прилоге, као и дали то одговара саразмено њихову броју.

Но пре него што пређемо на то, потребно је да наведемо изворе, одакле ћемо то црпсти. То су ови:

1.) Протоколъ Приложниковъ манастира Бездина. •То је дебела књига од 418 страна, од којих су неке остале празне. Тај протокол почиње од 21. новембра 1729. год., а завршује се са 6. августом 1764. г. Прилози се уносе у главном по хронолошком поретку, но има где је летописац отворио (протокол) односно где је било места али из споменутог доба. Изузетак је учињен само на стр. 58., где је неко 1778., године унео имена четворице приложника.[1]

2.) *Поменик* манастира Винче у Србији. И то је дебела у кожи увезана књига. Почиње са 1727. год. Нас се овде тиче само у толико, у колико су и у њу у Бездину убележавали имена приложника. Таких записа има само неколико и односе се на време од 1740. до 1742. г., а осим тога запис под 1727. год., нов. 22., који је сигурно преписан из старијега и изгубљенога бездинскога поменика, и који означава браћу Поповића, Текелију и брата му Остоју као прве ктиторе ман. Бездина.[2]

3.) *Стари списак приложника* на два листа in fol. У њему има 48 приложника и то са крупним прилозима (парусије). Ти се приложници налазе већином и у протоколу наведеном под 1). Према свему томе ово ће бити прост извод из других књига, учињен за неку, данас непознату, употребу.[3]

4.) *Стара записна књига за регистром*, коју је по свој прилици начинио Теодосије Веселиновић 1740. год. У њој је он описао поједине догађаје. Писана је његовом руком и обухвата време од 1740.—1750. год.[4]

5.) Протоколъ о послушанiи братскомъ са регистром. И ову је књигу начинио Теодосије Веселиновић 1749. год. Има 75 нумерисаних листи но код тога се посла забунио те прескочио 10. и 37. лист (јер се то даје констатовати по хартији, пошто би иначе испале дотичне друге половине листа, и по регистру, пошто се оно, што се у овом спомиње да је на листу 37. фактички налази на листу 38.), а 30 лист је изгубљен, а према регистру на њему је био само запис о јеромонаху *Исаији Поповићу*. Као што сам натпис показује, ову је књигу Теодосије одредио за то, да се у њу уносе разне службе, које су у сабору повераване појединој браћи, но сам је после одступио од тога, па је у њу уносио и друге ствари, међу њима и неколико прилога.[5]

6.) *Протоколъ о приходящихъ въ монастырь и дающыхъ милостыню* од 1781.—1789. год.

[1] Прилози ман. Бездина бр. 5.

[2] Прилози м. Безд. бр. 3.

[3] Прилози м. Безд. бр. 4.

[4] Прилози ман. Безд. бр. 2.

[5] Дионисије Живојновић почео да уноси у њу биографске податке о појединој браћи. То се чинило и после њега.

Има 174 стране, од којих је доста празних. На стр. 112. унесена су 4 а на стр. 127. три приложника у 1790. г., на стр. 129. два приложника у 1793. год. и на стр. 151. унесено је накнадно неколико приложника из 1782. и 1788. године.

7.) *Приходъ манастирскій* у г. 1770.—1774.

8.) *Манастирски рачуни* од краја XVIII в. и даље. Помоћу ових могу се допунити последње године у протоколу под 6.).

Као што се из горњега види немамо свих потребних средстава, да одредимо тачно ман. приход, Па и у самим овим књигама није све баш сасвим прегледно. Осим тога код записа употребљавају се ови изрази: а) *„писа“* (где где уз то „и даде“, а где где „остаде дужан“), б) *„даде“* и в) *„обећа“*. Овде код последњега тешко је одредити, дали је дотични и испунио своје обећање, има где је то наведено касније на истом месту, а има где се то може установити помоћу другога протокола. Као даље особине треба да споменемо и то, да се првих година ређе бележило и презиме, него само име, но зато код овога већином стоји место одакле је. Уз то обично поред имена дотичнога унесена су имена живих и мртвих, која треба да се спомињу на богослужењу. Које према тим именима, које према имену дотичнога као и презимену и месту дотичнога одређивали смо његову народност. Наравно да је ту могуће и погрешити, но без тога је немогуће код посла овакове врсте, а овде то није ни потребно баш у свакој појединости; за нас је главно било, да приближно одредимо саразмер народности. Нарочито смо пазили на то, да не унесемо међу Србе Румуне, да се не бисмо показали пристрасни. Стога је лако могуће, да смо више Срба убројили међу Румуне.

Резултат тога истраживања овај је:

Год. 1729. Срби: 42 фор., 5 дуката, 8 маријаша, 3 преседа, 1 појас. 12 ока воска, 17 кошница, 1 коња, 6 акова вина, 1 краву, 2 телета, 1 јунца. Румуни: 24 фор., 1 коња и 100 ока меда. Странци:[1] 12 фор.

Г. 1730. Срби: 24 фор., 1 орар од свиле, 1 стихар, 2 јунца, 5 проскомидија, 1 пресед, 3 шиника жита, 1 аков сирћета.

Г. 1731. Срби: 170 фор., 1 дукат, 1 маријаш, 12 потура, 2 литургије, 6 проскомидија, 1 сребрно кандило, 1 коња, 1 вола, 3 јунета, 1 теле, 1 шиник жита, 2 веке овса, 2 кошнице. Грци: 6 фор.

Г. 1732. Срби: 72 фор., 1 маријаш, 10 петака, 3 проскомидије, 1 књигу, 1 коња, 2 краве, 2 јунца, 1 теле, 1 аков вина и 2 оке воска. Румуни: 24 ф. Странци: 12 ф.

Г. 1735. Срби: 409 ф., 9 дуката, 2 проскомидије, 1 коња, 2 краве, 2 оке воска. Странци: 13 фор. и 2 маријаша.

Г. 1736. Срби: 48 фор., 1 дукат, 4 маријаша, 4 проскомидије, 1 фелон, 1 епитрахиљ, 1 сребрно кандило и 1 коња.

Г. 1737. Срби: 186 ф. 28 п., 1 дукат,

[1] Овамо убрајамо све остале (осим Срба, Румуна и Грка).

1 проскомидију, 3 коња, 2 вола, 4 краве, 5 јунаца и 1 теле. Румуни: 12 ф. Грци: 24 ф.

Г. 1738. Срби: 74 ф., 2 проскомидије, 3 јунца. Румуни: 1 краву и 2 шиника жита.

Г. 1739. Срби: 355 ф. 15., 114 дуката, 17 маријаша, 2 проскомидије, 1 сребрно кандило, 1 сребрни појас, 3 коња и 1 ждребе, 1 краву, 1 јунца и 3 акова вина. Румуни: 36 ф. Грци: 1 талир и 2 маријаша.

Г. 1740. Срби: 663 ф. $56^1/_2$ н., 10 дуката, 1 проскомидију, 1 везени пешкир, 1 сребрни појас, 6 кошница, 2 ждрепца, $^1/_2$ акова вина. Румуни: 62 ф. Грци: 90 ф.

Г. 1741. Срби: 650 ф. 92 н., 8 дуката, пола оке сребра, 2 талира, 1 сребрно кандило, 1 фелон, 2 сребрна светњака са мумаказама, 1 везену бошчу, 1 црвену дуплу мараму, 1 јунца, 3 акова вина, 1 аков ракије, 1 ждрепца, 1 виноград (в. горе). Грци: 12 фор.

Г. 1742. Срби: 632 ф. 10 н., 120 дуката, 2 појаса, 1 свилену бошчу, 1 бакрач, 1 трпежњак са 12 пешкира, 1 ждрепца, 1 вола, 1 јунца, 1 меров, 6 мерица и 6 шиника жита. Румуни: 32 ф. 90 н. Грци: 12 ф. и 50 дуката.

Г. 1743. Срби: 178 ф., 14 дуката, 1 вола, 3 јунца, 1 шкопца и 6 акова вина. Румуни: 34 ф. Странци: 6 ф.

Г. 1744. Срби: 246 ф., 1 вола и 1 јунца. Румуни: 26 ф.

Г. 1745. Срби: 196 ф., 2 дуката, 2 маријаша и 1 овцу. Румуни: 24 ф. Грци: 2 ф.

Г. 1746. Срби: 303 ф. и 2 јунца. Румуни: 12 ф.

Г. 1747. Срби: 47 ф., 1 дукат, 2 маријаша, 1 фелон, 1 коња, 1 јунца, 1 врећу жита и 1 пресед.

Г. 1748. Срби: 280 ф. 33 н., 13 дуката, 1 епитрахиљ, 3 јунца, 2 вола, 1 шкопца, 1 шиљеже, 1 овна. Румуни: 3 краве.

Г. 1749. Срби: 1340 ф. 70 н., 40 дуката, 1 маријаш, 1 ждрепца, 5 волова, 1 јунца, 4 краве и 2 телета. Румуни: 1 фор. Грци: 87. фор.

Г. 1750. Срби: 791 ф. 08 н., 3 дуката, 3 литургије, 1 сребрну лажицу, 2 краве, 2 телета, 1 трпежњак, 2 ждрепца, 2 јунца, 2 шкопца, 1 овцу, 8 ока лојаних и 8 ока воштаних свећа, 1 пресед. Грци: 31 фор. и 20 ф. свећа. Странци: 12 ф. 36 н.

Г. 1751. Срби: 148 ф. 80 н., 1 талир, 3 краве, 1 јунца, 3 овце, 10 акова вина и 1 пресед. Румуни: 24 ф., 2 краве, 1 теле и 1 мерицу жита. Грци: 3 ф., 1 краву, 1 теле и 1 шиник жита.

Г. 1752. Срби: 144 ф., 1 дискос, 1 прстен, 1 ждрепца, 1 вола, 6 крава, 1 јуне, 3 шкопца и 10 фун. лојаних свећа. Румуни: 26 ф. 36 н. и 8 оваца. Грци: 33 нов. Странци: 12 ф.

Г. 1753. Срби: 181 ф. 12 н., 4 маријаша, 1 ждрепца, 7 јунаца, 2 краве, 2 мерова жита, 1 пресед, 1 кошницу и 8 кибли креча. Румуни: 6 ф., 1 дукат. Грци: 30 ф. Странци: 18 ф., 1 орар и 1 кошницу.

Г. 1754. Срби: 191 ф. 11 н., 5 коња, 1 јунца, 1 теле, 3 врећа жита, 1 пресед и 1 оку

воска. Румуни: 22 ф. и 1 коња. Грци: 17 ф. Странци: 2 дуката.

Год. 1755. Срби: 425 ф. 40 н., 2 дуката, 1 дискос, 2 јунца, 1 краву, 2 мерова жита, 1 пресед.[1] Румуни: 32 ф., 1 краву, 1 теле, 1 коња, 1 ждребе. Странци: 1 дискос.

Год. 1756. Срби: 542 ф. 17 н., 6 дуката, 3 кар. злата, 1 чаршав, 1 јастук, 1 краву, 2 вола и 1 аков вина. Румуни: 19 ф. 84 н. Грци 9 ф.

Год. 1757. Срби: 319 ф. 30 н., 6 дуката, 4 маријаша, 3 вола, 3 јунца, 2 краве и 1 аков вина. Румуни: 18 фор. Грци: 39 фор. и 2 дуката. Странци: 12 фор.

Год. 1758. Срби: 1420 фор. 58 н., 3 дуката, 1 ждрепца, 2 јунца, 5 мерица жита. Румуни: 22 фор., 1 краву и 1 врећу жита. Грци 6 фор. и 1 дукат. Странци: 12 фо. 21 н.

Год. 1759. Срби: 668 ф. 42 п., 1 дискос и 1 јунца. Румуни: 24 ф. Грци: 5 ф. и 1 дукат. Странци: 29 фор.

Год. 1760. Срби: 358 ф. 49 н., 4 дуката, 1 свилени епитрахиљ, 2 сребрна кандила (свако по 30 ф.), 1 ћилим, 10 фун. лојаних свећа, 1 јунца и 5 мерова зоби. Румуни: 28 ф. Грци: 12 ф. Странци: 36 ф.

Год. 1761. Срби: 849 ф. 56 н., 1 дукат, 1 полијелеј, 9 великих калајлија, 6 тањира калајних, 2 краве, 1 камен соли, 1 аков вина, 10 ока зејтина. Румуни: 96 фор. Грци: 6 ф., 1 пар наруквица, 3 дарка и 3 акова вина. Странци: 18 фор.

Год. 1762. Срби: 399 ф. 50 н., 1 дукат, 2 јунца, 2 акова вина. Румуни: 18 ф. Грци: 24 фор. Странци: 12 фор.

Год. 1763. Срби: 427 ф. 11 н., 1 покривач на аналогиј (вредн. 21 ф.), 1 шиник жита. Румуни: 18 фор. Грци: 24 фор. и 1 сребрно кандило. Странци: 12 ф.

Год. 1764. Срби: 327 ф. и 1 коња. Румуни: 75 ф. Странци: 6 ф.

Год. 1770. Срби: 113 ф. Румуни: 6 ф. Грци: 39 ф.

Год. 1771. Срби: 845 ф., 1 јунца, 1 чаршав и 6 пешкира. Румуни: 152 фор. 57 н. Грци: 87 ф. и 3 акова вина. Странци: 12 ф.

Год. 1772. Срби: 672 ф. 23 н., 1 чаршав и 12 пешкира, 50 лојаних свећа. Румуни: 43 ф. Грци: 18. ф.

Год. 1773. Срби: 591 ф. 26 н., 2 вола. Румуни: 26 фор. Грци: 126 фор., 1 плави фелон и 1 стихар од полурајха. Странци: 42 фор.

Год. 1774. Срби: 778 ф. Румуни 111 ф. Грци: 119 фор. Странци: 6 фор.

Год. 1778. Срби: плуг и 6 волова.

Год. 1779. Срби: 150 ф. Румуни 75 ф.

Год. 1780. Срби: 105 фор.

Год. 1781. Срби: 1064 ф. 80 н.[2] Румуни: 204 ф. 54 н. (од тога 150 ф. обећано). Грци: 60 ф. 54 н. Странци: 24 ф. 18 н. и 1 ћилим.

[1] Осим тога велике задужбине из те године. В. напред.

[2] Осим тога мраморне рагастове.

Год. 1782. Срби: 948 ф. 08 н., 2 коња, (нечитко колико) сена, 4 акова олаја, 21 шиник жита. Румуни: 24 ф. Грци: 262 ф. Странци: 91 ф. 30 н.

Год. 1783. Срби: 566 ф. 52 н. и 20 акова вина. Румуни: 105 ф. Грци: 56 ф. Странци: 30 ф.

Год. 1784. Срби: 458 ф. 86 н., 1 сребрно кандило, пафте од сребра, 2 вола, 18 акова вина и камен соли. Румуни: 76 ф. 57 н. Грци: 73 ф. и 4 акова вина. Странци: 45 ф.

Год. 1785. Срби: 377 ф. 91 н. и 1 свилени епитрахиљ са златним крстовима. Румуни: 39 ф. Грци 171. — Странци: 18 ф.

Год. 1786. Срби: 313 ф. 20 н., 1 сребрни ибрик, путир, дискос, звездицу, лажицу, 1 стихар од сребрнога платна, 1 јуне. Румуни: 25 ф. Грци: 127 ф. 10 н. Странци: 15 ф.

Год. 1787. Срби: 361 ф. 77 н., 600 снопова трске и 1 омицу од 3 године. Румуни: 36 ф. Грци: 51 ф. 30. Странци: 12 ф.

Год. 1788. Срби: 482 ф. 10 н. Румуни: 8 ф. Грци: 24 ф. Странци: 24 ф.

Год. 1789. Срби: 843 ф. 60 н. и један дукат. Румуни: 84 ф. Грци: 123 ф. Странци: 34 ф.

Год. 1790. Срби: 950 ф. 30 н. Румуни: 13 ф. 40 н. (и тај је био манаст. шумар).

Год. 1791. Срби: 682 ф. 24 н., 2 пара наруквица и 12 калајних тањира, 1 сребрни ибрик за топлоту и 1 епитрахиљ са златним ресама.

Год. 1792. Срби: 670 ф. 11 н. и 100 ф. за трон пресв. Богородице.

Год. 1793. Срби: 509 ф. 07 н., бисер од 10 низова на чудотв. икону матере Божје, 1 ждрепца. Румуни: 12 ф.

Год. 1794. Срби: 237 ф. 15 н.

Год. 1795. Срби: 203 ф. 03 н.

Год. 1797. Срби: 314 ф. 01 н.

Год. 1798. Срби: 222 ф. 18 н.

Год. 1799. Срби: 312 ф. 08 н.

Год. 1800. Срби: 191 ф. 41 н. Румуни: 18 ф.

Год. 1801. Срби: 343 ф. 09 н.

Год. 1802. Срби: 1096 ф. Румуни: 65 ф.

Год. 1803. Срби: 639 ф. 58 н.

Год. 1804. Срби: 510 ф.

Год. 1805. Срби: 624 ф.

Год. 1806. Срби: 720 ф. Румуни: 24 ф.

Год. 1807. Срби: 635 ф.

Год. 1808. Срби: 627 ф.

Год. 1809. Срби: 819 ф.

Год. 1810. Срби: 872 ф. Румуни: 22 ф.

Год. 1811. Срби: 1111 ф. Румуни: 252 ф.

Год. 1812. Срби: 955 ф. Румуни: 1 ф.

Год. 1813. Срби: 179 ф.

Год. 1814 Срби: 184 ф.

Год. 1815. Срби: 293 ф. 16 н. Румуни: 24 ф.

Год. 1816. Срби: 504 ф.

Год. 1817. Срби: 654 ф. Румуни: 446 ф.

Год. 1818. Срби: 320 ф. Румуни: 30 ф.

Год. 819. Срби: 176 ф.

Год. 1820. Срби: 167 ф.

Год. 1821. Срби: 284 ф. Румуни: 18 ф.
Год. 1822. Срби: 228 ф. 10 н. Румуни: 12 ф.
Год. 1823. Срби: 97 ф. 09 н.
Год. 1824. Срби: 36 ф.
Год. 1825. Срби: 34 ф. Румуни: 12 ф.
Год. 1826. Срби: 78 ф.
Год. 1827. Срби: 53 ф. 30 н.
Год. 1828. Срби: 77 ф. 30 н. Румуни: 70 ф.
Год. 1829. Срби: 208 ф. 30 н.
Год. 1830. Срби: 65 ф. 45 н.
Год 1831. Срби: 105 ф.
Год. 1832. Срби: 442 ф. 30 н.
Год. 1833. Срби: 112 ф.
Год. 1834 Срби: 66 ф. 30 н.
Год. 1836. Румуни: 12 ф.
Год. 1837. Срби: 30 ф.

Од тога времена нису се више давали прилози.

Сложимо ли сад те прилоге, добићемо ову слику за читаво време од 1729.—1837. г.

Срби су приложили у новцу 39,520 ф. $46^1/_2$ н.; додамо ли пак томе легат некадашњега бездинскога архимандрита а после епископа Герасима Адамовића.[1] од 1000 ф добијамо своту од 40,520 ф. $46^1/_2$ новч., затим 461 дукат (што опет износи до 2000 фор.), 36 маријаша, 3 талира, 10 петака и 12 потура, као и 17 проскомидија и 3 литургије, 3 кар. злата и пола оке сребра, 7 сребрних кандила, 4 појаса (део црквеног одјејанија), 5 епитрахиља, 3 фелона, 1 стихар од сребрнога платна, 2 пара наруквица, 2 сребрна ибрика. 1 полијелеј, 1 путир, 4 дискоса, 1 звездицу, 1 покривач на аналогиј, 2 сребрне лажице, 2 сребрна светњака са мумаказама, даље 28 коња и 1 ждребе, 51 јунца, 32 краве, 8 телади, 28 волова, 6 оваца, 29 шиника, 10 мерова, 11 мерица, и 4 вреће жита, $66^1/_2$ акова вина, 4 акова олаја, да и не говоримо о другим мање знатним стварима. Румуни су пак приложили свега 2,726 фор, 61. новч., даље 1 дукат, 3 коња и 1 ждребе 7 крава, 2 телета, 8 оваца, 2 шиника и 1 мерицу жита и 100 ока меда, Толико малобројни у то доба према њима Грци[2] приложили су пак 1, 771 фор. 57. новч., 54 дуката, 1 талир, 2 маријаша, 1 сребрно кандило, 1 фелон, 1 стихар, 1 пар наруквица, 3 дарка, 1 краву, и 1 теле, 1 шиник жита, 10 акова вина и 20 фуната свећа. Остали пак, Бугари, Јермени, Мађари и Немци приложили су 576 ф. 05 н, 2 дуката, 2 маријаша, 1 орар, 1 дискос, 1 ћилим и 1 кошницу.

Румуни кажу, да они живе у претежној већини око Бездина (као и око Св. Ђурђа и Месића) те да је право, да им се даде овај манастир као преко потребан за духовну утеху њихова становништва у околини. Да их има у великом броју, то стоји, али у колико је том њиховом становништву био потребан тај манастир, у колико су они тражили духовне хране

[1] В. прилоге м. Бездина бр. 22.

[2] Временом се претопили у Србе, Румуне и Мађаре.

у њему, показује нам саразмер између њихових и српских прилога, коме је он био потребнији, ко се више обраћао њему ради утехе и спасења душе, коме је био тај манастир оно што је човеку зеница у оку, а то зацело није био њима, који у погледу прилога стоје према Србима као 6:100, и који су прилагали једва толико, колико Грци и остали укупно. Кад бисмо пак узели у обзир и друге жртве, које су Срби приносили том манастиру и о којима смо раније говорили, тај би саразмер био за њих још неповољнији. Бездин је био од почетка српска светиња и истинитост тога потврдили су Срби и путем похађања и прилагања, и приликом манастирских слава; према приложничким књигама видимо тамо Србе окупљене око задужбине својих предака а не Румуне.

IX

Св. Ђурађ.

Манастир С. Ђурађ лежи крај реке Брзаве у темишварској жупанији (летански срез) између села Бирде, Берекуце и Коморског Св. Ђурђа, дакле, у крају у ком су свршетком XV. века Срби живели у густим масама. Као што смо видели, њих су овде насељавали због тога пошто је тај крај био највише изложен турским нападајима, те је био скоро сасвим опустео. Стога је тај крај и добио затим назив *Јанопоље* (по деспоту Јовану Бранковићу). Срба је у Банату почетком XVI. века било већ толико, да је он већ тада добио српско обележје тако, да је краљица Изабела 1542. г. поставила засебнога поглавицу над овом српском покра у особи шураклинскога Петра Петровића.[1] Да је крај где лежи манастир св. Ђурђа од тога времена био српски, и да тамо у то доба није било Румуна, потврђују нам и називи потесова на манастирском и прњаворском земљишту, који носе ова имена: *Доличак*, *Брест*, Чопра, *Слатина и Црквени Рит*. Исто тако носе српске називе и потесови у селу Коморском св. Ђурђу. У најближњем манастиру чисто румунском селу Берекуци, као што смо то већ навели,[2] већи део назива је српски: *Брестовача*, *Селиште* (= *Селиште*), *Јаркулуј* поред Падуреа и Ренду Морментулуј, па и ово изгледа да су изопачени српски називи, као што нас на то подсећа реч „Ренду“, а Падуреа може бити да је изопачен српски назив „Подине“. Слично томе видимо и у даљем румунско-немачком селу Бирди, где су се још очували називи: „Gradin-Ograda“ и Livedz“.[3]

Занимљива је појава, да предање у том крају од давних времена (у колико нам је познато као забележено у званичним списима од половине XVIII. в. или још пре, од ослобођења Баната) доводи не само постанак овога манастира, него и других, као Месића, укинутих

[1] Bárány, Temesvármegye emléke. стр. 163. Schwicker, Gesch. d. Tem. Banats стр. 105. Szentkláray, Százév Dél-Magyarország ujabb történetéből стр. 101.

[2] Стр. 93.

[3] Pesty, Helységnévtár, 42. Temes I, стр. 218.

Партоша, Шемљуга и др. у вези са последњим српским деспотима у Угарској из породице Бранковића, Јованом и Ђорђем, затим владиком Максимом. То не видимо код других банатских манастира, као Бездина, Ходоша и Војловице, а још мање у многим другим српским манастирима у Угарској. Постанак Бездина и Ходоша, нарочито последњега, доводи предање у вези са породицом наћлачких Јакшића и то, као што смо видели, са основом. Према томе *сасвим* је вероједно, да и предању о постанку Св. Ђурђа, Месића и других српских манастира између Темишвара и Вршца мора лежати у основи нешто истинитога. Да то испита и установи, спада у задатак историјској науци, а то у данашње доба није лака ствар, кад узмемо у обзир да је Банат стојао 164 године под Турцима, па да је за то време изглађен и уништен многи траг.

Још у половини XV. века имао је деспот Ђурађ Бранковић у својим рукама нека места и на земљишту некадашње крашовске и темишварске жупаније (Vaja и Dragalyolcs у крашовској жупанији, исто тако и град Érd-Somlyó са добрима која су му припадала).[1] Од тих добара за нас је у овој прилици од интереса *Érd-Somlyó*. Тај је град са припадностима му дошао у руке деспотове по свој прилици 1448. год.[2] Међутим деспотска су добра као и друга била наследна. Тако знамо, да је Ђурађ Бранковић наследио у Угарској сва добра, која је био добио Стеван Лазаревић, а затим их је сам знатно умножио. Према томе после смрти му његова су властелинска добра прешла у руке законитих наследника му. А да је тако било, потврђује нам баш прилика, у којој се спомиње и град Érd-Somlyó. Наиме, кад је Михаило Силађи ухватио деспота Ђурђа из освете, што му је дао убити млађега брата Владислава, (László), понуди му деспот у име откупа своја властелинства бечејско и шомљовско. Но Силађи није хтео да пристане, него га пусти на слободу без откупа и склопи с њим поравнање. Ово потврди и краљ Матија 20. августа 1458. год., дакле, после смрти деспотове. У тој потврди признаје краљ, да су се они измирили на тај начин, што је деспот (са сином Лазаром) уступио Силађију споменута властелинства, али да их је овај њима повратио. Према томе краљ пристаје на поравнање тако, да је Силађи у праву да заузме споменута властелинства заједно са Бечкереком у таком случају, *ако деспотови синови умру без наследника или учине велеиздају, ако предаду Турцима град Голубац или га сами присвоје.*[3] Према томе Érd-Somlyó је *остао, као и друга деспотска властелинства, и надаље у поседу каснијих српских деспота.* Истинитост тога потврђује с једне стране, та чињеница, што из

[1] Pesty, Brankovics György birtokviszonyai Magyarországban. Bpest 1877. стр. 35., 54.

[2] Ibid. стр. 54. Cf. Krassó vármegye története II. köt. 2rész, стр. 168.

[3] Pesty, Brankovics birtokviszonyai стр. 41., 42. Pesty, Krassó vm. tört. II, 2, стр. 169.

каснијега доба немамо ни једнога податка, по коме би Érd-Somlyó прешао у друге руке, с друге — што су 1492. године краљ. главни коморник вингарски Петар Гереб (vingárti Geréb Péter) и брат му Матија пред палатином Стеваном Запољом тражили од ердељскога владике тај документат (по својој прилици имали су неких претензија на споменуте градове.[1]) Érd-Somlyó је, дакле, и у то доба био у рукама српских деспота, тада Ђорђа и Јована. На територији тога града лежао је српски манастир Шемљуг (укинут 1777. г.), који је на основу предања доводио свој постанак од српских деспота[2]. И тако је сасвим веројетно, да је манастир Шемљуг задужбина деспотска, ако не деспота Ђурђа или Вука Бранковића, а оно последњих Бранковића, које предање и узима у комбинацију. То пак више одговара истини, што су у том крају у то доба, нарочито после сеобе 1481. год., Срби у великом броју живели. Границе тога града нису нам данас познате. Међутим манастир Св. Ђурађ не лежи далеко од Шемљуга, те није немогуће, да је том граду припадало и земљиште, на ком је манастир. То је једно. Друго је пак, што су српски деспоти могли овде умножити свој посед. Сасвим је веројетно, да је деспот Вук добио за своје заслуге и овде неке поседе. Истина нема сачуваних листина о томе, но то не поништава веројетност горњега, јер су, као што је познато, силне листине из тога доба а које се односе на ове крајеве, пропале. У том крају је српски елеменат на свршетку XV. века био најгушћи, те је било сасвим природно и политички мудро, да и овде међу својима има српски деспот поседа, као што их је имао и по другим српским крајевима, па и у Потисју у Банату. У прилог томе говори, најпосле, и предање, по коме су српски деспоти основали многе манастире у Банату и које се с обзиром на укинути манастир Шемљуг, као што смо видели, потврђује историјским истраживањем. А да су и последњи деспоти из лозе Бранковићеве у погледу подизања манастира наставили рад својих претходника; о томе не може бити сумње, кад факта говоре. Према свему томе за данас немамо ни једнога податка, којим би се могла побијати могућност и веројетност, да је и манастир Св. Ђурђа основао деспот Јован Бранковић, као што то предање тврди.

Покушаћемо, да ту веродостојност оснажимо и са другим разлозима.

Манастир Св. Ђурађ и село Св. Ђурађ по својој прилици састављали су једно место; тако је бар било у турско доба, као што су то сведочили старци из села Сенђурђа, Берекуце и Омора 1758. г.

[1] Pesty, Krassó vm. tört. II, 2, стр. 169.

[2] Само име „Шемљуг" није ништа друго до изопачено „Somlyó", те је оправдано узимати, да је названи град лежао око некадашњега манастира и данашњега села Малога Шемљуга (Kis-Semlak). и да су градови Érd-Somlyó и Kis-Somlyó једно и исто место, а не два засебна града, као што узима Чанки (Magyarország tört. földrajza II, 95).

који су то могли на сигурно знати.[1] А то је и иначе веројетно. Земљиште данашњега села износи свега 2.498, манастирско пак 1.612 ју-тара. Међутим то село у старо доба није било баш тако незнатно, јер је у XIV. веку имало свога (римокатоличкога) пароха,[2] дакле и цркву, као што то и сам назив потврђује. Затим у њему се узимала царина.[3] Према томе пре ће бити, да је и једно и друго земљиште било својина села, као и у турско доба. Кад су то место Срби населили и кад је деспот Јован наумио да у том крају подигне манастир, можда није било баш сасвим случајно, да то учини на земљишту тога села које се звало од старине Св. Ђурађ, *да баш ту подигне манастир, да га посвети св. Ђурђу, заштитнику своје породице* (св. Ђурађ крсно име деспотско),[4] а село да приложи манастиру на издржавање, као што је то и иначе чинио. Питање је само, да ли је он имао и могао имати то село у поседу? На то питање можемо одговорити, да га је могао имати. О селу Св. Ђурђу очувао се спомен из 1319., 1333., 1335., 1421., 1427. и 1428. године.[5] Поседник Св. Ђурђа Ђорђе Нађмихаљи погубио је сва добра на основу саборске одлуке од 25. маја 1445. године, дакле, и ово село. Од тога времена нема о њему спомена све до 1550. г., *а то је приближно тај време, кад је могао постати деспотска својина* и остати таком дуго времена, па није било потребе за издавање донационих повеља. До 1445. г. налазило се оно у рукама појединих властелина, а 1550. г. се јавља као владарско добро.[6]

Предање о постанку манастира Св. Ђурђа од деспота Јована Бранковића било је у самом манастиру врло живо и истицало се пред државним властима у више прилика додајући, како су сви документи пропали за време турскога господства,[7] а ове су томе нешто веровале, а нешто не. Међутим наступи такав догађај, који донесе нешто, на што у то доба нико није ни помишљао, *који документално потврди истинитост тога предања.*

Стара манастирска црква, која је постојала

[1] „Атестација" 28. априла 1758. г. Границе манастирске у турско доба, по тој атестацији, биле су: Са севера река Брзава, са истока испод села Берекуце право на белегу, а од белеге на јарак па управо јарком до букинскога хатара, па онда право брегом докле се вода од кипе дели до оморскога хатара на запад, па онда све право изнад села Омора, како то и белеге показују; одатле преко Брзаве на Збеговиште (које је исто тако било манастирско), од Збеговишта барон Јарангом управо на Ћуприју до воде Брзаве. В. прил. м. Св. Ђурђа бр. 51. Cf. бр. 73. 74.

[2] Pesty, Krassó vm. tört. II, 2, стр. 204. Cf. Csánki, Magyarország tört. földrajza, II, 107.

[3] Ibid. II, 2, 205. Csánki, II, 107.

[4] И на њихову печату био је лик Св. Ђурђа са кратком молбом светитељу. Pesty, Brankovics birtokviszonyai стр. 63.

[5] Pesty, Krassó vm. tört. II, 2, стр. 204.—205.

[6] Ibid.

[7] Види попис од 1771. год.: „Како одъ старине всмо свагда слушали, водруженъ (т. ј. храм) и основанъ в 15-томъ вѣкѣ отъ Іоанна деспота Сербскогъ, который 1503-то мъ году отъ рождества Христова преставился". (Грујић Прилошци, стр. 24.) Cf. Попис ванредне комисије од 1775. г. под Матезном.

цуна три века и којој је у основи лежао крст,[1] те је, докле, по стилу била слична нашим грађевинама из XV. и XVI. века (крушедолска, хоповска, ходошка, бездинска, месићска и др.), била је већ јако извештала и постала је тако трошна, да је у њој било опасно служити. Да се капитално рестраврира и тиме одржи стари стил, на то сигурно нису тада ни помишљали, као што нису помишљали на то и у касније, па и у наше доба, те је на тај начин пропала код нас многа старина, него се братство одлучило, да стару цркву сруши и да на њеном месту подигне нову. Кад су отпочели тај посао 1793. године и дошли до темеља, наиђу у овом, (у олтарском дѣлу) *на камениту плочу са урезаним записом, гласом кога је манастир и стару цркву основао и подигао српски деспот Јован Бранковић 15. августа 1485. године.*

Нема сумње да се братство обрадовало том наласку, којим се потврдила истинитост старога предања, али оно у исти мах није било подобно, да потпуно, са чисто историјскога (палеографскога) гледишта схвати значај те плоче и записа. Братству на челу стојао је у то доба игуман Августин Петровић, истина човек, који је стекао великих заслуга за манастир, али у исти мах човек мале спреме, а тадањи епископ темишварски Петар Петровић био је врло далеко,[2] и тако оно не дође на мисао, да даде начинити бар тачан и доставеран препис, него унесе у опис оснивања нове цркве и белешку о том наласку и укратко о чему се говори у запису, а сам тај камен са записом као драгоцену реликвију стави у темељ нове цркве заједно са новом оловном таблицом, у коју је био урезан споменути опис о оснивању нове цркве. И једно и друго положено је на уобичајено место код грађења храмова, у најисточнији део зида, („у углу олтара“) приближно испод горњега места, 5 и по стопа у дубљини од пода.[3] Читав тај опис или запис, урезани у оловну таблицу, која је положена у темељ нове цркве, према сачуваном концепту гласи од речи до речи овако:

„Во славꙋ С҃тиѧ Єди́но сꙋщниѧ животворѧщиѧ и Нѐраздѣлимиѧ Троици О҃ца и҆ С҃на и С҃таго Д҃ха Начасѧ зда́ти хра́мъ Сей в’ честь и҆ имѧ С҃таго Сла́внаго великомꙋч Побѣдоносца и҆ чꙋдотворца Х҃рва Георгїѧ: во общежи́телномъ Монастирѣ и҆ и҆сповѣдани́ѧ восто́чнаго неꙋнитцкаго закона. Зовомо(мъ) Сен(т)Ђꙋраћъ Нареци Берзавѣ. въ Банатѣ и коми҆татѣ Темишварско(мъ) сꙋ́щей При влагополꙋчной царствовани Госꙋдарѧ франци́шка фтораго; Імператора Римскаго и кралѧ Хꙋнгарскаго, При А҆рхиепископꙋ и Митрополитꙋ Славено Србскаго и валахи́скаго Народа, Г҃днꙋ Стефанꙋ ѿ Стратимировичъ, карловцѣ Си́рмиско(мъ) сꙋщемꙋ, и҆ при православномꙋ Єпко́пꙋ Темишварском и ли

[1] Попис из 1771. (Грујић, Прилошци стр. 24) и 1775. г. у будимп. уг. држ. архиви).

[2] Као известилац угарске дворске канцеларије живео је стално у Бечу.

[3] Том приликом метнути су на исто место и новци из тадашњега доба: дукат, талир, форинта, цванцик, петак, новчић и по новчића.

повскомѹ и цесаро кралѣвском Дворско имъ Дѣйствителном Совѣтникѹ, Дворниѧ канцелари хѹнгарскиѧ. Референдарію, Гд҃нѹ Петрѹ Петровичѹ, и҆ прі Гд҃нѣ Маѯимѹ Секѹличѹ А҆рхимандрі(тѹ) Бездинскомѹ тогда бившемѹ А҆дмінистраторѹ Є҆парх. темишварскиѧ трѹдомъ и҆ Настоѧние(мъ) преподобнаго І҆гѹмена А҆vгѹстіна Петровича, Намѣсника Данила Димитриевича, Братства же І҆еромонахо(въ) Меѳодиѧ Видаковича, І҆осифа Сѹбича, Порфириѧ Петровича, І҆ѡаннікіѧ Милковича и҆ Монаха Ѳеѡдосиѧ Канизъ. Неменшеже и҆ прочи(хъ) Православни(хъ) христіѧ(нъ) ктиторов и приложнико(въ) бивших лѣта Гд҃нѧ 1793. февр. 13-го у Неделю по Совершению Бжст вениѧ митѹргији 11-го часовъ. Долгота церкве и҆ли манастирѧ 11-ю клофтери ширина 4 клоф. 4 шѹха и $^1/_2$ висота еѧ 4 клофтъ 5 шѹха у Є҆дномъ камен̾ѹ ѡ҆бретеное Написато Да стари бивши Монастиръ Создатъ билъ у име С҃таго великоМ и҆ побѣ. Хр҃стова Георгиѧ ѿ І҆оана Деспота Сербскаго петнаестогъ вѣка у лѣтѹ 1485(мѹ) А҆вгѹ. 15(го) и за нѹждѹ покваренае понеже дае весма Слаба била (и сиѧ ѡ҆бретенаѧ Словеса сѹ На више Реченой Табли Написата.[1]

Кр.з неколико година после тога, 1799. године, пописана је црква (изнутра) односно зидови њезини и том приликом стављен је у труло унаоколо овакав запис:

Во славѹ Бг҃а О҆ц҃а и Сн҃а и с҃тѡ Дх҃а и въ честь с҃тагѡ вмч҃нйка Геѡргіа измоловасѧ зидъ церкве сеѧ при благоголѹчно(мъ) царс҃тв. егѡ Велич. францишку II(мъ) и при архіепіскопѹ и міітропо. карлов: Гд҃нѹ Стефанъ ѿ Стратимировичъ и при.... Гд҃нѹ епк҃пѹ темишва: Петрѹ ѿ Петров: при игѹм(енѹ): А҆vгѹсти(нѹ): Петровичѹ и при св҃ Даниилѹ Димитрие(вичѹ): намѣст(никѹ): І҆осифѹ Сѹбичѹ, Порфvрій Петро(вичѹ), І҆ѡанnікіи Неделко(вичѹ), І҆еродіак: І҆ѡасафѹ Радичъ, І҆ѹлїа 14 ѡ 799 лѣта на мѣстѣ сѐмъ бѣ церк(ов): стараѧ ѿ І҆ѡанна: деспот: сербскагѡ создана: еще вѣка 15 го ѹже вѣроѧт(но): показѹет во основа(нїи) обрѣтен(ій) каме(нъ) изсѣче(нъ) в'старой церкви ꙗ҆кѡ онъ І(вїй). основ. сеѧ сенѣѹрѣ. обители бѣ. и той каменъ ипаки во ѹглїю олта(рѧ) во обновленїи положенъ есть.[2]

У доставерност наведених записâ немамо ни најмање разлога да сумњамо, пошто у оно доба нико није могао ни помишљати на то, да ћемо ми кроз сто и више година доћи у положај, да пред судом доказујемо, да су наше задужбине одиста наше од самога постанка свога. Ти нам записи казују, да је светођурђевски манастир задужбина деспота Јована Бранковића и да је основан 15. августа 1485. године, а то је таман прва година његова деспотства, пошто је те године умро претходник му деспот Вук Гргуровић.[3]

Дуго времена, скоро кроз 150 г., немамо никаквога спомена о овом манастиру. Тек после тога из савремених записа сазнајемо, да је манастир постојао 1623. и 1651. год. Ти се записи налазе на последњој страни књиге „Молабника пресвете Богородице,“ коју је написао (српско-

[1] Прилози м. Св. Ђурђа бр. 10.

[2] Прилози м. Св Ђурђа бр. 7.

[3] Pesty, Brankovics birtokviszonyai стр. 59. Cf. Schaffarik и др.

словенском редакцијом) у овом манастиру брат обитељи Висарион 1623. год., кад је био игу ман кир Леонтије.[1] Ти записи гласе:

Сьписа се сїа̀ с(ве)таѧ и б(о)ж(с)т'в(н)наа кни́га г(лаго)лими м(ола)бны(кь) пр(ѣ)с(ве)тїе б(огороди)це вь лѣ(то) ҂ ѕ҃ и҆ р҃ и, л҃, и҆ а҃ при ї҆гоуменоу кѵ(рь) леѡ́н'тїю и еклисар'хꙋ силивѣстроу и҆ вьсегѡ̀ бра́тьства тро́удо́мь и оу(с)рдїемь. вь храме с(ве)т(а)го и҆ слав'наго великом(ꙋче)ника и҆ поведоно́сца х(рїсто)ва геѡр҃гїѧ е́же г(лаго)лѥтсе сѐнь ѣоураѣь. И сїю книгоу ѡ(т)кꙋпы монахь и҆лар'иѡ(нь) за́ свою̀ д(ꙋ)шоу б(ог)ь да́ га про́сти и҆ да моу ѐ и҆змолител'ница прѣч(ис)таа м(а)ти б(о)жїа на в'торомꙋ прѝшьствїю̀ е҆́же рече)ть правѣдны́мь придете бл(агосло)венїи о҆́(т)ца моего наследоу́ите оу҆готова́нное вамь ц(а)р(с)тїе ѡ(ть) сьложенїа мироу: — поменете бра́тїе, любве ради ѡ(т)коупившаго сїю кни́гꙋ бл(а)же́ннаго ста́рца и҆ларїѡна: — и҆ писав'шаго многѡ гр(ѣ)шнаго расодера висарїѡона: — а҆́щелили что̀ боудеть погр(ѣ)шено̀ оумомь и҆ли ро̂укою и҆ли е҆зы́комь опою̂щимь и҆лѝ пр(ѣ)писоу(ю)щїимь лю̂з'ве радѝ х(рїсто)вы бл(агосло)веите а не кльнете да и҆ ви̂ оулꙋчите бл(агосло)вен'наго гла(са) бл(ады)чнаго при(де)те бл(агосло)венїи Коꙋп'но̀ вьси̂ да оу҆лоу̂чимь ста́ти о҆́ десноую праведнаго соу̂дїе вь бесконьчны вѣкь аминь.

Ниже тога записа:

а҆щелїе кто̀ хоще́ть ѡ(т)нимити ѡ(ть) сїе ѡ҆бители коимь навож(д)енїе(мь) дїаволимь. да моу е соу̂пар'ница вь место̀ и҆змолѥнїа пр(ѣ)ч(ис)та̀а м(а)ти б(о)жїа вь днь соу̂(дни): —

Између та два записа чита се с леве стрне: Да се зна книга молабьникь їзь манастира сеньѣꙋрьѣа Игꙋмьна їѡсифа 1651. лѣта.

Ето то је све што знамо о манастиру Св. Ђурђа за више од два века. Но доста нам је и тога, да знамо да је он постојао још у XVII. веку, да је пак постојао у XVIII. и XIX. веку, за то имамо већ више података. За време од оснивања па до ослобођења Банага од Турака можемо још по нешто рећи путем примене.

Манастир је, дакле, постојао 67 година под угарским краљевима и то последње време под Јованом Запољом и Изабелом као и читав темишварски крај. Немамо разлога да узимамо, да је манастир имао за то време каквих тежих неприлика, пошто су Срби у то доба уживали разноврсне повластице. Да ли је пак манастир за то време патио од турских упадаја у Банат, не знамо, но могуће је и веројетно је. 1552. год. потпао је Банат под Турке, те је и манастирско добро као и друга поклонио султан каквом Турчину спахији и овом је манастир са прњаворцима плаћао уобичајене дажбине као и други манастири под Турцима. Да је и Св. Ђурађ одиста стојао под спахијом потврђују нам специјално за њ напред споменуте „атестације“ старих људи из села Сен Ђурђа, Берекуце и Омора 1758. године.[2] Као српска задужбина а у српском крају манастир је, наравно, кроз све то време одржао свој српски ка-

[1] Та се књига и данас налази у манастирској књижници под. бр. 18.

[2] Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 51. 73. и 74.

рактер, као што нам то потврђују и очуване из тога доба богослужбене књиге на српскословенском језику, као што то потврђују наведени и други записи на тим књигама, а стојао је и тада под духовном влашћу српских темишварских епископа као и за време после ослобођења од Турака све до данас. За време великога рата за ослобођење а особито 1716. год. манастир је морао јако страдати пошто је био на ударцу, близу Темишвара као и на путу, куда је турска војска обично пролазила.

После ослобођења Баната од Турака први је посао био братству да оправи попаљени манастир и нема сумње, да су се и њему нашли на помоћи побожни Срби из околине као и другим манастирима, као и њему самом у касније доба, о чему ће ниже бити говора. Бележака о томе из тога времена нема никаквих. У то доба Срба је у том крају било више него касније, но они су у скором времену почели да узмичу одавде испред Румуна, који су тада почели да продиру овамо. Срби су радије одлазили у границу. Но ипак је један део остао овде као што их имаде у том крају и данас (на пр. најближе манастиру село Св. Ђурађ и данас је српско, у Денти и данас има доста српскога живља и т. д.), но приличан се број од њих у току времена претопио у Румуне.

Но манастиру није било суђено да ужива подужи мир. Год. 1737. букне рат између Аустрије и Турске и турске чете почну упадати у Банат. Њима се придруже и Румуни, те организовани у многим четама почеше да пале, убијају и отимају од мирних сеоских становника, због чега је власт била принуђена да изашље против њих повеће одељење војника и да употреби суровије мере, да стане на пут румунском грабежу. Од тих румунских разбојника није остао па миру ни манастир Св. Ђурђа. *Румунске чете нападну нањ и попале га*,[1] ваљада за доказ *како им је на срцу лежала ова српска светиња*. Које тај нападај, које друге ратне неприлике и куга доведоше манастир скоро до ивице пропасти. Томе у лето 1739. год. надође још и ово: Три регименте (кирасири и драгони) пролазећи туда заузму манастир тако, да су игуман хаџи-Пахомије и браћа морали да живе и спавају у пољу, а уз то начине грдну штету,[2] коју им нико не хтеде

[1] Schwicker. Geschichte d. Tem. Banats, стр. 336. Међу осталим: „EIn gleiches widerfuhr dem benachbarten Csakova und endlich rückten Sie vor das raiczische Mönchskloster St. Georg (Szt. György) in der Nähe von Denta. В. и стр. 342. 343. Cf. Bárány, Temes vmegye emléke, стр, 67. 136. 185. Böhm, Delmagyarország külön történelme II, 48. 49.

[2] Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 49. Сагорели су 1200 проштаца од ограде, 2 ћуприје, 2000 колаца, посекли су сву у последњим годинама „са великим трудом“ подигнуту шуму, потрошили 102 пласта сена (од ових је манастир био купио 80 пластова а 1 ф. 30 н.), и појели 500 ока грожђа, 10 кола кукуруза, троја кола купуса, три мерице пасуља, две краве, једнога јунца и „с' опрощенѣмь“ једнога бравца. Кроз неколико дана игуман се обрати на темишв. администрацију ради накнаде, а ова му револуцијом од 28. октобра исте године одговори, да би боље било, да се раније (!) обратио, овако је војска отишла, али ће се због увете стоке писати генералима, у погледу сена пак упутиће се

да накнади. Чак ни обећане накнаде за сено не могоше добити и манастиру је претила опасност особито за стоку да не поскапа у недостатку хране. Како су провукли зиму не знамо. Нови игуман хаџи-Павле обрати се 1740 год. поново с молбом на администрацију тражећи бар накнаду за сено. У вези са тим тражи, да се прњаворци ослободе плаћања данка. Администрација резолуцијом од 22. априла 1741. г. одбије и с једним (закашњено) и с другим (у држави нема поданика слободних од контрибуције) потраживањем.

Исто тако имао је манастир великих неприлика са влашћу и због земљишта. У време ослобођења од Турака, према једном старом плану, манастирски посед износио је 2775 јутара и 1196□ хв. Поред тога спадало је и село Сен-Ђурађ са свим земљиштем као прњавор под манастир. Како је манастир у то доба био погубио све исправе, администрација не само да није прњаворску земљу сматрала као манастирску те прњаворце оптеретила са данком, него је доводила у сумњу манастирско право и на земљу, коју је сам манастир обрађивао, те га није штитила и помало му одузимала од тога земљишта, као што се то види из сачуваног извода из меморијала игумана Партенија Страцимировића (1746.—1750. г.). Из овога видимо, да је манастир погубио своје исправе у рату 1716. год., па није имао на основу чега да штити свој посед. Стога су му чаковчани и берекучани узели скоро све земље тако, да је манастиру остала само шума, коју је он био подхранио. У тој невољи обраћа се са молбом администрацији, да му даде бар 150 јутара оранице, а манастирску воденицу да ослободи од дације.[1] Међутим власти су се слабо обзирале. Тако је чаковачко управно звање дописом од 25. септембра 1745. године известило администрацију, да је братство манастира Св. Ђурђа сâмо присвојило шумицу коју има у поседу.[2] Тако је исто било и са порезом. Игуман Арсеније Илић (1750.—1754.) тужи се администрацији на чаковачко управно звање, да је наплатило од манастира 20 ф. пореза за воденицу и 5 ф. за шуму и ако је манастир *у смислу народних привилегија ослобођен од плаћања пореза*, тражи *на основу тих привилегија*, да нареди управном звању у Чакову, да му уплаћени порез врати и да га у будуће више не оптерећава.[3] Но изгледа да је то остало без успеха, јер видимо, где чаковачко управно звање 20. јунија 1753. год. јавља администрацији, да је дало затворити манастирску воденицу, пошто манастир није хтео да плати порез на њу.[4] Ствар пак манастирскога земљишта вукла

чаковачко управно звање, да накнади. Од свега, наравно, није било ништа и сиромах игуман Пахомије изгледа да је од свих тих чуда и несрећа свиснуо (умро је исте године наскоро после горњега). Изводи из меморијала под бр. 49. прилога занимљиви су и због чистог српског језика.

[1] Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 49.

[2] „... dass sich die Calugier-Communität zu St. Georg das besitzende Wäldl von selbst zugeeignet habe.“ Ротулуси у бпешт државној архиви. Cf. Baróti. Adattár.

[3] Прилози м. Св. Ђурђа бр. 49.

[4] Ротулуси у будимп. држ. архиви. Cf. Batóti, Adattár.

се дуго и тек 1762. год. на молбу тадашњег архимандрита Спиридона, да је од околних села манастир веома скучен да не може да издржава своју стоку, изашље чаковачко управно звање двојицу својих чиновника да изађу на лице места. Ови то учине и поднесу извештај, даје жалба манастирскога братства оправдана, те управа упути исте изасланике, да изађу поново на лице места, па да по свом најбољем увиђењу додаду (боље поврате) нешто земљишта од суседних села према томе, колико је манастиру потребно, а да се та села не оштете. Ови то учине и одреде тачно границе.[1] То потврди чаковачко управно звање и преда манастиру ту земљу решењем од 4. септембра 1762. године. Но тако стање као да није остало дуго непромењено, јер се у попису банатских манастира наводе друкчије границе,[2] 1772. године одузме ерар од манастира на западној страни 1174. јутра и 800 хв. заједно са селом Сенђурђем, које се отуда назвало после „Коморски Сенђурађ“ без икакве накнаде, а на источној страни одузме 324 јутра добре алодијалне земље.[3] Што се тиче прњаворске земље, то је манастир Св. Ђурђа био принуђен 1782. год да је откупи, као и Бездин, за 3986 фор. 35 новч. и да исплати ту своту у три оброка у року од 15 година.[4] У ту сврху изда братство обвезницу ерару ради укњижења тога дуга. Та је ствар изнесена и пред скупштину темишварске жупаније која је држана 8. јулија 1782. г. У том предмету у скупшт. записнику говори се, да су ту обвезницу потписали сви чланови братства и то архим. „Герасим Адамовић“ latino charactere, а остали „*Rascianico*“.[5] Пошто се први оброк имао одмах уплатити, принуђен је био манастир да подигне зајам од 2000 фор. из српских народних фондова међу осталим и на основу тога, *што су манастири саставни део илирскога народа* (partem Illyricae Nationis constituant.) То буде уважено и зајам им се одобри.[6]

О тражењу донационе повеље говорили смо раније,[7] стога овде прелазимо преко тога.

Међутим 16. јануара 1777. изађе резолуција Марије Терезије, којом се у вези са 47 § (и 50 §) *илирскога регуламанта* од 1777. године (донесенога на основу синодалних закључака) укидају неки српски манастири, па међу њима и *Партош*, који је лежао не далеко од светођурђевскога манастира. Братство његово имало се спојити или са братством манастира Св. Ђурђа или ман. Бездина а исто тако имао је

[1] Границе: Код воденичке ћуприје или тако званог воденичкога гата постављена је прва анта. Одатле иде граница покрај пута сенђурђевачкога (села) и опатичкога, где на земљиштима тих села већ постоје две анте, све до границе села Бирде, где је четврта анта. Одатле иде преко на Сухи Раст, где се види последња анта код Бирсова.

[2] Грујић, Прилошци стр. 25.

[3] Извештај архим. Стефана Михаловића из 1863. г. У митр. патр. архиви. М. 124 ех 1865.

[4] В. стр. 83.

[5] Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 55.

[6] Ibid. бр. 56.

[7] Страна 83. и даље.

овом или оном припасти и иметак покретни и непокретни.[1] Та је резолуција извршена 10 новембра 1778. г. тако. да се партошко братство спојило са братством манастира Св. Ђурђа, но у погледу иматка учињено је друкчије. Од покретнога остављене су богослужбене књиге и друге потребне утвари селу Партошу, ком је имала припасти цркава те постати парохијском, остало пак предато је манастиру. Непокретник иметак од 3083 јутра и 1174 □ хв. присвојио је ерар, а у замену за то дато је манастиру 324 јутра земље близу самога манастира.[2] *И тако се имање овога манастира повећало* иако не онако како је првобитно требало, а тај је иметак прешао овамо од укинутога *српскога манастира.*

Како храм, таке и ћелијско здање беху прилично трошни и братство је морало помишљати на то, да их замени новима. Но томе су стојале на путу грдне штете, које је манастир претрпео за време од 1737.—1739. г., као и неприлике са властима због манаст. имања. Тек кад је манастир прекужио тешке невоље и кад је питање о поседу донекле регулисано 1762. год., могло се приступити најпотребнијем послу, зидању ћелијскога здања 1764. год. Том приликом нашло се више побожних Срба, који дођоше у помоћ овој св. обитељи, те јој олакшаше да подигне пристојну зграду. Први и највећи ктитор био је тадашњи епископ темишварски *Вићентије Јовановић Видак*[3] са прилогом од 4000 форината, са којим је израђен настојатељски стан (5. 6. 7. 8. и 9. ћелије.)[4] Остале ћелије подигоше на свој трошак према записима над вратима појединих на мраморним плочама ови:

1. Ктиторъ сеѧ Келліи бысть Живо́инъ Милошевичъ диштрикта темишварскагѡ обркнезъ жителъ же села сакалаза 1766.

2. Ктитор се́ѧ келлїи бысть Гдр҃ъ Ꙗнкѡ Василиевічъ жителъ села денте 1766.

3. Ктиторъ сеѧ келлїи бысть Гдр҃ъ Неделко Кѵричъ жителъ села парданѧ 1766.

4. Ктиторъ сеѧ келлїи бысть Гдр҃ъ Георгїй Калиновичъ града Темишвара гражданинъ 1766.

10. 11. 12. Ктиторъ сеѧ келлїи бысть младїй Гдар҃ъ Димитрій петро Стойковичъ комлеѹшанинъ града Темишвара гражданинъ 1766.

Осим тога над улазом у трапезарију урезан је касније 1804. г. овај запис:

Своихъ родителей семѹ мнт҃ырѹ показанное ктиторство чрезъ водрѹженїѧ сеѧ Трапезарїи и поварны (= кухиња) новымъ ктиторствомъ прослави Г. Димитрій Секѹличъ стражамештеръ Баваницкій.[5]

Као што видимо *сва седморица крупних*

[8] Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 63.

[9] Прилози ман. С. Ђурђа бр. 66.

[1] Извештај игумана Симеона Матејевића од 17. новембра 1770. год. Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 52.

[1] Извештај арх. Стевана Михаловића од 1868. г. Митроп. патр. архива. Cf. Pesty, Helységnévtar 47. Temes VI. осим тога приложио је и 200 дуката на оправку воденице. Pesty, l. c.

[2] Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 11.

добротвора манастирских били су Срби., а те су жртве принели у доба, кад су досељени у ове крајеве Румуни живели у великом броју, па ни један се од њих не нађе побуђеним, да помогне манастиру.

Исто то видимо и код манаст. храма.

У манастиру се чува и данас стари путир из 1741. г. На њему се може прочитати овај запис:

† поме(н)и: г(оспо)ди: їеромана(ха): арсенїѣ і раба в(о)жїѧ їлию і рабѣ в(о)жію Дамианкѣ аѱма.[1]

Као што сам показује, запис је на српскословенском језику, по чему се већ види, да су приложници били Срби, а то потврђује и име „Дамјанка". Исто тако чува се у манастиру и једна целивађа икона распећа и скидања Христа са крста, коју је 1748. год. приложио манастиру Србин *Павле Теодоровић*, као што то показује запис:

† Є. Н. М. Є. Гєѡргїа Павла Теодоровича вь лѣто „аѱми".[2]

1793. године приступило је братство зидању новога храма. Темељ му је ударен 13. фебруара 1793. а довршен је и освећен је 29. јунија 1794. године.[3] Као што показује споменица и натпис над западним вратима храма, и том се приликом нашло ктитора и приложника; но имена им се не наводе. Но ипак смо зато у стању да и без тога оценимо те ктиторе и приложнике. Наиме, приступајући градњи храма затражило је братство ман. Св. Ђурђа 1792. године од цара дозволу, да може скупљати милостињу на зидање храма *у жупанијама темишварској, торонталској и бачкој*, и цар му је *поделио* дозволу за то у року од три месеца.[4] То нам јасно показује, на кога је братство рачунало и од кога се надало одзиву, *а то су Срби*, јер би иначе природније било да тражи дозволу и за територију данашње крашовскосеверинске жупаније као саставнога у то доба дела темишварске и вршачке епархије. Но братство је и у то доба, да и не говоримо о оном нападају пре неколико деценија на манастир, свакако имало искуства, какви су приложници Румуни. Њима је било стало до тога, да дођу до обилате припомоћи, па је било природно да су рефлектовали на своју браћу Србе као на оне који су и дотле били дарежљиви према тој деспотској задужбини као и према другим манастирима. Зато они и не траже дозволу за источни Банат, за румунски крај, који им је међутим био тако близу, да су га т. р. руком могли дохватити, него на место њега упиру свој поглед на побожне и дарежљиве Србе у Бачкој. И да се они одиста у томе нису преварили и да су одиста Срби били можда једини ктитори и добротвори том приликом, показују нам како опће своте укупљене том приликом

[1] Прилози м. С. Ђ. бр. 6.

[2] Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 8.

[3] Прилози м. С. Ђ. бр. 1. и 10.

[4] Извештај намесничкога већа од 31. децембра 1792. г. бр. 29.444 конзисторији темишв. епархије. Архива тем. епархије бр. 494 fr. 1. ex 1792.

у појединим жупанијама, о чему ће бити после говора, тако и храмовни живопис и други украси из времена кад је већ храм био сазидан, где се опет јављају само они.

Тако су 1799. године пописали зидови манастирскога храма (изнутра), а то је учинио манастиру бесплатно сликар *Павле Ђурђев* становник сенђурађски, као што нам то показује натпис у женској препрати над кором:

Зидꙋ цр҃кве сеѧ молеръ .... бысть Г(оспо)д(аръ) Павле Ђꙋрћевъ жителъ села Сенћꙋрћ сынови своими Саввомъ и Еланкомъ и унꙋкомъ Бꙋдишомъ за вѣчное почившихъ свои(хъ) и свое воспоминаніе 1799-гѡ 15-гѡ авгꙋ(ста):[1]

1803. год. начињен је трон матере Божје, на ком је копија винчанскобездинске чудотворне иконе матере Божје, на којој је исписан славослов пресв. Богородици.[2] Према запису на трону испод иконе престо је украсила на свој трошак *Магдалина*, мати тадашњега игумана Августина Петровића:

Твоемꙋ покровꙋ и застꙋпленію себе подвергающи Ивсю надеждꙋ свою на тѧ ѡ Богомати возлагающи Магдалена Авгꙋстина Петровича Игꙋмена мати собственнымъ своимъ иждивені(емъ) Ѳрон сей украшаеть лѣта Г(оспо)днѧ 1803.[3]

Исте године пописан је иконостас црквени и трошак око тога према потписима на појединим деловима живописа сносили су скоро сами приложници, а ти су приложници сви од реда *Срби*. Тако су које престоне које друге иконе приложили ови: 1.) Икону св. великомученика Георгија — *Јован Панајот*, трговац из Темишвара, у знак благодарности што му је оздравио син Георгије; 2.) икону пресв. Богородице заједно са позлатом — *Софроније* и *Георгије Стефановићи*, трговци из Темишвара, 3.) икону Христа Спаситеља — исти *Софроније* и *Георгије Стефановићи;* 4.) икону св. Јована Крститеља заједно са позлатом — *Јован Аврамовић*, трговац из Темишвара[4]; 5. лик св. апостола Петра на северним олтарским дверима као и позлату — *Аца плем. Живковић*, грађанин темишварски у знак захвалности што му је оздравио син Петар; 6.) лик св. апостола Павла на јужним олтарским дверима као и позлату — *Кирил Веселиновић*, трговац из Темишвара; 7.) икону силаска св. Духа заједно са позлатом — *Георгије Младеновић* грађанин темишварски; 8.) икону Васкрса Христова заједно са позлатом — *Јован Лаковић*, биров великокиндски.[5]

Као што видимо, у *броју толиких крупних приложника нема ни једнога Румуна.*

Додир манастира св. Ђурђа са Румунима отпочео је и исказивао се од половине XVIII. в. на исти начин и у истим облицима као што

[1] Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 9.

[2] Ibid бр. 3.

[3] Ibid бр 4.

[4] Прилози ман. С. Ђ. бр. 9.

[5] Ibid. бр. 8. Иконостас је сликао Јован Исаиловић „моле(ръ) вароши Даля, Архіеп(ис)копа митрополитскаго спахилука". Прилог бр. 5.

је то било и код манастира Бездина.[1] Међу осталим, видели смо и овде мало пре, да нису на видљив начин показали никакве симпатије према овој св. обитељи, него су је шта више и робили и палили. Што се тиче пријаворацa, немамо овде шта да додајемо ономе, што смо рекли код ман. Бездина. Један део Румуна пријаворацa доселио се око 1830. године из Егреша, Ходоња, Комлуша, Мунаре и Секусића [2]

Пређимо сад на братство и на унутрашњи живот манастирски.

Чланови братства по имену из првих векова нису нам познати; имена самих настојатеља позната су нам тек од XVII. века. У манастиру се до 1848. године налазио у рукопису кратак опис манастира од најстарије прошлости, па и списак настојатеља од почетка. Споменуте године, кад је букнуо устанак, пренесе манастир драгоценије ствари и рукописе у Темишвар у епархијску архиву, и тамо се споменути рукопис изгубио. Но сачувао се списак настојатеља од XVII. века и даље и према њему на челу манастирскога братства стојала су ова лица:

Леонтије од 1613.—1632.
Јосиф од 1633.—1653.
Неофит од 1654.—1685.
Стефан од 1686.—1698.
Пантен од 1699.—1724.
Хаџи-Пахомије од 1725.—1739.
Хаџи Павле од 1740.—1745.
Партеније Страцимировић од 1746.—1750.
Арсеније Илић од 1751.—1754.
Спиридон (*Стефановић*)[3] *архимандрит* од 1754—1763.
Симеон Матејевић од 1763.—1775.
Сава Даниловић од 1775.—1779.
Герасим Адамовић архим. од 1779.—1783.
Нектарије Седларовић од 1784.—1787. г. (убијен).
Симеон Закић од 1787.—1789.
Петар Ранисављевић архим. од 1790. до 1792. г.
Августин Петровић од 1793.—1802.
Павле Кенгелац архим. од 1803.—1834.
Самуило Маширевић архим. 1834.—1839.
Григорије Кириловић од 1839.—1848.
Стеван Михаловић од 1849.—1875.[4]

Као што нам показују презимена настојатеља, која су нам позната, настојатељи су били *Срби*. Што се пак тиче оних, чија нам презимена нису позната, пошто се у старије доба код калуђера презимена већином нису наводила, нема ничега, што би говорило, да они нису Срби, него баш обратно, подаци из старије прошлости овога манастира (оснивање, богослужбене књиге и записи), говоре у при-

[1] Види стр.

[2] Pesty, Helységnévtár, 47. Temes VI. (Kloster Szent-György).

[3] Овде се назива само по имену, но из књиге прилошке у Бездину (прилози м. Бевд. бр. 5.) види се да му је презиме било Стефановић (1759. г. приложио манастиру Бездину парусију т. ј. 75 фор.).

[4] Прилози ман. Св. Ђурђа бр. 91.

лог томе, да су они Срби, а нема ни једнога, који би ишао у прилог Румунима.

Најстарији списак братства имамо у попису од 1771. године. Чланови братства те године били су поред старешине Стефана Матејевића ови: 1.) *Јоаникије Максимовић* из Омора, дошао у манастир 1758. г. 2.) *Теодосије Максимовић* из Орловата, дошао 1763. г. 3.) *Леонтије Ракић* из Пардања, дошао у манастир 1764. г. 4.) *Теофан Богдановић* из Бирде, дошао 1767. 5.) *Илија Вујичић* из Бечкерека, у братству од 1767. г. 6.) *Дионисије Поповић* из Визме, од 1768. г. 7.) *Георгије Крестић*, родом из Ердеља, од 1769. г. 8.) *Јован Живановић* из Темишвара, од 1769. г. 9.) *Кирил Живковић* из Турске; дошао из ман. Зографа у Св. Гори, од 1769. г. (по одређењу срп. нар. сабора).[1] Као што видимо, сви су били Срби.

1784. г. поред Теофана Богдановића из 1771. г. наилазимо на ова нова лица: 1.) *Данило Димитријевић* из Чакова, постријжен г. 1771. 2.) *Генадије Гавриловић* из Селишта, постр. 1772. г. 3.) *Партеније Барбуловић* из „Каравлашке", од 1772. г. 4.) *Методије Видаковић* из Кече.[2] Овде је у братству и један Румун.

1793. г. поред Данила Димитријевића и Методија Видаковића били су још и ови: 1.) *Августин Петровић* игуман родом из Субатице (од 1785. г.) 2.) *Јосиф Субић* из Омора, постријжен 1787. г. 3.) *Порфирије Петровић* из Сомбора, од 1789. г. 4.) *Јоаникије Миљковић* из Вршца, од 1789. г. 5.) *Јоаникије Недељковић* из Гроцке у Србији и 6.) *Теодосије Каниз* из Турске од 1789. год.[3] Овај је у ово доба могао бити једини Румун, ако је уопће био Румун.

У 1805. години поред наведених у 1793. г. под бр. 1., 2., 3., 5., који су били у животу, живели су у манастиру још и ови калуђери: 1.) *Јосиф Радић* из Вршца, од 1796. г. 2.) *Теодосије Црњански* из Итебеја, од 1805. г. и 3.) *Арон Вукашинов(ић)* из Вршца, од 1805. г.[4] Дакле, сами Срби.

У 1812. години били су сами пређашњи калуђери и то поред настојатеља Ј. Субић, Ј. Недељковић, Т. Црњански и А. Вукашиновић.[5]

У 1835. години поред настојатеља архим. Самуила Маширевића у братству су били: 1.) *Теон Бутузановић*[6] из Велике Кикинде, постријжен 1824. г. 2.) *Пантен Јовановић* из Сентивана, постр. 1833. г. 3.) *Давид Арсенијевић* из Карловаца, постр. 1829. 4.) *Дидим Поповић* из Жироде, постр. 1833. г. 5.) *Амвросије Јовановић* из Земуна, постр. 1835. г. *Свега један Румун.*[7]

[1] Р. Грујић, Прилошци стр. 26.

[2] Прилози м. Св. Ђ. (препис рачуна од 1784. г.) Cf. бр. 38

[3] Прилози м. С. Ђ. бр. 40. (препис рачуна од 1793. г.) Cf. бр. 10. и бр. 1. Теодосије Каниз је сигурно један од оних, који су добегли 1788. г. из Турске.

[4] Ibid. бр. 41.

[5] Ibid. бр. 42.

[6] У прилогу бр. 44. назива се Богосављевић; а и он се сам тако потписује. В. на пр. бр. 27.

[7] Ibid. бр. 49.

У 1846. години поред настојатеља архим. Григорија Кириловића братство су састављали: 1.) *Теон Богосављевић* из Велике Кикинде, пострижен 1824. г. 2.) *Пантен Јовановић* из Сентивана, постр. 1833. 3.) *Давид Арсенијевић* из Карловаца, постр. 1829. 4.) *Арсеније Продановић* из Балаша-Ђармата, постр. 1833. г. 5.) *Амвросије Јовановић* из Земуна, постр. 1835. г. и 6.) *Израиљ Зорленцан* из Фибиша, постријжен 1840. г.[1] *Свега један Румун*

Године 1850. поред архим. Стевана Михаловића и поред наведених у 1846. години под бр. 2.—5. био је у братству још и протођакон *Василијан Петровић* из Темишвара, постр. 1849. г.[2] *Сами Срби.*

Године 1861. поред арх. Михаловића били су још свега: 1.) *Амвросије Јовановић* (из Земуна) јеромонах и 2.) *Исхирион Гаџански* јеродјакон. *Обојица Срби.*

Као што видимо и у овом погледу манастир је непрекидно одржао свој српски карактер. Скоро до краја XVIII. века није у манастиру било ниједнога Румуна у братству, а и после се налазио кад и кад свега по један али и то, може бити са изузетком једнога од њих као посланога у манастир по налогу више световне власти, као браћа српскога манастира, као Срби. У архиви овога манастира нисмо нашли ни на какав траг, да је који од њих и покушавао, да уводи у манастир какве „новости". Богослужење се увек отправљало на црквенословенском језику, а никад на румунском, као што то потврђују и све старије и новије богослужбене књиге. Пословни и друштвени језик у манастиру био је увек српски. Сви рачуни, инвентари, намеснички тефтери, записници братских седница, списак братије, уговори, натписи на пограничном камењу[3] и све друго писано је увек на српском језику, као што то показују и оригинални и преписани списи овде у прилозима.

Прњаворци, међу којима је било и Румуна, нису никад имали своје цркве, него су посећивали манастирски храм, и братство је водило бригу о њима и у религиозном погледу. Крај манастира је постојала и школа за прњаворце и децу је обучавао увек по један брат манастирски, а наставни је језик био српски. Од 1804. године овамо према највишој одлуци примана су у ту школу и румунска деца,[4] али школа тиме није ништа изгубила од свог српског карактера. Тек 1854. године покушали су Румуни, да у српском селу Сенђурђу подигну *румунскосрпску школу* због румунске деце из прњавора.[5] Но то је већ било доба кад се у велико код њих радило на ослобођењу од српске цркве, а дотле су овде мировали.

Сад нам још остаје да разгледамо, како су Румуни посећивали манастир и прилагали за парусије и сарандаре. О првом нисмо у стању

[1] Ibid. бр. 44.
[2] Прилози м. С. Ђ. бр. 45.
[3] В. препис са такога камена у прилозима ман. С. Ђ. бр 57.
[4] Прилози м. С. Ђ. бр. 24.
[5] Ibid. бр. 29.

ништа рећи због тога, што манастир Св. Ђурђа нема приложничких књига као Бездин. Да ли их је уопће имао, не знамо, но пре ће бити да их није имао, него је то просто уношено у мање спискове у табацима, што се могло лако погубити, а у томе нас уверава то, што се нешто од тога ипак сачувало под називом „Приходъ М(о)н(а)стирскій“ за време од 1763. до 1774. год., но и ту имамо свега два или три датума, него се просто наводе имена приложника (где где и имена сродника живих или умрлих дотичнога) и свота, коју је приложио, са означењем читаве своте за дотичну годину. То су, дакле, по свој прилици били намеснички тефтери. Према томе пак незнамо ни како се прилагало до 1763. године. У осталом старије доба, кад су у том крају били сами Срби, није у овој прилици ни од интереса. Спискови приложнички иду од времена, кад су се већ многи Румуни населили око манастира, дакле добро нам долазе, да установимо одношај према манастиру, с једне стране, Срба, а с друге — Румуна. Доба од 1774. год. и даље познато нам је, иако се споменути тефтери нису из тога времена сачували, из годишњих манастирских рачуна, у које се уносио и тај приход („w(тъ) милостынѣ“) по појединим прилагачима.

Према сачуваним списковима падао је тај приход овако:

Год. 1763. Срби: 102 фор. 55 н.

Год. 1764. Срби: 1318 фор. 47 н. Грци: 24 ф.

Год. 1765. Срби: 1224 фор. Румуни: 87 фор.

Год. 1766. Срби: 746 фор. Румуни: 128 фор. Грци: 42 фор.

Год. 1767. Срби: 701 фор., 1 сребрно кандило и 4 коња. Румуни: 36 фор. Грци: 6 фор.

Год. 1768. Срби: 1247 фор. Грци: 12. ф. Остали: 12 фор

Год. 1769. Срби: 548 фор. 30. н. Румуни: 18 фор.

Год. 1770 Срби: 804 фор. Румуни: 78 фор. Грци: 24. фор.

Год. 1771 Срби: 797 фор. 18 н. Румуни: 150 фор. 30 н. Грци: 3 фор.

Год. 1772. Срби: 386 фор. Румуни: 312 фор. Грци: 6 фор.

Год. 1773. Срби: 441 фор. Румуни: 48 фор. и 4 ком. стоке. Грци: 12 фор. Остали: 60 фор.

Год. 1774. Срби: 359 фор. Румуни: 211 фор. Грци: 80 фор. Остали: 12 фор.,[1] а то ће рећи, да су у току тих 12 година *Срби* приложили 8,674 ф. 50 н., 1 сребрно кандило и 1 коња, *Румуни* — 1,068 ф 30 н. и 4 комада стоке, *Грци* — 159 ф. и *остали* — 84 ф. Дакле Румуни се и овде губе према Србима приложницима, иако су у том крају у то доба већ по свој прилици живели у већем броју него Срби. То би нам исто показали и манастирски рачуни односно одељци у њима,

[1] Прилози ман. Св. Ђурђу бр. 17.

где је говор о прилозима, но пошто их немамо при руци, ограничићемо се на два — три.

У 1760. години приложили су Срби 389 ф. 56. н., 118 мерова жита, 14 кошница, 29 комада оваца и јагањаца, 6 коња и 36 говеда а Румуни — 2 кошнице и 5 комада оваца и јагањаца.[1]

Из тефтера од 1775. године видимо, да је 1771. године епископ темишварски обећао 400 ф. на ћелију и да је до тога времена на рачун тога дао манастиру $6^1/_2$ рифи рајхцајга (по 11 ф. риф), што вреди 71 ф 30 н., затим — путир, дискос, звездицу, лажицу, и копље у „футроли“ на своту од 150 фор.; преосталих 178 ф. 30 н. обећао је исплатити и то је унесено у протокол.[2]

Рачун од 1793. године пружа нам овај извештај о приходу од милостиње:

Те је године, као што смо већ раније навели, добио манастир дозволу, да може на грађење цркве купити милостињу по жупанијама темишварској, торонталској, и бачкој у току три месеца. Том приликом скупљено је милостиње у бачкој жупанији 550 ф. $27^1/_2$ н., у торонталској — 519 ф. $39^1/_2$ н. и у темишварској — 392 ф. и 8 н., свега, дакле, 1461 ф. 75 н. Прилагачи су већ по саразмери између прихода од појединих жупанија били сами Срби; ако је међу њима било можда и Румуна, могло их је бити у незнатном броју. Сем тога добивено је те године и обичне годишње милостиње на своту од 140 ф. 95 н., и према именима приложника *ту су своту приложили сами Срби.*[3]

У 1805 години добио је манастир милостиње 620 ф. 25 н. Од те своте отпада на Румуне приложнике 12 фор., *остало су прило жили Срби.*[4]

1812. год. изнашао је приход од милостиње свега 136 ф. 18 н. *Приложници су сами Срби.*[5]

И тако и у овом манастиру видимо исту појаву, коју смо изнели подробније код манастира Бездина, т. ј. да су Румуни несаразмерно мало према Србима жртвовали на манастир и несаразмерно мало тражили духовне утехе у њему. А то овде пада још већма у очи, пошто Румуни од половине XVIII. века овамо живе око манастира Св. Ђурђа у већем броју него око Бездина. Јасно је, дакле, да је и овај манастир био за њих нешто туђе и да они нису у њему никад тражили духовне хране, чију потребу за тамошњи живаљ толико истичу у својој тужби у предмету потраживања манастира од нас. Било је времена, до 1865. г., кад су тамошњи наши манастири примали топло и очински и Румуне као и Србе и пружали и њима духовну храну. Но они су је, као што видимо, врло слабо тражили, није им требала, док су се Срби од ваикада купили и око ове своје светиње, старе деспотске задужбине, тешили

[1] Исто бр. 37.
[2] Исто, бр. 38.
[3] Исто, бр. 40.
[4] Исто, бр. 41.
[5] Исто. бр. 42.

се и снажили се духовно и усрдно и ревно се бринули за благостање исте.

XII.

Месић.

Манастир Месић лежи близу Вршца (9 km.) на подножју планинском. Старија прошлост овога места покривена је тамом заборава. Још у XV. веку нема о њему спомена,[1] сем ако не бисмо узели, да се под местом *Meezespataka*, које се спомиње 1427. и 1428. године као место у темишварској жупанији упоредо са многим другим местима, која носе српске називе и која показују, да су Срби у то доба у том крају (јужни део темишварске и крашовске жупаније) већ у већем броју живели.[2] Међутим ова комбинација није без основа. Крај манастира постоји и данас, иако већином пресушен, поток, који се и данас назива *Месић, (месићски поток)* и свакако је од њега добио име сâм манастир. Тај је поток некад имао увек воде тако да је манастир на њему имао воденицу. Назив пак *Meezespataka* (= Meszespataka) очито нас упућује, да у њему гледамо први спомен данашњега Месића. Стоји ли пак то, можемо онда комбиновали даље. У листинама, у којима се говори о Месићу, говори се у исти мах и о месту *Zentgwrgh* (= Szentgyörgy) у темишварској жупанији, те и на Месић можемо применити оно што смо говорили о манастиру Св. Ђурђа т. ј. *да је и Месић могао лако прећи у посед српских деспота.*

Срби су у околини Месића, као и уопће у јужном Банату, одавна живели. Одредити тачно време, кад су се они овде појавили, тешко да је могуће, те се у то нећемо ни упуштати, пошто је нама у овој прилици потребно, да утврдимо, да су они у овом крају живели у другој половини XV. века. О томе пак не може бити сумње, кад знамо, да је још краљ Лајош, (око половине XIV. в.) довео из Далмације у овај крај попове глагољаше, да Србима врше богослужење на словенском језику али по римокатоличком обреду, и да их као такови, који говоре истим језиком, обрате у римокатоличку веру.[3] То потврђују исто тако и чисто српски називи тих места из почетка XV. в. као и из ранијега доба. Међутим досељавањем Срба у току XV. в. њихов се број знатно помножио тако, да је овај крај постао чисто српски. А како је Банат скоро сав крајем XV. в. постао српски и како су Срби овде најгушће били настањени, није ништа необично, што се у овом крају, као што је то и иначе било онде, где су Срби живели, појавило више манастира и то сразмерно на малом простору (Св. Ђурађ, Мали Шемљуг, Партош, Месић, Средиште, Кусић и др.) тако, да овде видимо појаву сличну оној у Срему, у Фрушкој Гори.

[1] B. Pesty, Krassó vrmegye története, II. Csánki, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II.

[2] Pesty, Krassó vmegye tört III., 318. 321. Cf. Csánki, o. c. II., 50.

[3] Pesty, A szörényi bánság és szörény vmegye története. I. 344.

О постанку манастира Месића постоје два предања. По једном је манастир основао калуђер *Арсеније Богдановић око 1225. год.* Арсеније је био брат српскога манастира Хилендара у Св. Гори и св. Сава га је рукоположио за презвитера и произвео за игумана.[1] Колико је ово предање оправдано и како је могло постати, није овде место да о том расправљамо.

По другом предању доводи манастир свој постанак од српских деспота у Угарској, (Стефана), Јована и брата му архиепископа Максима.[2] Они су га подигли и даровали му земље, шуме и др. са извесним повластицама. Исправе о томе погубио је манастир за ратова и живљења под Турцима.[3] Ово предање не може се ни по коју цену игнорисати, пошто је према ономе, што смо у овом одељку, као и пре овога, говорили, одиста најверојетније, да је манастир у то доба постао и да га је баш последњи деспот из лозе Бранковићеве *Јован* основао. Поред тога у прилог томе говоре и још неки моменти Тако се, пре свега, не би могло никако узети као случајност, што је манастир посвећен св. Јовану Крститељу, што је иначе велика реткост. Деспоту је било име Јован, па је било нешто природно, да посвети овај манастир светитељу, чије је име носио, као што је подигао и Св. Ђурађ св. Георгију великомученику као заштитнику куће деспота Бранковића. У прилог томе говори, даље, архитектура храма. Овај је сазидан у облику крста и по својој архитектонској изради спада у најстарије српске грађевине те врсте у Угарској, и они, који су описивали овај манастир у XVIII в. и утврдили, да се старина манастира види „ex ipsa structura Ecclesiae", нису ни најмање били на криву путу.[4] Најпосле ваља и ово да узмемо у обзир. Као што смо раније навели, у Вршцу је несумњиво од XVI. в. постојала српска епископија. Епископи су према тадашњем обичају седели у манастиру. Како пак нема никаквога трага српском манастиру у самом Вршцу, то вршачки епископ није живео управо у Вршцу, него је његова резиденција био манастир Месић, који је сасвим близу Вршца, као што је у XVII. веку Ходош био резиденција липовских епископа, и као што је 1694. г. требао да постане седиштем темишварскога епископа Исаије Ђаковића. Арсеније Чарнојевић кад је предложио Спиридона Штибицу за вршачкога епископа са седиштем у манастиру Месићу, није тиме хтео да уведе новост, него је хтео да одржи старо стање, какво је било под њим, док је био још у Пећи, и какво је било пре њега.

Месић већ по свом географском положају спадао је под јурисдикцију српскога вршачкога

[1] Краткая повѣсть а общежителномъ монастырѣ Месичѣ. Въ Будинѣ 1798., стр. 6. Cf. Pesty, Helységnévtar, 45. Temes VI., стр. 104.

[2] Грујић, Прилошци, стр. 35. Cf. Шематизам срп. правосл. епархије вршачке за 1898. г, стр. 30.

[3] Осим наведених в. Fassiones Monasteriorum (у будимп. држ. архиви) за год. 1785. г. стр. 30.

[4] Ibib.

епископа, који је, како рекосмо, и седео у њему, и никако се не може допустити, да је он могао спадати под јурисдикцију ердељске румунске цркве, пошто тај крај није био под влашћу ердељских кнезова, већ непосредно под влашћу Турака, као и што у такој прилици Арсеније Чарнојевић не би могао одредити и унети у предлог цару Месић као седиште српскота вршачкога епископа у доба, кад је још постојала румунска црква у Угарској,[1]

Приликом велике сеобе под Чарнојевићем Месић је остао под јурисдикцијом српске цркве у Угарској до почетка XVIII. в., кад је заједно са вршачком и темишварском епархијом потпао под духовну власт српског патријарха у Пећи и у таком је стању остао до ослобођења Баната од Турака, до 1717. године, кад је поново прешао под власт српске цркве у Угарској и то прво под власт београдскога, а затим (1731. после сједињења обеју митрополија) карловачкога архиепископа-митрополита, у ком се стању налазио све до данас.

Како Месић лежи на југу Баната на ударцу, имао је доста да препати од Турака. У половини XVI. в., приликом освојења Баната, манастир је спаљен и поробљен, а браћа одведена у ропство. Том приликом пропале су све манастирске исправе и уопће сва архива. Но затим је обновљен и стојао је по свој прилици и он под каквим турским спахијом. Постојао је и 1694. год., кад га патријарх Арсеније III. спомиње као седиште вршачкога епископа. Као и други манастири у Банату, а по свој прилици још и горе, пострадао је Месић 1716. године, кад су Турци прогоњени из Баната у беснилу рушили, палили и убијали све што им је било на путу. Манастир је том приликом опет био попаљен, а калуђери одведени у ропство. У скором времену откупе побожни Срби из околине тројицу браће, а остали су већ били погубљени. После тога крушедолски пострижник *Мојсије Стефановић* са том тројицом и неколицином из других манастира, уз помоћ побожних Срба, обнови манастир за прво време како се дало, да су се калуђери могли у њему настанити и црква пропојати. Братство се налазило у манастиру већ 1722. год., јер нам је познато, да је те године, 23. јулија, темишварска администрација већ пожуривала вршачко управно звање (Verwalteramt), да му поднесе извештај о манастиру („... den verlangten Bericht wegen des Klosters Messitz zuerstatten“)[2]. То исто потврђује и српскословенски запис на минеју за август, штампаном у Москви 1724. г. (налази се у манастиру), на корицама изнутра:

„Сіѧ ст҃аа и Бл҃гоглаголемаа книга .... м҃ца авгꙋста крама ст҃агѡ Іѡанна Крстителѧ ва лѣти 1724-гѡ“

Да доведе манастир у пристојније стање оде Мојсије 1743. године у Русију и *донесе*

[1] В. о томе на стр. 57.—59. Речи на стр. 60. у десетом реду од горе „као и његови претходници“ унесене су погрешно (из непажње у брзини).

[2] Ротулуси у будимп. држ. архиви. Cf. Baróti, Adattár.

оданде доста накупљене милостиње у новцу и у утварима (иконе, свештенички окрути, заставе, књиге и др.). Том приликом *добије он од царице Јелисавете Петровне обилату помоћ као и повељу, у којој она завештава, да ће манастир Месић добијати у будуће из Русије по три стотине рубаља годишње.*[1]

Вративши се оданде приступи он зидању и оправљању манастира и цркве помоћу новца донесеног оданде. Касније, уз помоћ побожних Срба, 1763. год., сазидано је велико ћелијско здање.[2] Један од највећих приложника био је тадашњи вршачки епископ *Јован Ђорђевић*, који је још раније радо жртвовао на подизање и украшавање како манастира тако и иначе. Међу осталим, на његов је трошак изидан од камена студенац у манастиру.[3]

Месић је као и други манастири, док је још био под Турцима, имао свој прњавор (данашње село Месић). Јели после 1716. г. имао какве неприлике са темишварском администрацијом због њега као Бездин и Св. Ђурађ није нам познато; знамо само толико, да је прњавор и после ослобођења припадао манастиру. То се види из извештаја, који је 26. децембра 1738. г. поднела темишварској администрацији вршачка дистриктуална власт (Districts- Verwaltung), у коме се, међу осталим, говори о селу Месићу као таком које спада под манастир („welches zu dem Caludjerkloster-Bezirk gehöret")[4] Но да је и Месић бар касније у том предмету делио судбину Бездина и Св. Ђурђа, не може бити сумње и на крају крајева морао је да свој прњавор откупи од ерара.[5] Каквих је иначе неприлика имао и шта је после чинио Месић да добије донациону исправу, говорили смо раније.[6]

Таман се манастир био опоравио и довео своју економију у ред, кад наиђе на њега нова невоља. Кад је отпочео аустријско-турски рат, братство буде принуђено, да се уклони на сигурније место те остави манастир пуст, а кад се после врате, не нађу у њему никаквих виктуалија, силних црквених и других ствари. Стога манастир јако осиромаши и дуго није могао да дигне главе. Међутим црква је била у таком стању, да ју је требало оправљати, а манастир није имао су чим. У такој неприлици прискочи манастиру у помоћ тадашњи вршачки епископ *Јосиф Јовановић Шакабента* и оправи цркву споља, подигне звонару и покрије је, заједно са кубетом, лимом 1798. године.

Приликом редукције српских манастира у Банату спојени су са Месићем укинути српски манастири Шемљуг и Средиште. Овамо је преведено

[1] Повѣсть о мон. Месичѣ, стр. 8. 9. Ту је повељу узео касније тадашњи вршачки епископ Вићентије Поповић (1774. до 1785.) да је прегледа, па је није више ни враћао, те се данас не зна где је и да ли се уопће сачувала.

[2] Ibid стр. 10.

[3] Опис банатских манастира 1771. г. (Грујић, Прилошци стр. 36,

[4] Baróti, Adattar. Добротом впреч. каноника Сентклараџија

[5] В. напред стр. 83.

[6] Стр. 83.—85.

братство и пренесен део покретнога иметка, а цркве су претворене у парохијске (и остављено им понешто утвари и др.) Земљу тих двају манастира узме комора, а манастиру додели исто толико земљишта поред манастирскога (између Вршца и села Јабуке), али му исту на жалбу становника села Јабуке наскоро одузме, а у име еквивалента за њу подвеже се комора, да ће давати манастиру 400 мерова пшенице и 200 мерова кукуруза годишње.[1]

1846. год. начињен је, пописан и украшен нов иконостас. Том приликом нашло се побожних Срба, који дођоше манастиру у помоћ појединим задужбинама. Тако на икони св. Николе чита се овај натпис:

„Изωбраженіе сіе дарова Г. Іωаннъ Ангелкович Гражданинъ Вершачкій.“

На престоној икони матере Божје:

„Изωбраженіе сіе дарова Θеодоръ Неделковичъ Біров Вершачкій.“

На престоној икони Христа Спаситеља:

„Изωбраженіе сіе дарова Г. Константинъ Александрович кȣпец Вершачкій.“

Осим тога на икони св. Јована Крститеља има овај запис:

„Сей икони бистъ ктиторъ Іанко Димінъ жителъ Томашевци лѣта 1793. месеца іюни 20.“

Има и богослужбених књига поклоњених манастиру. Тако на књизи Јована Рајића „Собраніе поученій“, коју је штампао у Бечу Стеван Новаковић 1793. г., налази се овај запис:

„Сію божественнȣю Книгȣ приложи Благоговѣйній Іерей Геωргій Нешковичъ Парохъ Вершачкій Стой Обытелы Месичкіѧ, Храма Стаго Предтечи Крестителѧ Гднѧ за его и своихъ Родителей Споменъ. Въ Мнтирȣ Месиѣȣ 19 ω Іанȣаріѧ 1804-ω года.“

На пентикостару штампаном у Москви 1785. г. налази се овај запис:

„Сію книгȣ зовомȣю Пентикостаръ изволилъ честный въ Єеро Монасѣхъ Кѵръ Θеодоръ Убовичъ Намѣстникъ общежителнїѧ сеѧ обители Месиѣъ тойже стой обители въ Даръ Приложити, Свидѣтелствȣющȣ мнѣ Моѵсею Василїевичȣ, Архїмандритȣ Мцъ Іюній 26-гω Дне лѣта 1788-гѡ“

На типику штампаном у Москви 1755. г.:

„Преосщеннѣйшаго Гдіна Викентїѧ Поповича Єпкопа Вершачкаго, Каран = Себешкаго, Логожкаго и Прочи Православній. Дато ȣ Вершцȣ 1777 Декем(бріѧ) 25-гω въ Резнденци.

На Србљаку (Правила Молебнаѧ стхъ сербскихъ просвѣтителей) штампаном у Римнику 1761. г.:

„Сію книшкȣ Правила стыхъ сербскихъ Просветітелей подаровалъ Преω(свѧ)щеннѣйшій Гднъ Гднъ Їωаннъ Геωргїевичъ Православный Архїепископъ карловачкій и всегω во державѣ ихъ цесаро кралѣвствїѧхъ ωбрѣтающагосѧ Славенω Сербскагω и Валахїйскагω Народа Митрополитъ и обоихъ Цес. Кралѣв. Велъ. Тайни Совѣтникъ во стȣю обителъ стωдеспотскȣю завомъ Месиѣъ ко храмȣрождества стгω Претечи Гднѧ лѣта 1772-о Мца Марта 15-о“

[1] Краткая повѣсть о Месичѣ, стр. 11. 12.

Ново ћелијско здање (са 20 соба) почело се зидати и довршено је 1843. г. као што о томе сведочи црквенословенски запис на истој згради.

Додир између манастира и Румуна отпочео је у XVIII. веку, кад су они почели да се у већем броју досељавају у овај крај. Пре тога је становништво било српско, као што то потврђују називи места у околини као и називи потесова, брда, потока, и др. како у самом селу Месићу[1] тако и унаоколо. То потврђује најпосле и то, што у околини манастирској и данас има доста српских места, а у Вршцу, који је свега 9 km. далеко од манастара, има и данас врло мало Румуна. Што је пак само село Месић скоро чисто румунско место, разјашњава се тиме, што су се Срби делом разишли у војничку границу, пошто су нерадо живели под спахијом. Како су пак манастиру били потребни кметови, њихова су места заузели Румуни, а Срби, који су заостали, полагано су се порумуњивали, као што то потврђују презимена многих месићских становника Румуна.[2] Сами Румуни пак доселили су се из Румуније.[3] Но ти су Румуни од увек, како су се доселили овамо, знали и српски језик и манастир је с њима опћио на српском језику, и због њих није ни најмање изгубио од свог српског карактера.

Братство манастирско примало је кад и кад и по којега Румуна у своје друштво кад милом кад силом, као што смо то већ видели.

Настојатељи манастирски поред Мојсија Стефановића. који је управљао у првој половини XVIII. в., познати су нам тек из каснијега доба, од 1771 год, кад је био на челу манастира *Силвестар Радивојевић* Србин родом из Јасенове у Банату. Пуних 30 година био је свештеник у свом родном месту, па се после покалуђерио 1755. г.[4] После тога примио је управу игуман *Исаија Димитријевић* (1773. — 1777.), па архим. *Јован Фелдвари* родом из Ст. Андрије,[5] који је држао управу до 1788. године, кад је на његово место дошао архим. *Мојсије Васиљевић* из Карловца, који је управљао до 1796. г., кад га је заменио архим. *Викентије Лустина* родом из Метка у Хрватској[2]. На његово место дошао је 1807. архим. *Синесије илем. Радивојевић*, који је био настојатељ све до 1829. год. После њега постављен је архим. *Арсеније Јовановић Шакабента*, који се много потрудио око подизања и украшавања манастира. После њега дошао је као администратор протосинђел *Методије Миланковић* (1852.—1853.), који је пре тога био у ман. Ораховици у Славонији. 1853. год. поверена је управа архим. *Антонију Нако*, који је овде живео до 1860. год., кад је премештен у Бездин, а на његово место дође овамо опет као архимандрит и настојатељ *Методије Ми-*

[1] В. напред на стр. 93. прим. 3.

[2] В. напред на стр. 93.

[3] В. стр. 93.

[4] Попис манастира 1771. г. (Грујић, Прилошци. стр. 37.

[5] Краткая повѣсть о мон. Месичѣ, стр. 19.

ланковић. Сви наведени настојатељи *били су Срби*.

Попис свега братства од 1771. г. овамо имао би тек да се установи. У том погледу имамо врло мало података на расположењу.

Поред Србина намесника Силвестра Радивојевића 1771. год. живели су у Месићу још ови калуђери: 1) *Генадије Поповић*, Србин родом из Потпорња. У ово доба био је већ 45 година калуђер. 2) *Партеније Савић*, Србин родом из Сурчина у Срему. Пострижен и рукоположен 1764.г. 3) *Јаков Стојковић*, родом из Крајова у Влашкој, дакле, Румун. *Прво је био свештеник* у селу Ритишеву у Банату. Пострижен је 1770. г. 4) *Јевстратије Јаковљевић*, родом из Липове, Румун. Пострижен је 1770. године (од 18 година). У ово доба, дакле било је у Месићу 5 браће, од којих су били тројица Срби а двојица Румуни пореклом, но у ово доба већ посрбљени, као што им то презимена показују.

Из записа на таблици „Прокимени седмичнїи“ у десној певници види се, да су за вршачкога епископа Јосифа Јовановића Шакабенте (1786.—1805) у Месићу били калуђери *Теофил Лукић* (намесник) и *Теофан Продан(ов?)ић* пострижник манастира Беочина, дакле, Срби.

Према запису на књизи „Житїа святыхъ“ за септембар, октобар и новембар, штампаној у Москви 1782., г. били су 1802. г. у манастиру калуђери *Партеније Поповић* и *Кир-Аца*[1].

Према запису на литији 1812. г у то доба био је намесник *Исаија Груић*.

Према запису над ћелијским здањем 1843. године налазили су се поред архимандрита у братству: 1) *Гедеон Живановић*, намесник. 2) *Јосиф Додеић*, 3) *Самуило Адамовић*, 4) *Христофор Станковић*[2] јеромонаси. 5) *Амвросије Јанковић* и 6) *Герасим Скрипшор* монаси. Срби осим последњега.

Осим тога из двају поменика види се, да су почетком XIX. века били још и ови калуђери: *Партеније Поповић*, *Пајсије Божић*, *Викентије Ђурић*, *Иларијон Кимнијан* и *Лукијан Лазаревић*

То је све што смо на брзу руку могли сазнати о братству манастира Месића, но и из тога се види да саразмерно према Србима није могло бити много Румуна калуђера, но наглашавамо и овде, да су они, иако Румуни пореклом, били у овај српски манастир примани и да су живели у њему као Срби, вршили богослужење на црквенословенском језику, водили рачуне и друго на српском језику. Овај је био језик братства. Све богослужбене књиге су на црквенословенском језику, сви рачуни, инвентари и друго. Штогод има записа у цркви и изван ње писани су црквенословенским или

[1] Књига је била својина Кир-Ацина.

[2] Према запису на минеју за јули, штампаном 1754. године у Москви, био је родом из Вршца (родио се 14. септембра 1816. год.) и дошао је у манастир 1836. г. Овај запис је написао 31. јулија 1858. г.

српским језиком. Једном речи, читав спољашњи смештај показује на први поглед, да је и овај манастир од увек био српска светиња.

Остаје нам још нешто о приложницима.

Као што смо већ имали прилике видети, имао је и Месић својих ктитора и приложника, само што се, на жалост, нису сачували никакви приложнички протоколи. Но и помимо тога дало би се ипак наћи података за то бар за време приближно од свршетка XVIII. века у манастирским рачунима, у колико су се сачували. То би се, дакле, имало истражити. Но изгледа нам, да Месић није уопће имао много прихода од тога, како можемо судити о томе по попису од 1771. године, одакле видимо, да је имао 1770. г. прихода од милостиње свега 36 фор.[1]

Међутим Месић има два поменика. Један је од њих првобитно био својина вршачкога протопрезвитера Георгија Недића, који је он купио 1761. год. од „московскихъ кѹпцовъ". То је штампом приређено издање са предговором и разноврсним сликама и поукама. Манастиру га је поклонио зет споменутога, вршачки свештеник Никанор Нешић 1799. године. Друго је „читѹлѧ стыѧ ѡбители Месичкїѧ", написана 1788. године.

У последњој се као ктитори манастирски спомињу: Василије, Димитрије, Јелисавета, Георгије, Михаил (лист 7. б.) сви из Вршца, дакле, Срби. Даље: Георгије Николајевић, (из Вршца), Илија, Станимир и др. из Иванде, Спасоје и др. из Новога Сада. господар „обркнез" Никола Лукић,[2] јереј Георгије Нешковић, Јован Јовановић, Тома Субић из Панчева, Георгије Романовић из Земуна, Тодор Ристић из Канака, Лазар Лолић из Вршца, Георгије Цваро из С. Михаља, Константин Алексовић из Честе крај Мориша (50 ф.), Тома Којисор из Вршца (1808. г. 10 ф.) и Константин Полета из Пеште. Сви су са незнатим изузетком Срби.

У поменику се поред многих наведених у читуљи спомињу: Тодор Богојевић из Вршца, јереј Георгије Нешковић из Вршца, Јован Јанковић из Вршца, протопрезвитер Теодор Илић, потпуковник Михаило Атанасијевић из Новога Сада, Василије Димитријев из Вршца, Никола Шербан из Вршца, Атанасије Карамата из Земуна, Нешо Хаџи Бајић из Митровице, Јован Пинку кнез из Керњаче, Ана Антонијева Мајурчиница, Јосиф Хелбингер „Сатчїѧ" из Будима. — Даље се наводи, да је Тимотеј Јанковић ив Вршца приложио фелон од „халбрѣйха". После тога спомињу се: Александар Лазар Томић из Вршца, „Вемїѧ" из Панчева (приложила бели чаршав на трапезу 1853. г.), Наум Дурса из Вршца (1809. г.), Радо Папој из Месића, Сим. Вујић из Панчева, („ц. кр. Ауктуаръ") Срећковић. Осим ових спомињу се неки још из најновијега доба. Као што видимо, *ктитори и приложници манастирски били су скоро сами Срби.*

[1] Грујић, Прилошци, стр. 37.

[2] Лист 17.

Према свему наведеном за манастир Месић вреди све оно што рекосмо за Бездин и Св. Ђурађ, т. ј. да је од почетка свога био српски и да је српско обележје очувао до данас.[1]

XIII.

Отцепљење Румуна и манастири.

Говорили смо о томе, како су Румуни, ставши на снагу, почели да раде на томе, да се отцепе од српске цркве и оснују своју румунску митрополију, да је синод од 1864. г. пристао на то, па да је Њ. Величанство резолуцијом од 12. (24) децембра 1864 године и изрекло то отцепљење. У свези са тим надошла су и румунске потраживања, да се подели и сав црквени иметак. Главни аргуменат приликом преговора био им је тај, да су Срби и Румуни живели у потпуној заједници т. ј. карловачки архиепископ и митрополит био је заједнички митрополит и српски и румунски, пошто су се под називом gens rasciana или illyrica увек подразумевали и једни и други, па је право и да поделе иметак, као што деца деле иметак свога оца, на једнаке делове, јер иначе карловачка црквена власт не би била ништа друго до узурпација у току од 174 године.[2] Но они су за тим наскоро попустили знатно од својих потраживања и задовољили се много мањим, а то ће рећи, да су одустали и од свога схваћања заједнице, јер да је то схваћање њихово било оправдано, не би они из чисте братинске љубави, на пр., одустали од 875.100 фор., колико су потраживали из неприкосновенога и клирикалнога фонда, па се задовољили са 250.000 фор. Каква је пак на делу била толико истицана од њихове стране заједница, показао је већ сам сабор од 1865. год. у својој споменици,[3] а и ми смо на свом

[1] На прикупљању историјске грађе за овај манастир, као што видимо, није рађено скоро ништа. Стога смо код израде овога одељка били упућени на штампане историјске ствари, на записе, које смо у манастиру недавно исписали, као и на два споменута поменика. Колико смо могли дознати, манастирска је архива у потпуном нереду и налазила се до недавно у таком стању, да је добар део исте упропашћен. Она се тек сад доводи у ред. Слушали смо, да су ту архиву пре две године прегледала одређена лица и као да нису ништа нашли. Свакако се мора у скором времену прегледати. Исто тако имала би се прегледати и вршачка епархијска архива, но то би био мучан посао, пошто у њој тек од последњих деценија постоје регистри. Осим тога дало би се свакако наћи што шта и по другим архивама, па би се на тај начин ови мањкави подаци, које смо употребили, колико толико допунили.

[2] Ево шта вели о томе Pesty Fr. у делу „A szörényi bánság és szörény vármegye története: „Ez érvelés ellenében a szerbek könnyü szerrel bizonyithatták, hogy a gens rasciana és illyrica soha egyebet nem jelentett, mint rácz népet, és azt, hogy ha a karloviczi hierachia s annak intézményei valóban nem lettek volna szerb nemzetiek, hanem közös tisztán felekezetiek, akkor a románok kilépése ezen egyházkormányzati kapcsolatból teljességgel nem birna semmi jogosultsággal, de igen is kilépésök az eddigi egyházi kapcsolatból, s a külön román nemzeti egyházi kormányzat megalapitása bizonyitja, hogy az előbbi egyházkormányzat reájok nézve idegen, mert szerb nemzeti volt (I, 379). Говорећи о узурпацији одређују они време трајања истој т. ј. да је трајала 174 год. Ово се пак збивало 1864. године, а то значи, да су они узимали, као да су Румуни подвргнути под власт српске цркве 1690. г.!

[3] Летопис Матице Српске. Књ. 111.

месту на основу сигурних историјских података изложили. Спомињемо то овде само стога, што су данашњи представници румунске цркве стали на стајалиште, које су њихови претходници још 1865. год. напустили.

У броју тадашњих румунских потраживања налазили су се и манастири. Но већ тада, иако су истицали заједницу, тадашњи представници нису протезали своје захтеве на све манастире као што се то данас чини од њихове стране. Они су тада тражили мање.

То потраживање изнели су пре свега представници њихови епископи Шагуна и Ивачковић пред синод у трећој седници држаној 24. и 25. августа 1864. год. у Карловцима (синод. зап. бр. 7). У току расправе на питање патријарха Самуила Маширевића, шта још желе да добију од Срба, ставио је епископ ердељски Андреј Шагуна захтев, да им се уступе четири банатска манастира: Ходош, Бездин, Св. Ђурађ и Месић. Тај захтев поткрепио је он тиме „что сіи Монастыри, їакѡ ѿ Сербѡвъ ѡсновани и дотірани, сꙋть убѡ сербсти, обаче изключителнꙋю сербскꙋю собственность днесь не составлѧютъ, но взираютсѧ іакѡ общее добро Церкве“, а уз то је још наводио и то, „что они ꙗкѡ Заведеніѧ, на утѣшеніе вѣрныхъ слꙋжити имꙋщаѧ, не соѿвѣтствꙋютъ своей прѧмой цѣли, поеликꙋ весь ѡкрестный народъ романскагѡ племене и ѧзыка сый, въ нихъ ꙋтѣшеніѧ дотолѣ ѡбрѣсти неможетъ, доколѣ богослꙋженіе въ нихъ на славенскомъ ѧзыцѣ ѿправлѧлосѧ бꙋдетъ“. После тога изјавио је арадски епископ Прокопије Ивачковић, да је и он истога мишљења, и додао је још: „ꙗкѡ словꙋтій Монастыри при ѡкресности той, что въ нихъ всегда Монахѡвъ и ѿ романскіѧ народности находилосѧ, не могꙋтъ ꙗкѡ народни, но имѣютъ ꙗкѡ вѣроисповѣдни взиратисѧ, и по томꙋ сꙋть како серпскагѡ, тако и романскагѡ народа собственность“.[1]

Овде ћемо застати.

Из наведенога видимо пре свега, да су обојица као представници румунскога народа изјавили, да они признају, *да су банатски манастири Ходош, Бездин, Св. Ђурађ и Месић српски као такови које су Срби основали и дотирали.* Да су ти манастири одиста српскога порекла и да су увек били и остали такови, види се из досадашњег нашег излагања. Сви историјски подаци, које имамо на расположењу, потврђују то. Према томе и њихово признање је истинито, основано на казивању историје, они су, дакле у овом стојали на исправном становишту. Но они нису застали код тога, него узимајући у обзир, да су Румуни живели у заједници са Србима, изјављују, да су споменути манастири тиме изгубили свој српски карактер, да нису више чиста српска својина, него да се имају сматрати као заједничка црквена добра српскога и румунскога народа.

[1] Извод из записника те седнице објавио је прота Д. Руварац у Богословском Гласнику за 1902. г. Кн. II., стр. 65.

немају више национални, већ вероисповедни карактер. Томе је арадски епископ Ивачковић додао, да се тај заједнички, вероисповедни карактер исказивао и у томе, што је у тим манастирима било увек и калуђера румунске народности. Овај последњи, Ивачковићев аргумент толико је слаб и неуместан, да није на њега вредно ни обазирати се. На том основу дало би се много шта чудноватога изводити. Да ли је у споменутим манастирима увек било калуђера румунске народности, како и на који су начин они примани у српске манастире, види се јасно из онога, што смо о томе на свом месту говорили.

Па да ли су српски манастири било сви уопће било само појединн одиста са примањем Румуна у нашу цркву постали заједничко добро?

Видели смо, како су Румуни ушли у српску цркву и какве је природе била та заједница. Та је заједница уопће била така, да они управо не би могли имати апсолутно никаквога права на иметак српске цркве, чак ни на онај, коме су и они доприносили. То би било строго према закону.[1] Српска карловачка митрополија основана је 1690. год. и остала је така т. ј. српска увек. Но и кад бисмо допустили, да је она са примањем Румуна донекле изгубила од свога српскога карактера, као што није, не би се то могло никако протегнути и на манастире. Манастири су пре свега постали у доба пре постанка карловачке автокефалне српске цркве у Угарској, у доба, кад су ти крајеви потпадали под црквену власт српске патријаршије у Пећи и кад је постојала засебна румунска црква, која није стојала ни у каквој правној вези са српском црквом. Ти су манастири, дакле, још пре 1690. године постојали као чисто српске установе, основане од Срба, а то је признала и тадања државна власт 1690.—1695., кад је признала и потврдила манастире и друге дотадање српске установе као српске, а *у доба, кад је још постојала засебна румунска црквена организација у Угарској*, јер то и јесте кардинална погрешка у схваћању Румуна, што они намерно чине, да је привилегијама 1690. и 1691. године подложена под власт српскога патријарха Арсенија Ш. и румунска црква у Угарској. Кад би тако било, имала би њихова потраживања некога основа, (па и онда не у погледу манастира), *но тако није било*, и они то знају врло добро, али то намерно прећуткују, да лакше дођу до туђега иметка. Манастире (овде банатске) основали су Срби на земљишту српске цркве и као такови остали су они увек под јурисдикцијом српске цркве и кроз све то време одржали су своје српско обележје. Поред тога не треба губити из вида ни то, да је калуђерство једна сасвим засебна установа у цркви, која се мора издељивати из свега онога, што би се уопће могло подвести под термин „заједница“, и што Румуни од почетка

[1] В. Мандић, Успомене из нашег црквн. нар. живота Ш. Летопис М. С. 1899. г. Књ. 200, стр. 23.

стављања својих захтева навалице прећуткују и истичу религијозне потребе у околини манастира.

Калуђерство је „продукт моралнога духа хришћанства, који код *појединих лица* изазива тежњу к вишем савршенству," те му је дакле смер, „да пружи појединим лицима могућност, да постану чим веће морално савршенство, савлађујући тијело и уздижући дух свој к небу." Према томе оно као тако „нема карактера неопходности, и било је у историји вријеме, кад калуђерство није постојало. Свештенство постоји по божанскоме праву, и хришћанство се не може замислити без свештенства; калуђерство не постоји по томе праву, и дакле нема оне неопходности у хришћанској цркви, какву има свештенство. Оно има значај у цркви као задруга људи, који по правилима те задруге могу посветити сав живот свој Богу, те служити на утврђење цркве и на углед хришћанских врлина"[1] Калуђерство је, дакле, уклањање из друштва, од свега, „што је могло расијати њихов дух и свратити их од циљеви, којој су тежили," а та је била вечно спасење.[2] Калуђерство нема, дакле заједничкога са свештеничком службом у цркви, са парохијском службом. Њихов задатак нити је био нити јесте, да они воде бригу о вернима у околини, једном речи, да врше оно, што спада у парохијску службу и ова им је била и забрањивана, као што је то и данас. Калуђери не стоје у тесној вези са свештенством у околини. Та се веза састеји само у толико, што појединци могу долазити у манастир ради извесне религијозне потребе, и што њихов живот по себи, углед самога братства може да буде од утецаја на религијозно усавршавање становишта у околини. Зато опет и то становништво *нема никаквих обвеза према братству и манастиру*, док је међутим *дужност верних, да издржавају у свом месту цркву и свештеника*, и парохијска црква као и уопће иметак парохије могли су бити заједничко добро Срба и Румуна у местима где су они измешано живели, но и то разуме се, у толико, у колико су заједничким средствима цркву подигли, црквеноопћински иметак стекли и цркву и свештенство издржавали. *Код манастира пак нема ничега ни налик на то.* Манастире су подизали или неколицина удружених хришћана, који су сами хтели да се одаду испосничком животу, или поједини владари и богати људи и у свакој такој прилици према одређењима канона наше цркве[3] *дужни су били исти осигурати манастир имањем, којим ће се братство у њему моћи издржавати.* Бивало је пак и таких прилика, где су оснивали манастир и сами калуђери, ако су били у стању да му пруже потребна материјална средства за издржавање, или где је по неки велики манастир

[1] Е. Н. Милаш, Православно црквено право. 2. издање 1902. стр. 689. 690.

[2] Ibid.

[3] Правило VII. васељ. сабора. Cf. Зонарино и Валсамоново тумачење тога канона у Ат. Синтагми II, 625, 626. Cf. Милаш, о. с., стр. 713.

подизао нове манастире као своје филијале („метохе“). Но у свакој такој прилици нови манастир био је увек материјално осигуран, *и становништво у околини није било дужно да га издржава, нити га је издржавало.* Према томе иако је један (мањи) део Румуна од прве половине XVIII, в. и био примљен и налазио се у крилу српске цркве у Угарској, то се ништа не тиче манастира. Манастири су били чисто српске установе, основане у много старије доба, које су биле од почетка материјално осигуране, те румунски народ, премда се и населио у великом броју у дотичне крајеве, *није био дужан да ишта доприноси издржавању тих манастира нити је то чинио.* Државна им је власт потврдила њихове поседе *као српским манастирима, као саставном делу српскога народа, и за заслуге овога. Манастири су се издржавали од свога иметка.* Што су пак појединци одавде оданде помагали и прилагали манастирима, то нема никаквога пресуднога значаја, јер то није никад и ни у којој прилици носило карактер прireза на издржавање, него су то појединци чинили чисто из личне побуде а у циљу спасења душе или у овом животу ради здравља и напретка свога или својих. *То је била ствар погодбе, то је била награда за учињено дело, do ut des, па зато после не може нико имати каквих претензија на оно што је дао.* У осталом видели смо, колико су и каких услуга баш Румуни тражили од манастира и колико су за то давали. Тиме су они показали, не само да нису признавали те светиње као своје, него да им нису биле ни потребне.

Међутим већ су представници румунске цркве, као што смо мало пре видели, истицали, а то данас још већма истичу,[1] да манастири треба да служе на утеху верних у околини. То стоји само дȇлом. Према наведеном манастири су само један израз дубоке религиозности и дизали су их само они, који су осећали потребу за то. Њих није оснивала црквена власт, која је међутим оснивала и регулисала парохије, него су их подизали појединци свога спасења ради. Директан пак смер манастира нити је био нити јесте, да пружа духовну утеху становништву у околини, јер црква манастирима односно братству његову изузев највећу потребу, *баш није дозвољавала, да врши свештеномонастирску службу.* Зато су постојали и постоје у цркви други чиниоци, и та служба никако не спада у делокруг манастира. Утеха пак коју може пружати и коју евентуално пружају манастирска братства верним у околини, зна се добро каква је. Она је врло ограничена и своди се на посећивање манастира и манастирскога богослужења, као и на

[1] У тужби од ове године спомиње се, како је румунска црква тражила од нас, да им се поред Ходоша уступе још манастири Бездин, Св. Ђурађ и Месић „баш с обзиром на географски положај њихов и на опредељење и свршу истих“. На другом месту: „да је по учењу наше цркве сврха манастира . . . та, да религиозно и морално васпитавају народ и да га у вери учвршћују — те су исте институције у нашој цркви преко потребне, без којих се не може бити“.

читање молитава за живе и умрле, но и ту утеху исто тако може пружати и пружа и парохијско свештенство, те због тога не морају постојати манастири. Смер је монаштву по учењу наше цркве тај, да се омогући појединцима, удруженима у једну заједницу, у манастиру, да удаљени од света и његових опасних по душу дражи, могу посветити сву своју бригу и старање за своје религиозно и морално усавршавање те за постизавање спасења. Служење пак манастира вернима у околини изказује се у томе, што његова братства могу својим испосничким и побожним животом, својим личним врлинама, својим добрим примером да врше утецај и на околину, као што опет може да буде и обратно. Према томе говорити о потреби манастира с обзиром на верне у околини, или још више, да они без манастира не могу бити, чудновато је и неоправдано је, да не рекнемо више. Тако тврђење изгледа још чудноватије, кад узмемо у обзир, да баш они, изузев наш Ходош, немају ни једнога свога манастира, да их дуго времена нису ни имали, а и што су имали, било је незнатно и у малом броју. Манастири су израз религиозности код појединих народа, стога и јесу предмет поноса њихова, и Румуни би хтели да им дамо оно што је за нас највећа светиња, на коју они немају никаквога права. Ако су им пак манастири тако потребни, зашто их не подигну сами; није то баш тако скупо, а позната је ствар, да богати манастири обично не служе као добар образац за верне у околини. Но они као да нису на то помишљали, него су тражили манастире добро ситуиране. Зато им није око запело, на пр., за Базијаш, него за Бездин.

Остаје нам још да се осврнемо и на оно, што је Шагуна у синоду рекао, да околину споменутих манастира саставља румунски народ. Као што је познато, то не стоји ни данас а још мање је могло бити пре 40 и више година. То је просто речено pia fraus, јер сумњамо, да њима није било познато, да има и Срба у приличном броју око тих манастира. Шта више могли бисмо со разговарати и о томе, где су све Румуни у претежном броју.

На такав захтев и на таку аргументацију епископа Шагуне и Ивачковића, одговорио је патријарх Маширевић уз пристанак других епископа, да су споменути манастири као и остали чисто српске задужбине и установе и да су као такови искључиво својина српскога народа, и да према томе сам синод без сабора српскога народа не може чинити никаквог расположења у погледу истих. Захтеви и аргументација румунских представника немају никаквога правнога основа и стога не могу ни имати никаквих претензија на манастире. Напослетку је додао патријарх договорно са епископима: ꙗкѡ Романомъ, не по каковомꙋ имъ припадающемꙋ правꙋ ни по должности каковой, но единственно́ изъ братскїѧ любве единъ, и ꙋбо во Арадской, имъ всѧкѡ ꙋстꙋплѧемой Єпархїй находѧщїйсѧ монастыръ Ходошъ ꙋтѣшенїѧ ихъ ради

и на той конецъ ѵстѫпитисѧ можетъ, да въ немъ, ако въ нѣкоемъ Сѣменищи настѫпающіи кандидати чина монашескаго ѿ народности романскія воспитатисѧ могѫтъ; по семъ развѫтисѧ имѫщѫ томѫ, аще на то сербскій народній Конгресъ, іако къ семъ призрѣній компетентиіи Органъ емѫже сіе ѿ страны Свѧщеннаго Сѵнода изявляемое мнѣніе слѫжити вѫдетъ, свое соизволѣніе дастъ.“ Пошто Шагуна и Ивачковић не хтедоше да прихвате ту понуду, упућен је овај предмет сабору на расправу.[1]

У свом „нацрту програма“ од 6. октобра 1864. тражили су румунски повереници три манастира: Ходош, Бездин и Св. Ђурађ као потребне им уз обећавање, да ће имати обзира према словенском обичају и праву (dass dem vorhandenen slavischen Usus и Rechte immer Rechnung getragen werden wird.[2] Међутим у „Мишљењу (Gutachten) чланова румунске комисије, које су предали сабору у зиму 1865., траже они поред споменутих манастира још и Месић. Та ствар дође пред сабор 15. (27.) марта. Патријарх Машировић предложи, да се Румунима уступе Ходош и Златица али под уветом, да ти манастири остану и на даље својина српске цркве и да у њима и на даље остане карактер словенски и српски; да се имање манастирско несме употребљавати ни на шта друго; да се рачуни увек подносе српском митрополиту на натпреглед и др. Сабор одбије тај предлог са 49 гласова против 4 и донесе закључак, да се Румунима не изда никакав манастир, а Њ. Величанству да се пошље представка у том предмету, што је за тим и учињено.

Румуни су међутим били попустили у својим захтевима. Шагуна и Ивачковић у допунидбеној изјази од 10. (22.) марта задовољавају се са два манастира, а у свом меморандуму, од 1. априла који је поднео министарству у Бечу, означава Ходош и Св. Ђурађ као такове, са којима би се они задовољили.

Год. 1871. образована је тзв. „мешовита делегација“ од српских и румунских изасланика, којој је био задатак, да по могућности на миран начин спроведе поравнање. Када је она у свом послу дошла до манастира, у седници од 11. јунија 1871. год. (зап. бр. 12.) затражиште румунски делегати да им се уступе два манастира, *Ходош и Св. Ђурађ*. Дакле, и у ово доба тражили су они исто што и митрополит Шагуна у меморандуму од 1. априла 1865. год. а то ће рећи, да *је румунски народ односно црква румунска у Угарској прихватила захтев Шагунин.*

На тај захтев изјавила је српска делегација, да она стоји на темељу споменице српског народноцрквеног сабора од 1865. год., те не може у погледу манастира ни у преговоре ступити. Па и после тога нису Румуни још помишљали на то, да упуте ову ствар суду, знајући

[1] Богосл. Гласник. Књ. II, стр. 66.

[1] То су и доказали на делу у Ходошу, у ком су искоренили све српско.

зар, да ће им у том погледу тешко бити навести какав било основани аргуменат, него су њихови синоди, држани, 7. августа у Араду и 11. августа исте (1871.) године, прихвативши поравнање, у питању манастира донели ову одлуку: „Што се тиче питања о манастирима, које је остало нерешено,.... изабрали су оба синода једну сталну правну комисију, која ће делегацији по околностима или јединствено или у скупу давати правац, којим треба да иде. Ова комисија може исто тако, ако буде згодно, у погледу манастира *поновно пријатељско поравнање покушати*".

Из свега тога види се јасно, да су они коначно били напустили право, које су оснивали на заједници и били су вољни са малим да се задовоље. Па и после тога, кад су и са тим смањеним захтевом били од Срба одбијени, нису још хтели да иду суду, но су вољни били да ма шта добију мирним путем. У исти мах из наведенога видимо још и то, да су они још и у ово доба, као и 1864. 1865. признавали, да је Ходош још својина карловачке српске цркве.

Од тога времена прође пуних 29. година, и они никако не смедоше да ступе на пут парнице, и тек 1902. г. поднесу они мемо рандум Његову Величанству, с намером, да обиђу редовни делеговани за то суд, па да Његово Величанство реши ту ствар административним путем. У том меморандуму заборављају они на тражење румунске цркве од 1865.—1871. године, него сад већ истичу да они *имају права на половину и чак на већи део српских манастира*, али из братске љубави траже поред Ходоша *који сад већ узимају, да је њихова својина*, још и Бездин, Св. Ђурађ и Месић. И тек кад их је Његово Величанство упутило на одређени судски пут, утужили су они нашу цркву код будимпештанскога делегованога суда.

Главни разлог, на коме су Румуни оснивали уопће сва своја потраживања, био је, као што смо видели, тај, да су они живели дотле у заједници са Србима. Они су, по њихову тврђењу, 1690. год. подвргнути под духовну власт српскога митрополита као уопће сви православни у нашој држави. Према томе та црква није носила национално обележје, и гдегод се се говори о Расцијанима или Илирима, подразумевају се и Румуни. Међутим Шагуна у свом предлогу од 10. (22.) фебруара 1865 г. (у Карловцима) признаје сам отворено, *да је карловачка архиепископија и митрополија установљена 1690. г. за српски народ, да су српски епископи у Угарској проширили своју јурисдикцију и на Румуне, који остадоше без јерархије, да је румунски митрополит Атанасије 1698. г. прешао на унију и да су Румуни, који су остали верни својој старој вери, морали тражити духовне утехе дȇлом код митрополије у Букурешту, дȇлом код српских епископâ у Бинату и код карловачкога митрополита.*[1]

Да су се под именом „Rasciani" и „Illyri"

[1] Мандић, Успомене. Летопис М. С. Књ. 200., стр. 16.

увек подразумевали само Срби, навели смо у овој расправи доста доказа, а могуће је навести их још много више.[1] Исто тако изнели смо, како су Румуни дошли у нашу цркву и каквога је карактера заједница, на коју се они толико позивају, те нам према томе не остаје друго но да завршимо овај одељак. Но пре него што то учинимо, задржаћемо се мало код једнога аргумента, на који су се Румуни тада позивали у прилог заједници и на који је сабор од 1805. године укратко одговорио. То су „privilegia Vallachorum“ (на земљишту Хрватске и Славоније). Позивајући се на тај назив „Vallachi“ тврдили су румунски заступници, до је Румуна било у заједници са Србима и на земљишту Хрватске и Славоније. Да то не стоји и да се под тим „Valachi“ имају разумевати Срби, за нас је ствар сасвим јасна, пошто нам је добро познато, да нас у Хрватској и Славонији као православне већ вековима називају Власима. Зато је сабор у свом меморандуму и био тако кратак. Но што је познато нама Србима као такима, којима је тај увредљиви за нас назив и даван, није познато многима другима. Зато ћемо овде навести два три примера ради разјашњења, ко се мисли под споменутим „Vallachi“.

Загребачки бискуп Петар Петретић у информацији својој од 14. септембра 1651. г. вели на једном месту, како је опат (архимандрит) манастира Марче *Сава Станисављевић* (Stanislavich) ишао у Рим да се представи и да добије потврду за епископа „pro episcopatu *Valachorum sive Rascianorum in Croatia et Sclavonia*“. Затим: „Postquam circa annum Domini 1600 ex Turcia sat frequenti nnmero gens Valachorum sive Rascianorum vel potius Servianorum in confinia Croatiae et Sclavoniae contra Turcas situata advenisset...“[2]

У писму од 3. јунија 1663. године пише исти бискуп Петру Галеру о попуњењу марчанскога владачанства и ту наводи речи једнога кандидата: „*Da ja tako učinih, kako Simeon Kordich, davno bih jur biscupom bil*“, на одмах сатим додаје: „quod quia propter culpam praedecessorum episcoporum *hujus Valachici Episcopatus* qui se Unitos dicebant“.[3]

Исто тако у његовој релацији цару од 20. јунија 1667. г., који је тражио од њега обавештаја о канонику речком (фијуманском) Фрањи Андрохи (Franciscus Androcha), који се нудио за марчанскога владику обећавајући, да ће спровести унију. Петретић говори у тој релацији, о њему, да није подесан за то место, јер „unum est, quod a gente illa Valachica non bene intelligeretur, sicuti non intelligi potuit, quando ante annos 24 circiter in hac dioecesi zagrabiensi in ecclesia latina, in loco Jazka sive

[1] Има их доста и у саборском меморандуму од 1865. г. (Срп. Летопис, књ. 111. стр. 243. и д.) као и у Мандићевим Успоменама (Ш. д.).

[2] Загреб. надбиск. архива. Epistolae epporum Zagrab. T. I. No 64. Исписао г. Д. Витковић. Штампаће се у издањима Матице Српске. (Са дозволом г. Витковића).

[3] Ibid. No 99.

Jastrebarska Parochum egit, *quamvis illa plebs multo magis suo linguagio accedat ad ipsius Androchae linguam Dalmatinam seu Maritimam, quam gens Valachica*". Слично налазимо и даље, где расправља о значењу речи „Vratania". „Mortuo tandem", вели он, „Simeone Wrataina antelatus *Maximus Predoevich* schismaticus a Ferdinando piae memoriae secundo .. episcopatum Valachorum sub titulo Vrataniensis obtinuit informando, quod Vratania lingua ipsorum Valachica confinia vocarentur, ac si per hoc nihil aluid significare voluisset, quam episcopus confiniorum, cum tamen dictio Vrataina *nec illorum lingua Valachica, nec ista nostra Croatica et Sclavonica, nec aliqua alia, quae ex istis originem ducit, ullo modo significat confinium, sed tamen illorum lingua, quam nostra et aliis, quae ex his originem ducunt, confinium dicitur Kraina*".[1]

Навешћемо још оно, што о тим Србима у Хрватској и Славонији говори сâм румунски историк митрополит А. Шагуна. Говорећи о тим Србима и спомињући Valachorum privilegia и Valachorum Statuta вели он ради разјашњења, *да су католици Хрвати називали Србе доселенике Власима из подсмевања као и да означе, да они и Хрвати нису један народ.*[2]

XIV.

Завршетак.

Изнели смо у овој расправи, у колико су истините румунске тврдње у тужби, недавно поднесеној, с обзиром на наш међусобни односај, и показали смо путем непристрасног историјског истраживања, да је мање више све, што они о томе наводе, извештачено, неосновано, и ми бисмо сад мирне душе могли завршити. Но пре но што то учинимо, сматрамо за своју дужност, да рекнемо још две три речи о самој тужби и о утиску, који је она на нас учинила, не упуштајући се у појединa питања чисто правне природе, пошто су то свакако наши заступници опазили, и не сумњамо, да ће они знати и умети учинити што су дужни да учине.

Читава тужба чини за нас утисак изванредно смишљеног и вештачки изложеног састава, да је где-где врло тешко оријентовати се. Свуда су тако рећи остављена врата за узмицање, а у исти мах се набацује, сугерује по нешто, коме и зашто, није потребно говорити.

У тужби се на више места истиче претерана скромност поред права, љубав поред мржње, попуштање поред тежње за присвајањем. Румуни на све имају права; они би могли захтевати и ово и оно, и ако су повереници румунскога народа још 1865. г. скренули са тога пута тобожњега права и оправданих пре-

[1] Иста архива. Ecclesiastica. Vol. XI. No 153. Добротом г. Витковића.

[2] Geschichte der griechisch-orientalischen Kirche in Oestreich, стр. 188: „Die katholischen Kroaten nannten nämlich diese serbischen Kolonisten „Walachen", um sie dadurch zu verspotten und anzudeuten, dass sie mit den katholischen Kroaten nicht zu einer und derselben Nation gehörten".

тензија, али неће да се окористе тим правом, они траже тек нешто нешто, јер њихово је срце препуно љубави према нама. . . Па ипак покрај све те љубави провири овде онде и против воље мржња и тежња за добити. Та они су и тако на тај начин много шта постигли, па зашто не би и даље ишли том стазом. . . Међутим они су тако скромни, тако мало траже, да је немогуће а да им се то не да. . . Они су увек ишли за тим, да се материјална питања између њих и нас реше мирним путем, путем љубавнога споразума, они су и у питању манастира „ради мирног, братинскога уређења и решења те ствари . . . учинили све, у нади, да ће поглавице српске цркве једном ипак доћи до бољег и правичнијег уверења, и да ће се питање манастира. . . ванпарбеним путем . . . решити“, и због тога су одлагали покретање парнице, али лукави, препредени и саможиви Срби у место тога бацише се на пут мистификације, изигравања закона, те 1904. год. исправише у грунтовницама власништво манастира Бездина и Месића тиме, што уметнуше реч „српски“, а тиме се свакако ишло на то, да се заједнички карактер манастира *мистифицира*“, и по себи се разуме, да тако „једнострана промена не може прејудификовати“ њихову „потраживању“. Додуше они су први то исто учинили код Ходоша и Срби се просто угледали на њих, но они тиме нису ни помишљали на мистификацију као Срби, него су просто исправили грунтовницу, пошто је Ходош „свагда био па и после сепарације остао у поседу грчко-источне цркве“ (!?). Међутим Срби нису то учинили и код Св. Ђурђа, „те се већ и с обзиром на грунтовно стање не могу сматрати те некретнине (т. ј. које су својина тога манастира) као својина грчко-источне српске цркве нити као такове, које потпадају под јурисдикцију исте цркве.“

Тужиоци нису ни налик на Србе у том погледу. Њихово је гесло истина и правда, никако пак мистификација или што би рекли Хрвати „завођење (већ кога било) у блудњу“. Стога што год они тврде, то је чиста истина. Тако, на пр., у њиховој тужби читамо и ово: „Становници општине Мунаре (код Бездина) су *скоро сами Румуни, у општини нити има српске цркве, нити српског свештеника, те према томе као чиста румунска црквена општина потпада под арадску румунску епархију*“. Занимљиво је представити себи човека, који није познат са предметом о ком је говор, а тек се не може захтевати од свакога, на ни од судије, да познаје прилике малога села Мунаре, кад прочита ово под утиском тенора тужбе, како је срце тужилаца прожето топлом љубављу према својим једноверцима Србима, мада су ови тако одани мистификовању. Неће му остати друго већ да то узме као голу истину и да одатле изводи даље дедукције. Наиме, кад су у Мунари становници скоро сами Румуни и они као чиста румунска црквена опћина потпадају под арадску румунску епархију, а Срби нити имају своје цркве нити свога свештеника,

онда из тога излази црно на бело, *да Румуни у Мунари имају и своју цркву и свога свештеника.* Одатле се пак може ићи још и даље. Кад су у најближем селу уз манастир сами Румуни, онда је уопће и околина румунска. Ништа природније од тога. Но тужиоци су тако љубазни да неће да оптерећавају суд размишљањем о томе и извођењем закључака, него му сами износе готов закључак „да је околина истих манастира (Бездина, Св. Ђурђа и Месића) чисто румунска“, па да они с обзиром на ту околност припадају и онако њиховој цркви. *То све није мистификација; то је изнесено све тачно из чисте љубави према истини!?* И сад ми немамо другога посла, него хоћемо то да поречемо, да срушимо ту кућу од карата и да набацимо сен на њихову љубав према истини. Али то мора да буде, и ми смо принуђени, изазвати од њих, да кажемо и да утврдимо, да 1) *није истина*, да у Мунари живе скоро сами Румуни, а још мање да је све село чиста румунска црквена општина и да то село као тако потпада под арадску румунску епархију, *већ у Мунари данас има 351 душа таковић, који као Срби потпадају под темишварску српску епархију, и 240 душâ таковић, који као Румуни потпадају под арадску румунску епархију. То ће пак рећи, да су у Мунари Срби у знатно већем броју него Румуни.* Напротив, 2) *истина је*, да у Мунари нема српске цркве ни српскога свештеника, а није их ни било откако постоји манастир Бездин, пошто су они као прњаворци похађали манастирску цркву и манастирско братство вршило међу њима као својим кметовима парохијску службу; но *истина је* исто тако и то, да ни Румуни немају у Мунари своје цркве нити свога свештеника, него су од оцепљења адфилирани румунској цркви у селу Секусићу (Székesút).

Слично томе видимо код некадањег прњавора манастира Св. Ђурђа, који се данас зове Zárdaszentgyörgy. И о њему се говори у тужби (но назива се неодређено село Св. Ђурађ), да су становници његови „а тако исто и околине му скоро искључиво Румуни“. Овде је по свој прилици намерно додано оно „а тако исто и околине му“, да се избегне потпуна неистина. У том прњавору, међутим, не живе „скоро искључиво Румуни“, него 240 душа Срба, који потпадају у црквеном погледу под манастир односно под темишварску српску епархију, и 76 душа Румуна, који су адфилирани румунској црквеној општини у Бирди. Исто тако не стоји ни то, да у околини живе скоро искључиво Румуни, јер на пр. одмах поред прњавора лежи *српско* село Коморски Св. Ђурађ.

Код Месића су већ резолутнији. „Карактер самога манастира (?),“ вели они, „а тако исто и саме општине Месића јесте искључиво румунски, јер су становници (672 душе) исте општине махом Румуни, услед чега је и сама општина фактички утеловљена карансебешкој грчко-источној румунској епархији“. Да у селу Месићу живе Румуни и да Срба има тамо тек

неколико душа, то стоји, но није нам јасно, на основу чега кажу они, да је карактер самога манастира „искључиво румунски“. Да није то због тога што је село румунско. Исто тако пада у очи, да овде не спомињу околину, иако на другом месту узимају, да је око сва три споменута манастира становништво чисто румунско.

Код осталих банатских манастира су много скромнији. Тако је у селу Старчеву (код Војловице) становништво „*мешовито српско и румунско*“. Према попису од 1890. г. било је у Старчеву Срба 1331 душа, а Румуна 56 душа. Па ко би ту смео рећи да становништво у том селу није мешовито? Исто тако *мешовито* је одиста и у селу Златици (805 Срба и 336 Румуна), као и у селу Соколовцу (покрај манастира Базијаша), где је 1890. г. било 1387 Срба и 59 Румуна! Па зар онда не кажу с пуним правом, да је околина манастирâ Бездина, Св. Ђурђа и Месића чисто румунска?

Нашли смо за вредно да и на то скренемо пажњу позваних. Сем тога има још по нечега у тужби, на што треба обратити пажњу, но то је све чисто правне природе. Стога прелазимо преко тога.

Ср. Карловци 9. (22.) окт. — 21. нов. (4. дец.)

98-B13171

98-B13171